

2024. ÁPRILIS

ROMSOM

ROMANYA DEJAKA SHIBAKO, ZHANIMASKO THAJ KULTURALNO LIL • CIGÁNY ANYANYELVI, TUDOMÁNYOS ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Ebben a számunkban Kunhegyesi Ferenc grafikai szerepelnek.

Romanya dejaka shibako, zhanimasko thaj kulturalno lil
Cigány anyanyelvi, tudományos és kulturális folyóirat

Alapította

CHOLI DARÓCZI JÓZSEF
KOVÁCS JÓZSEF HONTALAN
PÉLI TAMÁS

Megjelent

1973-1978 és 1994-1996 között és 2006-ban.

Főszerkesztő

NAGY GUSZTÁV

Szerkesztők

SZOLNOKI CSANYA ZSOLT
BRÉM-NAGY FERENC

Weboldal: romsom.hu

A folyóirat a Magyar Kultúraért Alapítvány támogatásával jelenik meg.

ISSN 1216-0067

Kiadja a Magyarországi Roma Galéria Egyesület • Felelős kiadó: Vári Zsolt elnök • Szerkesztőség levélcíme: 1031 Budapest, Szentendrei út 200/b. • Email: ujromsom@protonmail.me • Lapterv: Brém-Nagy Ferenc • Nyomdai előkészítés: Euro Press Media Kft. • Nyomtatás: Lauer Nyomda

Tartalom

ELEK GYÖRGY A karcagi cigányság a 18–19. században / 3
HORVÁTH JÓZSEF A CBD és a tradicionális onkológia / 13

KALEIDOSZKÓP

BOGDÁN PÉTER Egy ismeretlen ferences rendi
roma lelképásztor a múltból / 23

INTERJÚ

Jó lenne nyomot hagyni, megismerhetővé
tenni a jövő generációi számára a korunkat / 33

IRODALOM

HORVÁTH GYULA Csillagtól falevélig / 39
GÉCZI JÁNOS Vers, történet nélkül / 41
Képregény, idegennel / 41

SZEGEDI TAMÁS Disznóölés, avagy mi van
a függöny mögött / 43

SZOLNOKI CSANYA ZSOLT napmag / 45
földmélyi lényt / 45
sirató / 46

VARGA ILONA Fakanalas Janás (részletek) / 47
KÁLI-HORVÁTH KÁLMÁN Huszonnégy óra a létezés / 52
BÁRSONY JÁNOS A túlélés meséje / 53

ANYANYELV

CHOLI DARÓCZI JÓZSEF La romnyako pushipa / 55
MADÁCH IMRE Az ember tragédiája / 56
Le Manusheski Tragedija / 56
SZOLNOKI CSANYA ZSOLT Fekete pillangó / 62
Kalyi paparuga / 62

LANCE HENSON Anyáinknak / 62
Amaredejange / 62

HORIZONT

Attól függ, hogy hova rakta le őket a Jóisten / 69

GALÉRIA

Botos Zoltán / 73

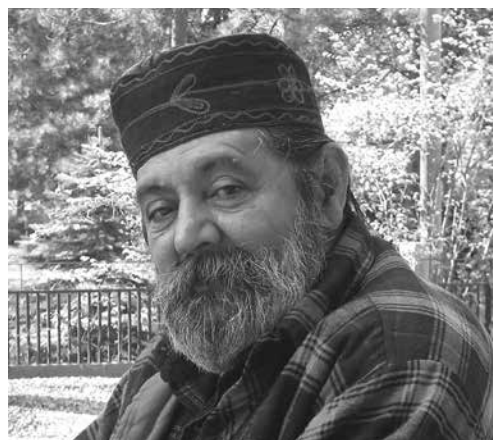
17

FÁTYOL TIVADAR
A magyarországi cigányok
zenei élete

25

SZÁRAZ MIKLÓS GYÖRGY
A rabszolgaság földjén

63

ROMA ATLANTISZ
Kovács József Hontalan

A karcagi cigányság a 18–19. században

A cigányok történetéről általában

A vándorló, kóborló cigány törzsek a Balkánon át érték el Magyarországot még a 15. század elején, s innen hamarosan egész Európában szétáradtak. Az európai államokban eleinte jóindulattal fogadták az egyiptomi menekült keresztényeknek tartott különös idegeneket. Sok helyen vendégül látták, megajándékozták őket, és menlevelet kaptak, hogy vándorlásukat folytathassák. Ennek tudható be, hogy a 18. századra Spanyolországtól Svédorszáig minden államba eljutottak. A velük szembeni türelem és jóindulat azonban nem tartott soká. „*A vándorláshoz szokott, ősközösségi viszonyok között élő cigány törzsek és a már osztálykeretekre épült Európa közti ötszáz éves társadalmi szintkülönbség...*” Európát a cigányok ellenségévé változtatta. A 15. század végén és a 16–18. században már drákói keménységű törvényeket hoztak a cigányok üldözésére.

Magyarországon a török hódoltság idején a háborúk, a zilált közigazgatási állapotok folytán életmódjuk nem okozott különösebb visszatetszést, de a török kiűzésével, a harcok elültével megszilárdult a belső rend, s hamarosan – I. Lipót uralkodása alatt – sor került az első cigányellenes törvény kiadására. Az 1712–15. évi országgyűlésen határozatot hoztak, hogy a megalakítandó Helytartótanács „*a közbiztonság érdekében intézkedjék a kóborlók és a lopásból élő cigányok letelepítéséről*”. A cigányügy átgondoltabb megoldására azonban csak Mária Terézia és II. József uralkodása alatt történtek kísérletek.

Mivel a legfőbb kifogás ellenük a csavargás, kóborlás, tolvajlás és a henyélő életmód volt, az említett uralkodók a cigányok letelepítését, földműves vagy kézműves munkára szoktatását és beolvasztását tűzték ki célul. Végrehajtása során a felvilágosodásnak azon alapelvéből indultak ki, hogy természet szerint minden ember egyforma. Mária Terézia első rendeletében tehát mindennemű megkülönböztetés eltörlésére törekedett. 1760/61-ben megtiltotta a cigány név használatát, helyette *új magyart* vagy *új parasztot* kellett mondani. Tilalmazta ugyanakkor a cigány családok vándorlását, anyanyelvük használatát és hagyományos megélhetési lehetőségeik közül a muzsikálást és a lóval való kupeckedést. A letelepülő „új magyarokat” a vármegyei hatóságok kötelesek voltak türelemmel fogadni, részükre földet, házhelyet adni, őket jobbágyként kezelni, és a királyi utasítás évenkénti rendszeres összeírásukat is elrendelte. A dolog azonban nem nagyon látszott haladni, mert 1773-ban újabb utasítást adtak ki arról, hogy a cigányok sátrait rombolják szét, ők maguk szilárd házakba telepedjenek, asszonyaik, gyerkeik az ottani vidék viseletében járjanak, a vajda helyett pedig a községi előljárók parancsoljanak nekik. A gyermekeket el kell venni tőlük és parasztembereknek odaadni, hogy azok családjában nevelkedjenek fel. A hivatalok azt remélték, hogy a következő nemzedék már „falulakó mesteremberekké” válik. (Szeretnénk itt idézni Szekfű Gyula történész véleményét, amely szerint „...ez az elképzelés jellemző a felvilágosodás realizmustól idegen, optimista felfogására”.)

II. József uralkodása idején, 1780–1790 között a Helytartótanácsban belül Cigányügyi Osztályt hoztak létre, és hasonló nagy számban adtak ki rendelkezéseket, de számottevő eredményt minden szigorúság és jóindulat ellenére sem sikerült elérni. Tomka Miklós vallásszociológus megállapítása szerint azonban mindez pozitív eredményként könyvelhető, mert bár az intézkedések eredmény nélkül maradtak, vagy csak félsikerrel jártak, mégis „... *nincsen még egy ország a világon, ahol (a legújabb kortól eltekintve) többet tettek volna a cigányok ügyében, mint a XVIII. századi Magyarországon.*” A sikertelenség is az oka, hogy II. József halálát követően az uralkodók és a kormányok részéről egészen a 19. század végéig nem történtek komolyabb intézkedések ebben az ügyben.

A cigányok Karcagon

A Karcagi Református Egyházközség legkorábbi – 1730-tól kezdődő – anyakönyveiben már találunk utalásokat a Karcagon megtelepedett cigány családokra. Az anyakönyvekből tudjuk, hogy vezetőik 1734-ben András és Ábrahám vajdák voltak. Igaz, a családnevek az évtizedek alatt kicserélődnek, mégis feltételezhetjük, hogy a cigány családok egy része már az 1720-as években megtelepedett a városban, s az 1768.évi összeírás készítői előtt a családfők némelyike helybeli születésűnek mondta magát, illetve hosszabb ideje itt élt.

A hivatalos iratok néhány utalása szerint közösségüket száz évvel később (1832-ben) is a vajda irányította, aki azonban – az 1761-ben Jászapátiban kiadott és a kerületben mindenfelé átvett rendelkezések értelmében – a város elöljáróinak parancsait volt köteles végrehajtani, amihez esetenként hivatalos segítséget kapott. 1828 tavaszán például a (név szerint nem említett) vajda jelentette, hogy a három évvel korábban a tanács által hazatérésre kötelezett püspökladányi Bódi Mihály még mindig itt csavarog. 1832-ben Tyukodi Józsefet jelentette fel *Barta István* vajda, mert közmunkában levélhordásra rendelte, de az nem engedelmeskedett.

Az itteni cigány eljárásokról nem is nagyon tudunk egyebet. 1737-ben *Hupuczi Jánost* mondja vajdának a jegyzőkönyv, rajta kívül a fentebb írt Barta István neve maradt fenn. A vele szemben tanúsított engedetlenség egyébként arra enged következtetni, hogy a karcagi romák előtt a vajdai tekintély a 19. század közepe táján már leáldozóban volt. A század végére a vajda tisztsége el is tűnt, helyette megjelent a várostól kapott honorárium és egy rend ruha ellenében ténykedő *cigánybíró* tisztsége.

A környékre vetődött vándorló cigányokat a 18. századi iratokban „jövevény”, „bujdosó” vagy egyszerűen csak „idegen Czigány”-ként emlegetik. 1771-ben egy ilyen csoporttal kapcsolatos perben jegyezték meg az elöljárók, hogy azok sosem voltak karcagi lakosok, hanem „*Czigányi szokások szerint egy helyről más helyre kóborolván néha néha úgy vontanak sátort a Város alatt egy két napra házanként a Lakosokon alkalmatlankodván...*”

Az állami rendeletek megjelenése előtt helyi szinten fogatosítottak néhány cigányokkal kapcsolatos intézkedést, a királyi leirat megjelenése után pedig a Jászkun Kerület Közgyűlése foglalta össze a mindenütt betartani rendelt végzéseket, amelyek szerint:

1. Koldulniuk nem szabad, hanem kétkezi munkából éljenek, erről minden férfi kötelezvényt adjon, ha ezt megtagadja vagy ha kolduláson találtatik, „az Helységből ki csapattassék”.
2. Adófizetés alá vétessenek, lovakat jószágvesztés terhe alatt nem tarthatnak, sátrakban lakniuk nem szabad.
3. „Az Isten tiszteletre a Templom gyakorlására serényen és gondosan ösztönöztessenek.”

”

Említettük, hogy az 1761. évi rendelet (s az azt követő összes többi is) a cigányok letelepítésében és paraszti munkára tanításában, paraszttá vagy mesteremberré nevelésében látta a problémák megoldását, ugyanakkor az „új magyarokkal” szemben „előzékenység és türelmesség” tanúsítására intette a hivatalokat, hogy ezáltal is megkedveltessék velük a munkát és a helyhez kötött életmódot.

A város- vagy falulakóvá tett „új magyarok” számára az új életformához a későbbiekben földet, házat, állatokat, szerszámokat is biztosítani kellett, de ehhez már nem volt állami recept. A Jászkun kerületi végrehajtással kapcsolatban viszont Bécsben és Budán el-elfelejtettek valamit! Azt, hogy a kerület nem tartozott a vármegyés helyek közé, itt nem voltak földesurak és földesúri birtokok. A községek határát az 1745. évi megváltkozás (redemptio) alkalmával a váltságösszegbe

befizetett hozzájárulás arányában a redemptus gazdák mint örök tulajdont vették birtokba, a közös területek használatát pedig mint örökös juszt birtokolták. Vagyis a kiosztott tőkeföldek mellett az évenként osztott járulékföldek, a legelők, valamint a határ egyéb haszonvételei (nádvágas, halászat) mind a redemptus közösséget illették, hasznukból, illetve használatukból igyekeztek kizárni a megváltkozásban részt nem vett (irredemptus) és a később beköltözött (inquillinus) lakosságot. Ezért aztán kiváltságos községekbe még a más paraszti közösségekből érkező idegeneknek is nehéz volt betelepíteni, földet szerezni pedig csaknem lehetetlen. Gondolhatjuk, hogy a sátorozást jószerivel még el sem hagyott cigányok földhöz juttatását a kerületi és a községi előljárók sem vették komolyan.

A felsőbb utasítások végrehajtására jó példa Jászapáti város rendelkezése 1761-ből. E szerint évi 1 firt 30 krajcár **adót kötelesek fizetni**; az öregek és a nyomorékok kivételével **egyikük sem kéregethet; vajdáik a község főbírájáról függnék és kötelességük annak utasításait végrehajtani**. A vajda kötelessége volt vásár idején a kóborló cigányokat figyelni és a komisszáriusnak jelenteni, de jelentenie kellett a hatalma alá tartozó cigányok magaviseletét is. Amelyik cigány családfő a házát eladta, annak többé nem adtak házhelyet, és a község többé vissza sem fogadta. Ha valaki közülük muzsikálás céljából más helységbe szándékozott menni, köteles volt a község elhagyását kérelmezni, ha erre engedélyt nem kapott, akkor semmi módon el nem mehetett. A királyi rendelet tiltotta cigány nyelv használatát, a nevük „**Új Magyar**” (vagy „**Új Paraszt**”) lett, vajdájukat „**Új Magyarok Vajdája**” nevezték. A későbbi esetekből ítélve ezen rendelkezések jó részét a kerületek más településein, így Karcagon is életbe léptették.

Az összeírások szerint...

A fennmaradt tabellák szerint a cigány lakosság száma Karcagon 1768–1838 között a következőképpen alakult:

1. ábra

ÉV	CSALÁD	CSALÁDTAGOK	CSALÁDNEVEK
1768	12	58 fő	Hupuczi, Ruha, Néczi, Czenke, Miczora, Hor-váth, Silkó, Dadai
1773	19	100 fő	új családnevek: Jónás, Tasi, Farkas, Lázók, Varga, Tyukodi, Farkas
1778	24	102 fő	új: Oláh
1784	27	105 fő	új: Károli
1838	46	195 fő	–

A város összlakossága ugyanakkor (1787-ben) összesen 1401 család, 7216 lakos. Vagyis a cigányság aránya Karcagon 1784-ben 1,4 százalék, 1838-ban 1,6 százalék volt.

Ami a kiadandó házhelyeket és az esetleges újabb jövevények letelepítését illeti, Karcag előjárósága már 1766-ban kijelentette, hogy „*Czigánnak portát az Nemes Tanács nem ad, a kinek is pedig vagyon, (annak) el adni éppen nem szabad... (mert, ha eladásra kerülne) az Város benne az maga jussát fen tartya és ki közülök magát rosszul viseli minden szempillantásban Ki fogja csapni, nem csak az házból, hanem a városból is.*” A nagykun kapitány hat esztendővel későbbi körlevele szintén határozott utasítást tartalmazott: „*az Czigányok(na)k lovakat tartani keményen tilalmaztatik, úgy Sátorozni sem szabad, sem Föld Házakban lakni... hol pedig illyenek találtnak Birák Uraimék fognak róla számot adni...*” A keményebb hangú és számonkéréssel fenyegető utasítás nyomán a tanács speciális gyakorlat alakított ki, cigányok is kaptak házhelyet, részben a városban, részben pedig „*több Új Magyarok sorjában*”, vagyis külön, a település erre kijelölt részén. Kisújszálláson a községszéli Czina-völgyben osztottak számukra portát, Karcagon, amint

azt 1784-ben írták: a városon belül „6. Czigány ház vagy egymás szomszédságába, kik(ne)k is lehető Dislocatióját (szételepítését) ezen Téli időről, Tavaszra” halasztották. A jelenlegi déli külváros elődjéről van itt szó, amelynek felszámolását 1784-ben elhatározott feladatnak írták ugyan, de csak azért, mert a többség ezt várta el. A későbbiekben semmi sem történt ebben az ügyben, mert 1788-ban is meglévőnek említik.

A táblázatokból láthatjuk, hogy a karcagi cigány családok száma 1768–1778 között megkétszereződött. A század vége felé azonban lelassult a folyamat, csak az 1838-ig eltelt hatvan év hozott nagyobb népességnövekedést. Ennek oka egyrészt, hogy II. József halála (1790) után a cigányügy, a még vándorló cigány népesség letelepítésének szándéka elhalványodott, másrészt pedig a város is szabályozta és számos esetben megakadályozta a beköltözéseket. Kizárólag azok kaptak engedélyt erre, akik

- olyan, a gazdaközösség számára is hasznos mesterséggel rendelkeztek, amiből meg tudtak élni,
- a jövedelemükből adót fizettek és a
- minden lakosra nézve kötelező – városi szolgálatot (köz munkát) is le tudták róni.

Ezeket minden jövevény esetében alkalmazták. 1814-ben például Kolompár János „*réz műves Új Magyar*” a ványai bírák igazoló levelét bemutatva kérte, hogy „lakóul befogadtasson” és egy kis házat vásárolhasson. A tanács engedélyezte a beköltözést, de meghagyta Kolompárnak, hogy „*sátorba lakni szabad nem léssen, s magát betsülletesen viselje*”. Egy másik esetben viszont még a főkapitányi protekciót is mellőzték és eltanácsolták a kérelmezőt. Ez azonban már egy erősödő beköltözési hullámnak az eredménye, ami pár évvel később keményebb határozat meghozatalára készítette a tanácsot, mondván: „*Tapasztaltatván, hogy a’ Czigányok a’ szomszéd hely(ek)ről Városunkba itt közzülök sokann meg telepednek, hogy ezenn renyhe népnek szaporodása valamennyire akadályoztatódjon, az határozatott, hogy: minden Czigányok kik Városunkba laknak Conscribálódván (összeíródván – E. Gy.), azok kik nem ide való születésűeknek találtatnak házakba utasítassanak, az ide valók pedig portió (adófizetés – E. Gy.) alá vétessenek.*” Az illegális beköltözéseknek ez persze nem vetett gátat, de a jórészt ma is megtalálható családnevek között a 19. század végéig, sőt az 1950-es évekig alig tűnnek fel újabbak. Vagyis a jövevények jelentős részének letelepedési szándékát megghiúsították.

A háznak való telket, úgy a városon belül, mint a település szélén ingyen, esetleg valami csekély összegért, pontosan kijelölt telekhatárokkal kapták, történtek engedély nélküli házépítések is, amiket persze a tanács az így emelt épület lerontásával és a jogtalanul lefoglalt telkek visszavételével büntetett.

Mivel az előző évtizedek gyakorlatával szemben II. József halála után még csak írásbeli kezdeményezés sem történt a családok településen belüli szételepítésére, megmaradt a város déli oldalán, a „gödrök közének” nevezett vályogvető terület közelében kialakult „**Cigány marus**” vagyis a **cigánysor** is, ami a város területének növekedésével, a déli oldali új utcák kimérése és az újabb telkek kiosztása miatt tolódott mind távolabb a településtől. Ide viszont magyar gazdák vagy mesteremberek is kiköltöztek. Györfi János fazekas például a „*Ruha Jánosné Háza körül lévő gödrök között*” kért egy portát a tanácstól. A szokatlan helyválasztást a mester foglalkozása magyarázza: fazekas lévén, égetőkemencéjét akarta a várostól biztonságos távolságra tudni. Hasonló szándék vezette a tanácsot akkor, amikor a műhelyépítés ügyében kérvényező Borsós János kovácmesternek „*a’ 4k Tizedbe a’ Város Szélén a’ Czigányok körül*” adott portát.

Meg kell említenünk, hogy a 19. század elején néhány katolikus cigány család a „Pápista város” szélén élt, ám amikor 1819-ben ezt a városrészt is új porták osztásával bővítette az előjáróság „*a’ R. Catholicus Czigányok közzül egy némellyeknek ház helyeik portának osztatván fel, magok a másik oldalra vették lakásokat*” – írta feljegyzésében a plébános, aki egyben azt kérte, az elköltözöttek „*tétessenek újra által a’ R. Catholicusok mellé*”, mert így őket könnyebben látogathatná és a holtak temetése is „*könnyebben meg eshetne*”.

A 19. századra jelent meg az a gyakorlat (és nemcsak a cigány családfők, hanem más, nagyon szegény sorsú lakosok esetében is), hogy a portát használatra kapták meg. Építhettek rá, gazdálkodhattak rajta, de eladás esetén csak az épületeket örökíthették át, a telket nem, az városi tulajdon maradt és az előjáróság rendelkezett vele.

A jegyzőkönyvek tanúsága szerint a cigány lakosok egy része eleinte – a királyi utasításoknak megfelelően – városi házzal rendelkezett, amit karcagi lakosnak szabadon eladhattak. Az 1784.

évi összeírás legtöbbjük lakóhelyeként kőkéményes, padlásos épületet említ, néhányuknak volt csak „*bogár hátú háza, semlyékes helyen*”, ami a városszéli putrikat jelenti. Az idézett összeírás kétségtelenül hazudik, mert például Kisújszálláson azt írták, hogy a cigányok egy-két kivétellel „*az ingyen adott portára olyan házakat tsináltak..., melyeket a közönséges bátorság kedviért le kellett rontani...*”

A tanácsi feljegyzésekből az is kiderül, hogy a karcagi cigányok városi épületei gyenge állapotúak, rosszul építettek és tűzveszélyesek voltak. „*Új Magyar Varga Györgyné*” 1775-ben igen csekély összegért, mindössze 8 Rfr 50 krajcárért adta el a házát. Hupuczi György kovács 1786-ban Ómoravicára költözött, s a tanács rendezetlen adósságai fejében lefoglalt ingatlanait, „*Portáját, (a) rajta lévő két rongyos házzal és Művhellyel együtt*”, összesen 40 Rfr értékűre becsülte.

Sok gondot és a vigyázatlanság miatt nemegyszer okoztak tüzet a rosszul épített és elhanyagolt kovácsműhelyek. 1788-ban „*Farkas Péter... Pallás nélkül való tapasztatlan Házban Kovátsolni bátorkodott, melly Kovátskodása miatt Ház meg gyúlladván porrá égett...*” A korabeli településeken elsődrendű feladat volt a tűzveszély csökkentése, ezért a tanács 1820-ban egy ismét Farkaséknál támadt tűz után úgy rendelkezett, hogy „*a műhelyre való nem vigyázásért, mivel egyéb iránt a másoknak ezen tűz által okozott kár megtérítésére elégtelen... ezen háznak felépítése többé meg nem engedtetik, hanem Farkas Péternek a' többi Czigányok között ház hely fog helyébe mutattatni*”. Más alkalommal is a tűzveszély miatt küldték a családot a városszélre: 1802-ben a Lázók testvérek kértek anyjuk 5 forintot vásárolt, de a tanács által kisajátított portája helyébe egy másik telket. A tanács válasza: „*Valamint szóval meg mondatott az Instánsoknak, hogy a' veszedelmes sűrűség* (ti. a nagy zsúfoltság miatt fennálló tűzveszély E. Gy.) miatt nem lehet meg szenvedni az ő rossz Házokat, úgy most is azon határozat meg újjítatik, s azon Ház hely mellyen tsak az épületeket váltotta meg az Annyok, a' közönségeshez foglaltatik”, s ezért másutt (a cigánysoron) mutattak nekik új helyet. Ruha Ábrahámot viszont az egyik szomszédja jelentette fel azért, mert az udvarán pipázni szokott. A szomszéd a tüztől félve kérte, hogy „*mint új magyart*” onnan (ti. a városi házból) mozdítsák el. A bejelentést vizsgáló szenátor azonban további szomszédoktól is kérdezősködve nem talált más panaszost, ezért Ruha Ábrahámnak csak az udvaron való pipázást tiltották meg.

Hasonló szigorral járt el a tanács, ha a cigány lakos a neki kiosztott portát engedély nélkül eladta vagy elhagyta. 1786-ban Horváth Ábrahám portáért instáll. A válasz rá: „*Az Instánsnak a Nemes Tanáts külön Reflexióbul Portát adott (de ő) más vidékeken kalézolván vissza jövetelével ismét (portát kért és kapott), de meg nem betsülvén el vesztegette; ezekre sőt több okokra nézve is az Instánsnak Porta nem adatik.*” A tanács jóindulatát játszotta el Tyukodi István „új paraszt”, amikor kérte, hogy „*lakónak Battyához mehessen, mert abba a Házba (ahol eddig) a mások alkalmatlanságára nem lakhatik*”. Válasz: „*Minthogy az elmúlt esztendőben ingyen adatott az Instánsnak a Ház Helly, hogy egy Házban sokan ne lakjanak, tehát a' Hellynek el adása meg nem engedtetik, a' Ház Fáját mint magáét szabadsága lévén el adni, ezt el adhattya ugyan, de többé soha néki ház hely nem adattatik.*” Az ilyen és ehhez hasonló súrlódások, kihágások, a tüztől való félelem miatt szorultak ki a cigányok a város szélére, a mai déli külvárosra.

Az itt kialakult – egyébként az 1960-as évekig nagyon sok nem cigány családnak is lakóhelyül szolgáló városrészen – 1857-ben, a Szolnok–Debrecen vasútvonal megnyitása körüli várostervezési-rendezéskor utcákat jelöltek ki, és a porták hivatalos telekkönyvi számot kaptak. A szomszédjában – az 1950-es évekig – egy kicsi szélmalom is állott.

Hosszú ideig csak egy romák lakta városrész volt Karcagon. A másik ilyen telepet 1857-ben, a Szolnok–Debrecen vasútvonal átadása után hozta létre a városi előljáróság. A testület május 17-i ülésén született határozat arról, hogy a délkeleti oldalon húzódó vaspálya közelsége miatt az itteni cigány kunyhók egy részét az északkeleti oldalra, egészen pontosan a mai Szent László, Kungát és Kápolna utcák közé eső, akkor még beépítetlen városszélre telepítik át. Itt volt aztán az 1883-ban keleti 1900-ban már északi *cigányvárosnak* nevezett telep, ami 1930-ban leégett, és ezután áthelyezték a mai helyére, a város északi oldalára. A helyi újság szerint 1942-ben a déli külváros 294 házában összesen 1646 lélek élt. Közülük 986 magyar (191 házban), és 660 cigány lakos (103 házban). Az északi telepet ugyanekkor még mindössze 28 ház (főként putri) alkotta, amelyekben 186 (a két városrészen tehát 846) cigány lakos élt. Az említett városrészeket 1960-as

években hivatalosan a **Déli külváros** és az **Északi Újtelep** nevet kapták. Egy 1971-ben készült jelentés 1960-ban mintegy 1000, 1971-ben 1350–1500 roma lakos említ a két külvárosban. Az Északi újtelepen „kb. 490 fő”, a Déli külvárosban pedig 850-900 fő élt. A vizsgálatot végzők ugyanakkor azt is megjegyezték, hogy a Déli külváros lakóházainak „*mintegy 50 százalékát nem cigány családok lakják*” és hogy a Déli külváros „*lakáviszonyai lényegesen jobbak, mint az Északi telepé*”, ahol a „*meglévő 87 lakásból 75 szerepel a nem megfelelő lakások nyilvántartásában*”.

Egy 1983-ban készített felmérés már 2401 cigány lakost talált az egyébként 25 140 lelkes Karcagon, vagyis az 1980-as évek elején a lakosság 9,6 százaléka volt roma, közöttük 409 fő iskoláskor alatti, 478 fő az iskolás korú gyermekek, 1330 fő a munkaképes korban lévő és 183 a nyugdíjas kor feletti felnőttek száma.

A cigány népesség számának alakulása tehát:

2. ábra

	CSALÁD	LÉLEKSZÁM
1768	12	58
1773	19	100
1778	24	102
1784	27	105
1838	46	195
1942	131 ház/család	846
1960	?	kb. 1000
1971	?	kb. 1350-1500
1983	?	2401

Cigány foglalkozások Karcagon

„*A Czigányoknak koldulni tellyességgel nem szabad, hanem kézi munkával éllyenek*” – mondja a rendelet, és a későbbiekben valamennyi rendelkezés kiemeli ezt és 1762-ben is megismétlik: „*paraszt munkát*” dolgozzanak. 1768-ban a lókereskedést igyekeztek megszüntetni, azt adván utasításba, hogy lovakat szántás kedvéért tarthatnak, de „*forspontot is hordozzanak...*”, vagyis teljesítsék a kirótt közmunkát. Ugyanakkor azt is szorgalmazzák, hogy „*gyermekük és leányaik pedig szolgálónak és szolgálóknak adattassanak, mesterség tanulásra állíttassanak*”; 1783-ban – újabb abszurdumként – a zenélést tiltották meg, hangsúlyozva a paraszti munka elsajátítását: „*az cigányoknak ennek utánna muzsikálni nem szabad, hanem magoknak szántóföldet szerezzenek*”.

Fentebb már utaltunk arra, hogy a nagykunsági településeken a jövevényeknek földet szerezni csaknem lehetetlen volt, ezért az állandó lakóhelyhez kötött cigányok esetében a „*kézi munkával éllyenek*” utasítás csakis napszámomunkát, redemptus gazdáknál, esetleg iparosoknál vállalt szolgálatot, vagy önállóan végzett szakmunkát jelenthetett. Ilyen példákat az alábbiakban bőszéggel fogunk hozni, ám arról, hogy cigány lakosok földet műveltek (szántottak-vetettek) volna nem, vagy elvértve szólnak a feljegyzések.

Bátran kimondható, hogy Karcagon számos cigány mesterember munkájára igény tartott a közösség, és ők – bizonyos fokig – a társadalom megbecsült tagjaiként éltek. Az általuk felvállalt napszámomunkáknak semmi közük a későbbi kaszás-kapás-kubikos napszámomokhoz, sem a szolga és cselédemberek által végzett mezőgazdasági munkákhoz. A református egyház elszámolásai szerint például az építkezéseken dolgoztak: meszelték, meszet oltottak, a kőműves mellett adódó segédmunkákat végezték, a házaknál kéményt csináltak, tapasztottak stb. Az évek során kovácsok, rézművesek, téglavetők és muzsikások tűnnek fel a városi és egyház elszámolásokban. Közülük is a kovácsok munkája volt keresett. 1788-ban a Bácskából hazatért cigány kovács érdekében „*Némelly Lakosok... Instálnak, hogy Kovácsok nintsen, az ő bé fogattatását kéri*”.

A Bácskából visszatérni szándékozók a tanács minden esetben elutasította, talán ez a mester (egyébként Hupuczi János) volt az egyetlen, akivel kivételt tettek. De még az 1830-as évek végén is figyelemmel voltak egy-egy jó kovácsmesterre, mert idősebb és ifjabb Vadász Ádám kovácsoknak – akik már egy év óta dolgoztak Karcagon az előjárók hírével, engedélyezték a további itt tartózkodást –, azzal a feltétellel persze, hogy „*munkás, nem pedig henye életet fognak itten élni .. ű munkájukért is mérsékelt jutalmat fognak mindenkitől kívánni*”.

A fentebb említett Hupuczi családnál érdemes elidőzni. A család a református anyakönyv szerint a legrégebb karcagi cigány családok egyike, ősök 1737-ben vajda. A kovácsmester Hupuczi-leszármazottak gyakorta előfordulnak az egyházközség elszámolásaiban a városi iratokból pedig az hámozható ki, hogy földet is váltottak. A 19. század elejéről két testvér, Hupuczi György és János familiáját ismerjük. György 1802-ben azt kéri, hogy a kovácsmesterséget kitanult János fiának engedtesse meg egy műhely építése. Az engedélyt, mivel a megjelölt hely üres, és az ott lakók szerint szükség lenne egy kovácsra, megkapta. Hupuczi György úgy tűnik, gazdálkodással is foglalkozott, szántója legalábbis volt, mert 1809 tavaszán „*két lánc székes* (ti. szikes) *tanyaföldjét*” elcserélte Pap D. István egy láncajla tanyaföldjéért úgy, hogy a cserét Pap 115 forinttal is megtoldotta. 1811-ben a Csonka kertbeli szomszédjának fél öl szőlőjét és fél öl erdőföldjét vásárolta meg 14 forintért. Négy évvel később pedig azzal a panasszal jelentkezett tanácsnál, hogy az itt állomásozott ezred kovácsai az ő műhelyében dolgoztak, ami miatt kárt vallott.

1817-ben, vélhetően az 1802-ben műhelyépítésre engedélyt kérő Hupuczi György fiai – György és János – mint örökösök vesztek össze. A tanács elé került ügyben János azt panasolta el, hogy György öccse az ő, apjuktól örökölt szőlőjébe jár, valamint a neki juttatott szántóföldről négy boglya búzát elvitt és el is nyomtatta. Az ítéletben Györgyöt a kerttől eltiltották, a szántóról elvitt búzából nyert 4 véka búzát köteles volt visszaadni (a szalmát a nyomtatás fejében megtarthatta). Az 1817. évben alakultak meg a karcagi céhek, köztük a kovácsoké, amibe Hupuczi György mint kovács jelentkezett is. Felvétele körül azonban problémák mutatkoztak, mert a következő évben azzal a panasszal állt az előjárók elé, hogy „*őt azon az okon, hogy cigány volna, bátor a 'neve fel ment már azok között kik a ' czéh váltásra magokat fel adták, még is ki akarják némellyek zárni a ' Czéhből, holott ő rólla a ' Czigány név régen le kopott, az ő elei régi Lakosok, redemptus emberek, és jó szolgálatúak voltak, ő pedig jó Kovács*”. Az előjárók mindezt elismerték és kijelentették, hogy „*nem lévén sem oka, sem még most semmi hatalma a több mester embereknek az Instánst ki rekeszteni*”, és ezt határozatot írás által és szóval is tudtukra adták. 1829-ben Hupuczi János „veterinárius” (baromorvoslással is foglalkozó – E. Gy.) kovácsmester gyógykezelt a város beteg ökrét és csödörét, egy másik Hupuczi János pedig, aki a családi hagyományt folytatva „*Kovács Legény*” volt, a „*Barom-Orvoslás mestersége ki tanulásáról ki adott diplomáját*” mutatta be az előjáróknak, s az iratot ki is hirdették. A Hupuczi család az egyetlen roma família Karcagon a 18–19. században, amely redemptussá, azaz föld- és kerttulajdonossá, illetve elismert iparossá lett. (Ma már nincsen karcagi leszármazottjuk. Hallomásból tudom, hogy talán még a 19. század végén elköltöztek.)

A **rézőntés** időszak foglalkozás volt, az összeírás szerint télen művelték a nyáron napszám-ból élő cigány férfiak. A 20. század elején is virágzó mesterség karcagi művelői csengőt, juhász-kampót, fokost, csigacsinálót öntöttek, és (persze nem rézből) fűröt csináltak.

A **tégla- és vályogvetés** szintén keresett foglalkozás volt. A vályogvetés még az 1970-es években is virágzott a városban, a tapasztást pedig egyenesen cigány mesterségnek mondták az idősebbek. Egyébként talán a tégl- és vályogvetés, valamint a sármunka, no és a zenélés az, amit az 1870-es évektől itt is megjelenő kapitalizmus megélhetésként meghagyott a cigányoknak. A többi ősi mesterségüknek ettől kezdve leáldozott.

A későbbi híres karcagi *muzikusok* elődeinek a működésére már a 18. században számos feljegyzést találunk. Verbunk idején a toborzóknak, egyébként a kocsmákban, a vásárban vagy házaknál hegedültek a mulatozóknak. A vásári sütőgető sátorban vagy a kocsmán, a részeg férfiak között gyakori volt az összetűzés, a boros fővel esett rosszul elsült tréfa – ebből ered az is, hogy a jegyzőkönyvek gyakran foglalkoznak cigányzenészekkel vagy zenekarokkal. A mindenható királyi hivatalnokok természetesen zenélést is tilalom alá vették, de alig lett foganatja. 1776-ban Hupuczi György „új magyart” büntették 30 pálcával, mert tizenegy óra után (tehát tilalmas időben) némely utasokkal a maga házában borozott, nekik hegedült és táncoltak. Ugyanakkor Ruha János

és Adók nevű muzsikustársa is 30 „*súlyos pálcza*” büntetést kapott, mert korábban „*Innepen és más tilalmas órában hegedülni találtattak*” és a Hupucziéknál kanyarított mulatságon is muzsikáltak. Az 1783. évtől kiadott rendeletek valóban szigorúbban tilalmazták a muzsikálást, de úgy tűnik, hogy a tiltásnak továbbra sem lett foganatja, a század végére pedig teljesen elenyészett. És szólt a zene minden valamire való kocsmában. De lássunk néhány eseményt. 1800-ban Tasi Ferenc panaszolta be a tanács előtt Tóth Mihály kondást, hogy „*a' múlt estve a' Vendég fogadóban musikálván... egy bottal ... meg ütötte, a' Hegedűjét is eltörte*”. A megvert és megkárosított zenész a törött hegedűt felmutatva kérte a kára megtérítését és a vétkes megbüntetését. Az akkor már a dutyiba hajtott Tóth Mihályt 2 Rfrt megfizetésre kötelezték, a részegeskedésért pedig „*egy éjjeli Arestomra imponáltatott*”. 1818 szeptemberében a Morgóban mulatozó Tösér János, Ruha János muzsikust ütötte meg „*egy nagy csúnya bottal*”, s az ütleget után még „*fel 's alá a Várason musikálva hajhászta, mind addig, amíg nem állhatván verését a' botot tölle el vette és ide (a szenátorok tanácsa elé, mint bizonyítékot – E.Gy.) fel hozta*”. Tösért a tanács 30 pálcára és a bacchanália során eltörött hegedűvonó megfizetésére ítélte.

A muzsikások is szerették a bort, és pár alkalommal ők is okoztak patáliát. 1824-ben Burai Sándor, Tasi Béni, Tasi István és egy másik Tasi István, valamennyien „*musikus cigányok*” a kocsmában lerészegedvén igen csúnyán káromkodtak, ezért kerültek a tanács elé, ami 12 pálcával büntette őket. 1845-ben ifj. Lázók Sámuel panaszkodott, hogy harmadmagával a Háló István kocsmájába mentek „*a' muzsikálás által keresett pénzen megosztzkodni*”, de „*az után kártyázáshoz és borozáshoz kezdettek, 's e' közben magok közt*” elébb összevesztek majd összeverekedtek. A kocsmáros, látván a dolog komolyodását, kidobta őket, és ekkor az ifjú Lázók is megsebesült. Sérülése – aminek gyógyítására 8 frt 12 krt költött –, mint az elöljáróknak mondotta, a kocsmárostól származott. Háló viszont állította, hogy amikor már nem állhatta a veszekedést és a záporozó káromkodásokat, valóban „*sorba kilódította*” a zenekar tagjait a házból, de nem bántott senkit. A tanács bizonyíthatatlannak ítélte a vádat és ejtette a sebesült zenész panaszát.

”

Verbunk (toborzás) alkalmával a város is fogadott zenészeket a katonai hivatást tánccal népszerűsítő, újonccsábító huszárok mellé. (A napóleoni háborúk idején sok katona kellett, jól kerestek a zenészek, persze csak a megbízhatóbbja.) 1805-ben négy muzsikust jutalmaztak fejenként két-két forinttal az elöljárók.

1814-ben már hattagú zenekar kérte magát az egyfolytában három hétig tartó fáradtságért egy-egy köből búzával megjutalmaztatni. A tanács elismerte a teljesítményt, de az egy köblöt sokallta, és csak egy-egy vékát juttatott a zenészeknek a már korábban kiadott egy véka mellé.

A muzsikások – szolgálataik fejében – nem is egy alkalommal próbálkoztak a rájuk kötelezően kirótt városi adó elengedtetésével. A városi bevételt jelentő adó és a minden lakosra nézve kötelező közmunka, szolgálat, fuvarozás esetében azonban az elöljáróság csak ritka, mondhatni kivételes esetekben élt az elengedés lehetőségével. Két ilyen esetre találtunk példát. A tanács döntése mindkét esetben érdekes. 1798-ban Ruha Ábrahám kérte „*tavalyi Quántumát*” (adóját) elengedtetni és „*magát a' Portió fizetés alól fel oldoztatni*”. A tanács azt válaszolja, hogy „*tekéntetbe véve az Instánsnak a' leg közelebb volt Verbunk mellett tett Szolgálatya, (amiért – E.Gy.) múlt esztendei Quántuma – 1 frt. 8 3/8 xrk el engedtetni rendeltetik. Más esztendőkről pedig, minthogy a' Várost más szolgálattyaival különben sem segíti, quántuma el nem engedtetik*”. 1815-ben Lázók Mihály és Tyukodi Sándor „*a' Verbung musikusai*” kérték „*szolgálatjuk jutalmául más egyéb Városi szolgálattoktól magokat fel szabadítani*”. A tanács válasza azonban világos: „*mint hogy úgy is egyéb olyan szolgálattokra, mellyektől fizetést nem kapnának, nem igen*

alkalmaztatódnak az Instánsok: a musikálásért is pedig fizetést vesznek, nem lehet ezen kérést teljesíteni: annyival inkább, hogy az több következtetést húzna maga után.”

A muzsikálás a későbbi évtizedekben is virágzott, az itteni romák egy részének az egyik jellemző megélhetési, pénzszerzési lehetősége volt. A századforduló körüli helyi lapok szerint számos népszerű zenekar is dolgozott a város éttermeiben: az Otthon szálló (az Ipartestület) földszintjén működő kávéházban, a Bárány szálló éttermében, esetenként az Úri kaszinóban, a Kereskedelmi Körben, a gazdák kaszinóiban, a jelentősebb kocsmákban muzsikáltak. A park létesítésével népszerű lett a nyári térzene, az István mulató megépültével (1901) pedig az Erzsébet-ligetben rendeztek rendszeres nyári vigalmakat. Arra is van utalás, hogy a zenekarok java nyaranta az akkor divatos fürdőhelyekre utazott, ott zenélt a szezon végéig.

A századforduló éveinek és a 20. század elejének egyik legnevesebb karcagi zenésze **Jónás Béla** (1861–1919) volt. Kunhegyesen született, majd kis ideig Kisújszálláson élt, de „*az igazi hazája Karcag volt... „A régi világban – olvassuk a nekrológiájában – sokat muzsikált Kerek Ferkó, bogdi Papp Sándor alföldi zsentriknek (sic!), de később változott a világ s elkerült fürdőkre, sőt kint járt Németországban – huszáros ruhába bujtatván őt is, bandáját is az üzleti reklám. De mindig vissza-visszatért Karczagra, ahol pedig őt – amint sokat elpanaszolta – nem becsülték meg.*” Primás volt, de a cigányzenekarokban használatos valamennyi hangszerezen jól játszott, különösen jól cimbalmozott. A helyi lap egyik híre szerint 1911-ben a fővárosi „*Klökner zeneműkiadó*” négy nótáját jelentette meg kis „nótáskönyv”-ben, azaz kottán. E szerint Jónás Béla az első helyi muzsikus, akinek – a város történetében elsőként – önálló szerzeményei jelentek meg. „*Mindig akart valamit, s a végén ebben az élet nélküli, lapos városban elkallódott, s a cigányok szokásos betegsége, a tüdővész vitte el – a mennybéli bohémek közé*”. Temetése 1919. október 4-én volt.

A királyi utasítás a közmunkák elvégzését is kötelezővé tette a cigány lakosok számára. Ezt a mesterembereken és a napszámosokon be is lehetett hajtani, másokat mindenféle feladattal, levélhordással, fogolykíséréssel etc. bízott meg a város. Néhány feljegyzés szerint azonban ezekben a dolgokban a cigányok nem voltak a legmegbízhatóbb végrehajtók. 1786-ban Varga Ferenc és Tyukodi István a tilalom ellenére felcserélték a megbízatás teljesítéséhez kiadott hivatalos útiokmányokat, Varga ezenfelül Kunhegyesen lerészegedett, Tyukodi pedig egy bográcsért zálogba adta az útlevelet. Farkas András 1820-ban azzal tette magát vétkessé, hogy „*Noszvai Vasas Jánost és Isák nevű kóborló Zsidót, akik vasra verve késérése alá bizattak, önként el eresztette, le vevén róllok a vasat, mellyért néki Vasas János egy rozsosz leiblit és tíz garast adott*”. Olá Ferenc „új magyart” 1823 nyarán Nagyivánba küldték egy hivatalos levéllel. Ő útnak is indult, de a város szélén „a gyepen” (ti. ahol a háztartások baromfiállománya kapirgált nappal) Tót József egy vasvillával megtámadta, és nemcsak a bundáját lyukasztotta át, hanem a könyökét is megsértette. Tótot a tanács 25 pálcával büntette és a bundáért is 1 frt megfizetésére kötelezte. Hogy mi okozta a verekedést, nem tudjuk. Egymás közötti vagy nyilvános helyen lezajlott torzaskodásaiknak is bőven találjuk nyomát. Később az ilyenek elintézésére az addigra elfeledett cigány vezető, a vajda helyébe jelölte ki városi közigazgatási hatóság a **cigánybíró**t, aki jó magaviselete és a többiek előtti tekintélye miatt ölthette magára tisztsége jelvényeit: a kék atillát és a vörös nadrágot. 1872-ben a város alkalmazottai között találjuk, amikor szolgálataiért a szintén cigány **gyepmester**rel együtt 5 forint évi díjazásban részesült. A tisztség (vagy inkább feladat) a két háború közötti évtizedekben is fennmaradt. 1922-ben írta a helyi lap, hogy „*A déli külvárosnak nevezett cigányváros, vagy kis Párizs, önálló bíróság székhelye. A Lázók dynasztia szokta szolgáltatni a bírókat*”, akiknek addigi 80 koronás évi tiszteletdíját a városi előjáróság – a híradás szerint – 365 koronára emeltette fel. A feladatot 1945 után viselő utolsó cigánybíró Tyukodi Dezső (1909–1970) malmi munkás volt.

Megemlítjük fiai közül Dezső (1947–1989) volt az első érettségit tett karcagi roma fiatalember, László fia pedig hosszabb gyári és vendéglátós munka után országosan ismert népi faszobrász lett.

Az 1784. évi jelentés szerint az akkor Karcagon összeírt 48 cigány gyermek közül 19-et adtak tehetősebb gazdákhöz szolgának, szolgálónak, kettőt pénzért tartott egy-egy gazda, a többiek (a tíz év alattiak és a betegesek) a szüleiknél maradhattak. A hatóság így szerette volna elérni, hogy a rendszeres munkával együtt a földműves tennivalókat is elsajátítsák, esetleg mesterséget szerezzenek maguknak. Ám idő múltával és a hivatali szigorúság enyhülésével a gyerekek hazaszökdöstek, úgyhogy az átnevelésükből nem lett semmi.

A II. József utáni uralkodók és kormányok hosszú ideig nem foglalkoztak a cigányügy megoldásával. Talán érdektelennek ítélték, talán az igyekezet fulladt ki a meddő vállalkozások során – nem tudjuk. Tény az, hogy még 1913 szeptemberében is fogtak el Karcagpusztánál sátorozó cigánykaravánt, amely öt szekérrel, ugyanannyi sátorral, kilenc lóval, egy kutyával és egy házinyúlal járta az országutakat.¹ Mint leírták, a városháza udvarára kísért vándorcigányoknak temérdek bámulója akadt, mert akkoriban már nemigen láttak ilyesmit Karcagon.

Felhasznált irodalom

- ERDŐSS Kamill 1989. Erdős Kamill cigány tanulmányai. Szerk. Vekerdi József, Czeglédi Imre. Békéscsaba, 1989, 265.
- ROSTÁS-Farkas György–KARSAI Ervin: A cigányok története, Budapest. 190–217.
- SIPOS Orbán (szerk.) 1880. Rendszeres jelentés Jász-Nagykun-Szolnok megye állapotáról. Szolnok, 1880.
- SZABÓ Lajos 1987. Kisújszállás története a XVI. századtól a XIX. század első negyedéig. Kisújszállás, 1987, 308.
- SZABÓ László Mária Terézia 1760/61-es cigányrendelete a Jászságban. In. Jászkunság (XII. évf. 3. szám) 1966. szeptember, 125–131.
- SZEGŐ László 1983. CIGÁNYOK, honnét jöttek – merre tartanak? Kozmosz Kiadó, Budapest, 1983, 385.
- SZENTESI Tóth Kálmán 1928. Karcag r. t. Város polgármesterei: Adatok Karcag város történetéhez. Kertész József könyvnyomdája, Karcag, 1928, 160.
- THIRRING Gusztáv 1938. Magyarország népessége II. József korában. Budapest, 1938, 192.
- VEKERDI József 1974. A cigány népmese. Budapest, 1974, 279.
1982. A magyarországi cigány kutatások története. Debrecen, 1982, 59.

¹ In. Karczagi Hírlap, 1913. szeptember 14.

A CBD és a tradicionális onkológia

A rohamosan fejlődő orvostudomány és technika ellenére a 21. század egyik legrettegettebb kórja még mindig a rosszindulatú daganat, azaz a rák. Felgyorsult világunknak és életmódunknak köszönhetően most már több mint 25 százalék esélyünk van, hogy rákban fogunk meghalni, ami valljuk be, hogy félelmetes szám.

A rák egy olyan betegség, amelyben a test egyes sejtjei ellenőrizetlenül, kontroll nélkül növekednek és áttérjednek a test más részeire. A rák szinte bárhol kialakulhat az emberi testben, amely sejtek trillióiból áll. Normális esetben az emberi sejtek növekednek és szaporodnak (a sejtosztódásnak nevezett folyamat révén), hogy a szervezet igényei szerint új sejteket hozzanak létre. Amikor a sejtek előregednek vagy károsodnak, elhalnak, új sejtek veszik át a helyüket.

Néha ez a szabályos folyamat megszakad, és a rendellenes vagy sérült sejtek akkor is növekednek és szaporodnak, amikor nem kellene. Ezek a sejtek daganatokat, szilárd szövetsomókat, azaz solid góccokat képezhetnek (kivéve a nem solid daganatokat, mint például a leukémia).

A daganatok lehetnek jóindulatúak (non-cancerous, benign – leggyakrabban tumornak nevezük) és rosszindulatúak (cancerous, malign – magyarul rák).

A tradicionális vagy nyugati orvoslás jelenleg is nagy kihívás előtt áll a betegség gyógyítása terén, és sajnos a legtöbb esetben nem „happy end”-del végződnek a történetek.

Hazánkban sincs ez másként.

Joggal tehetjük fel a kérdést: egy ilyen morbiditással és mortalitással rendelkező kór esetében nem lenne-e célszerű a tradicionális orvoslást kibővíteni?

A hazai onkológiai ellátás szigorú kötöttsége nagyon sok esetben nem teszi lehetővé a komplementer, azaz kiegészítő terápiák alkalmazását a folyamatban lévő onkológiai ellátások mellett. Nagyon sok beteg éppen ezért választ alternatív útnak és elzárkózik az onkológiai ellátásoktól, ami valljuk be, hogy nem a legbölcsebb döntés, hiszen a páciens onkológiai nyomon követése a kezelés megtagadásával általában véget ér.

Még ha az alternatív terápia működik is, akkor sem tudjuk mérhetővé tenni annak hatékonyságát mindaddig, amíg a beteg saját költségén el nem végezteti a megfelelő kontrollvizsgálatokat, elsősorban képalkotó diagnosztikai vizsgálatokat (RTG, UH, Mammográfia, CT, MR, PET-CT a teljesség igénye nélkül). Alternatív terápia lévén pedig hatékonysága ilyen formában az orvoslás szempontjából nem lesz releváns, még akkor sem, ha teljes gyógyulásról beszélhetünk.

Pontosan emiatt van óriási szakadék és információhiány a komplementer és alternatív terápiák klinikai alkalmazásában, illetve azok megértésében – még a szakembereknek is. A legtöbb esetben a megfelelő mennyiségű és minőségű klinikai adat hiányában nemes egyszerűséggel kuruzslásnak tekintik, annak ellenére, hogy vannak köztük olyanok, amelyekben óriási potenciál lehetne onkológiai szempontból.

Kutatóként már 2017 óta dolgozom komplementer és alternatív terápiák fejlesztésén és azok integrálásán az onkológiai ellátásba, nagy hangsúlyt fektetve a Cannabis sativa alapú CBD/CBG teljes spektrumú kivonatokra. Fő célom, hogy kiegészítő terápiaként funkcionálhasson az onkológiai kezeléseket mellett elsősorban mint palliatív terápia, tehát a betegség, illetve az onkológiai kezeléseket által kiváltott tünetek, mellékhatások csökkentése.

A kannabidiol (CBD) a Cannabis sativa növény egyik fő alkotóeleme.

Felmérések szerint a gyógyászati célú kannabisz az egyik legnépszerűbb alternatíva a rákbetegséggel diagnosztizált emberek körében. A CBD a kannabisz egyik legfontosabb összetevője, és nem rendelkezik olyan potenciálisan bódító hatással, mint a tetrahidrokannabinol (THC), a másik kulcsfontosságú fitokannabinoid.

A kutatások szerint a CBD potenciálisan alkalmazható a rák kezelésére, beleértve a rákhoz és annak kezeléséhez kapcsolódó tüneteket és jeleket. A preklinikai kutatások azt sugallják, hogy a

¹ A szerző molekuláris genetikus, rákkutató; a karcagi cigánytelepen nőtt fel.

CBD a rákok patogenezisében szerepet játszó számos útvonalat érinthet. A preklinikai és klinikai kutatások arra is utalnak, hogy több bizonyíték is van arra, hogy a CBD önmagában vagy kiegészítve a tetrahidrokannabinollal (THC) és a kannabigerollal (CBG), amelyek a kannabisz másik kulcsfontosságú fitokannabinoidjai: együttesen is hatásos a rákhoz és/vagy annak kezeléséhez kapcsolódó, rákhoz társuló fájdalom, szorongás és depresszió, alvászavarok, hányinger és hányás, valamint szájnyálkahártya-gyulladás kezelésében. A vizsgálatok azt is sugallják, hogy a CBD fokozhatja a kemoterápiás szerekkel és sugárterápiával végzett ortodox, azaz nyugati orvosláson alapuló kezelések hatékonyságát és védelmet nyújthat az idegi és szervi károsodások ellen – amelyek nagyon gyakori mellékhatásai az onkológiai kezeléseknél.

A CBD ígéretesnek tűnik a rák kezelésének integratív megközelítésének részeként.

A CBD és nyugati orvosláson alapuló rákkezelés kombinálása

Egyre több bizonyíték van arra, hogy a CBD szinergiát (egymást elősegítő hatás) hozhat létre különböző kemoterápiás szerekkel, hogy növelje azok hatékonyságát. A CBD például érzékennyé teszi a rákos sejteket a ciszplatinnal szemben, és jelentősen növeli a ciszplatin által közvetített apoptózist, ami potenciális adjuváns szerepre utal (Kosgodage és mtsai., 2018).

Szintén 2018-ban Ferro és munkatársai megerősítették, hogy a GPR-55 (G-fehérje kapcsolt receptor) jelátvitel elősegíti a hasnyálmirigyvezeték adenokarcinóma (mirigyhámsejteket érintő rosszindulatú daganat) sejtek osztódását, ezáltal a daganat növekedését, valamint, hogy a GPR-55 gátlása csökkentette a rák progresszióját és jelentősen javította a túlélést egy transzgenikus hasnyálmirigyvezeték adenokarcinóma egérmódelben. A GPR55, a GPR119 és a GPR18 mellett, új kannabinoid receptorokként már 2007-ben leírásra került Brown AJ és munkatársai által. Megállapították, hogy a CBD fokozta a gemcitabin hatását: a CBD és gemcitabin kombinációjával kezelt egerek csaknem háromszor tovább éltek, mint a csak gemcitabinnal kezelt egerek (Ferro és mtsai., 2018).

A kombináció a gemcitabinrezisztencia kialakulásában szerepet játszó mechanizmusokkal is szembeszállt, mind *in vitro*, mind *in vivo*.

Ez némi reményt ad egy olyan rákfajta esetében, amelynek túlélési aránya nagyon alacsony. Továbbá megerősítést adhat, hogy a Cannabis alapú kivonatok biztonságosan alkalmazhatóak az onkológiai kezeléseknél.

Más tanulmányok azt találták, hogy a CBD és a THC kombinációja képes szinergikusan együttműködni a kemoterápiás szerekkel. A CBD és a THC kombinációja csökkentette a myeloma multiplex (MM) sejtek migrációját a kemokin receptor CXCR4 és a CD147 plazmamembrán glikoprotein expressziójának downregulálásával (negatív irányba történő szabályzás), és a CBD-THC kombináció a proteaszóma-inhibitor karfilzomab immunterápiával együtt szinergikusan hatott az MM-sejtek halálának fokozására és a sejtváándorlás gátlására (Nabissi M. és mtsai., 2016).

Az ubiquitin-proteaszóma rendszer az egyik legfontosabb eleme a sejten belüli fehérjék szabályozásának. Funkciója a szükségtelenné vált vagy hibás fehérjék eltávolítása. A proteaszóma proteolitikus enzimeivel darabolja fel, mégpedig azokat, amelyeket előzőleg ubiquitinek jelölnek meg. A rendszer fontosságára utal, hogy az ezzel foglalkozó kutatókat Nobel-díjjal ismerték el. Sok betegségben – beleértve a daganatokat – a fehérjék eltávolítása zavart szenvedhet, a kóros fehérjék felszaporodhatnak. Az utóbbi években felmerült olyan stratégia, hogy a fehérjék kontroll nélküli felhalmozódása a sejt pusztulásához vezethet. Ennek klinikai hasznosítását jelentik a proteaszómagátlók.

A CBD önmagában és a proteaszóma-inhibitor bortezomibbal kombinálva erősen gátolta a növekedést, megállította a sejtciklus progresszióját, és az ERK, AKT és NF- κ B útvonalak szabályozásával a myeloma multiplex sejtek halálát idézte elő, a fő hatások a TRPV2+ sejtekben jelentkeztek (Morelli és mtsai., 2014). A TRPV2, a tranziens receptor potenciál (TRP) kationcsatorna család tagja, részt vesz a tumorok növekedésének, progressziójának, inváziójának és angiogenezisének szabályozásában (Morelli és mtsai., 2014). Glióma-sejtvonalakon végzett vizsgálatok kimutatták, hogy a CBD TRPV2-függő Ca^{2+} -beáramlást vált ki, növelve a kemoterápiás gyógyszerek, a temozolomid, a karmusztin és a doxorubicin felvételét, és a gyógyszerekkel szinergizálva a gliómasejtek apoptózisát indukálta (azaz a pro-apoptotikus hatás nagyobb volt, mint a gyógyszerek önmagukban), míg normál humán asztrocitákban nem volt ilyen hatás (Nabissi M. és mtsai., 2016).

Egy leukémiás sejtvonalvizsgálatban, amikor a CBD-t THC-vel vagy egy másik fitokannabinoiddal, a kannabigerollal (CBG) párosították, a citotoxikus hatás (az IC50-értékkel mérve) az akut limfocita leukémiás (CEM) sejtekben erősebb volt, mint amikor mindegyiket külön-külön használták. Ezen túlmenően a CBD és a THC szinergikusan kombinálódott a gyakori leukémiaellenes gyógyszerekkel, érzékennyé téve a leukémiás sejteket a gyógyszerek citotoxikus hatásaira és lehetővé téve e gyógyszerek dózisének jelentős csökkentését, miközben hatásosak maradtak. Ez a vizsgálat azt is megállapította, hogy a beadás időzítése fontos: a kannabinoidok kemoterápia utáni alkalmazása nagyobb apoptózisindukciót eredményezett, míg ha a kemoterápia előtt alkalmazták, akkor kisebb volt az apoptózis indukciója (Scott K.A. és mtsai., 2017.)

”

Az elmúlt években több mint húszezer publikáció jelent meg a Cannabis növényből származó fitokannabinoidokkal kapcsolatban, melyek jelentős hányada kapcsolódik valamilyen formában a rákhoz.

Sajnos képtelenség minden jelentősebb eredményt egy tanulmányba besűríteni, de számos kutatás utal arra, hogy mind a THC, mind a CBD, mind pedig a CBG daganatellenes hatással rendelkezik és fokozhatják a kemoterápiás gyógyszerek hatását. A nagy dózisú THC-vel kapcsolatos nehézség azonban a nemkívánatos bódító hatás. Kiderült, hogy a THC fokozza a temozolomid hatását egerek glioma xenotranszplantátumaiban, beleértve a temozolomid-rezisztens tumorokat is (a kombináció fokozta az autofágiát), és toxikus mellékhatások nélkül (Bouillon L. és mtsai., 2021).

Ez a vizsgálat azt is megállapította, hogy a THC szubmaximális dózisa CBD-vel kombinálva nagymértékben csökkentették a humán gliómasejtvonalak és a humán gliómasejtek primer tényezőinek életképességét és nagyobb mértékben csökkentették az U87MG sejtekből származó szubkután xenotranszplantátumok növekedését, mint bármelyik önmagában.

A leggyakoribb elsődleges agytumороk a gliómák, amelyek az idegsejteket körülvevő és támasztó szövetekből növekednek. Többféle rosszindulatú glióma van. A glioblasztóma multiforme a leggyakoribb típus. Más típusok közé tartozik a gyorsan növekedő anaplasztikus asztrocitóma, a lassan növekedő asztrocitómák és az oligodendrogliómák. A kevésbé gyakori medulloblasztómák általában a pubertáskor előtti korban lévő gyermekeket érinti. Nem idegsejt-eredetű, ritkább ráktípusok a szarkómák és adenokarcinómák.

Megállapították továbbá, hogy a CBD és a THC szubmaximális dózisainak kombinációja hasonló mértékben csökkentette a tumor növekedését, mint a THC hatékony dózisa, ami arra utal, hogy a CBD azon képessége, hogy fokozza a THC tumorellenes hatását, lehetővé teheti a THC mennyiségének csökkentését, és ezáltal a THC-vel járó nemkívánatos pszichoaktív hatások mérséklését (Torres S. és mtsai., 2011).

Ha ennyire ígéretesnek tűnik, akkor miért zárkózik el tőle sok orvos?

A nyugati orvosláson kívüli terápiák beillesztésének akadálya gyakran egyszerűen az orvosok ismereteinek hiánya. Véleményem szerint ez a gyógyászati kannabisz és a CBD esetében sincs másképp, és persze ott van a kannabiszhoz kapcsolódó stigma, amely még mindig sokakat befolyásol – azaz a rekreációs célú felhasználás. A rekreációs kannabisz minden olyan kannabiszra vonatkozik, amelyet nem elsősorban gyógyászati céllal használnak fel. Ezekben a termékekben magasabb a THC tartalom, amely a pszichoaktív hatásokért felelős

Egy százhárom onkológiai egészségügyi szakember körében végzett felmérés, amely onkológiai ápolókat, sugárterapeutákat és gyógyszerészeket foglalt magában, azt találta, hogy 69 százalékuk beszélt egy beteggel a kannabiszról az előző hónapban, és 84 százalékuk úgy érezte,

hogy nincs elég ismerete a kannabiszról ahhoz, hogy ajánlásokat tegyen. A leggyakrabban említett akadályok közé tartozott a beteg kannabiszhasználatának nyomon követése (54 százalék), a pontos dózis (61 százalék) vagy fajta (53 százalék) felírása, valamint a nem megfelelő kutatás (50 százalék). Ugyanakkor a megkérdezett egészségügyi szakemberek több mint 50 százaléka jelezte, hogy érdeklődik az onkológiai kannabiszhasználatával kapcsolatos további információk vagy képzések iránt. A Fred Hutchinson Rákközpont felmérésében a megkérdezett rákbetegek majdnem mindegyike (74 százalék) inkább a rákbetegekkel foglalkozó csapattól kapott tájékoztatást, de kevesebb mint 15 százalék kapott ténylegesen bármilyen információt a kannabiszról az orvostól vagy ápolótól, a legtöbben barátoktól/családtagoktól, újságokból, honlapokról, más rákbetegektől és egyéb forrásokból kaptak információt (és több mint egyharmaduk azt jelentette, hogy nem kapott semmilyen információt).

Egy mellrákban szenvedő betegek körében végzett online felmérés szerint a betegek többsége (61 százalék) nem beszélt a kannabisz használatáról az orvosával. Ez a felmérés azt is kimutatta, hogy az internet és a család/barátok voltak a leggyakoribb információforrások a kannabiszról.

Az onkológiai felhasználás további akadályai közé tartozik, hogy a kannabisztermékek egyszerűen nem könnyen elérhetők az ortodox orvosi rendszerben, a CBD- és kannabisztermékek szabványosításának hiánya, a termékek változó minősége, valamint az a tény, hogy a kannabisz még mindig tiltólistán szereplő kábítószer. Sok országban valószínűleg kevés a kannabinoid gyógyszerek kiadásában jártas gyógyszerész is.

Mindazonáltal a betegek jobb kiszolgálása érdekében (mivel végső soron ez a klinikus szerepe) a klinikusoknak legalább a gyógyászati kannabiszról jobban kellene tájékozódniuk, hogy informatívan tudjanak beszélgetni a betegekkel.

Meglátásom szerint nem szabadna elzárkózni az alternatív terápia alkalmazásától az onkológiai ellátásban. Megfelelő szakmai hozzáértéssel és egy helyes alkalmazással csodás dolgokat lehet velük elérni. A hazai onkológia rendszer viszont sajnos erre még nem érett meg.

Immáron több mint öt éve küzdök azért, hogy az alternatív terápia megítélése és azok elfogadása jobb lehessen idehaza. Lassan török meg a jég, de nem reménytelen. Remélem, hamarosan elérjük, hogy a hazai orvostársadalom is rutinszerűen fogja alkalmazni kiegészítő kezelésként az alternatív terápiákat, köztük elsősorban a Cannabis növényből származó kivonatokat.

Felhasznált irodalom

- Kosgodage U.S., Mould R., Henley A.B., Nunn A.V., Guy G.W., Thomas E., Inal J., Bell J.D., Lange S. Cannabidiol (CBD) Is a Novel Inhibitor for Exosome and Microvesicle (EMV) Release in Cancer. *Front. Pharmacol.* 2018;9:889. doi: 10.3389/fphar.2018.00889
- Ferro R., Adamska A., Lattanzio R., Mavrommati I., Edling C.E., Arifin S.A., Fyffe C.A., Sala G., Sacchetto L., Chiorino G., et al. GPR55 signalling promotes proliferation of pancreatic cancer cells and tumour growth in mice, and its inhibition increases effects of gemcitabine. *Oncogene.* 2018;37:6368–6382. doi: 10.1038/s41388-018-0390-1
- Nabissi M., Morelli M.B., Offidani M., Amantini C., Gentili S., Soriani A., Cardinali C., Leoni P., Santoni G. Cannabinoids synergize with carfilzomib, reducing multiple myeloma cells viability and migration. *Oncotarget.* 2016;7:77543–77557. doi: 10.18632/oncotarget.12721
- Nabissi M., Morelli M.B., Santoni M., Santoni G. Triggering of the TRPV2 channel by cannabidiol sensitizes glioblastoma cells to cytotoxic chemotherapeutic agents. *Carcinogenesis.* 2013;34:48–57. doi: 10.1093/carcin/bgs328.
- Scott K.A., Dagleish A.G., Liu W.M. Anticancer effects of phytocannabinoids used with chemotherapy in leukemia cells can be improved by altering the sequence of their administration. *Int. J. Oncol.* 2017;51:369–377. doi: 10.3892/ijo.2017.4022.
- Torres S., Lorente M., Rodríguez-Fornés F., Hernández-Tiedra S., Salazar M., García-Taboada E., Barcia J., Guzmán M., Velasco G. A combined preclinical therapy of cannabinoids and Temozolamide against glioma. *Mol. Cancer Ther.* 2011;10:90–103. doi: 10.1158/1535-7163.MCT-10-0688
- Taha T., Meiri D., Talhamy S., Wollner M., Peer A., Bar-Sela G. Cannabis Impacts Tumor Response Rate to Nivolumab in Patients with Advanced Malignancies. *Oncologist.* 2019;24:549–554. doi: 10.1634/theoncologist.2018-0383.
- World Health Organization (WHO) Cannabidiol (CBD) Critical Review Report. World Health Organization (WHO); Geneva, Switzerland: 2018. [(accessed on 20 July 2021)]. Expert Committee on Drug Dependence Fortieth Meeting Geneva, 4–7 June 2018.
- Brown J.D. Potential Adverse Drug Events with Tetrahydrocannabinol (THC) Due to Drug–Drug Interactions. *J. Clin. Med.* 2020;9:919. doi: 10.3390/jcm9040919.
- Brown J.D., Winterstein A.G. Potential Adverse Drug Events and Drug–Drug Interactions with Medical and Consumer Cannabidiol (CBD) Use. *J. Clin. Med.* 2019;8:989. doi: 10.3390/jcm8070989.
- McLennan A., Kerba M., Subnis U., Campbell T., Carlson L.E. Health Care Provider Preferences for, and Barriers to, Cannabis Use in Cancer Care. *Curr. Oncol.* 2020;27:199–205. doi: 10.3747/co.27.5615.
- Pergam S.A., Woodfield M.C., Lee C.M., Cheng G.S., Baker K.K., Marquis S.R., Fann J.R. Cannabis use among patients at a comprehensive cancer center in a state with legalized medicinal and recreational use. *Cancer.* 2017;123:4488–4497. doi: 10.1002/cncr.30879.
- Weiss M.C., Do J.E.H., Ms M.E.B., Danese S.R., Ma A.L., Ma M.B.-J., Meske S.W., Ba K.E.A.-R., Do T.W.M., Larson S.L., et al. A Coala-T-Cannabis Survey Study of breast cancer patients' use of cannabis before, during, and after treatment. *Cancer.* 2021;128:160–168. doi: 10.1002/cncr.33906.
- O'Brien K., Blair P. Medicinal Cannabis and CBD in Mental Healthcare. Springer; Cham, Switzerland: 2021

A magyarországi cigányok zenei élete

Bevezetés

A magyarországi cigányok zenéjén belül elsőként meg kell különböztetnünk a cigány népzene és a cigányzenét. A cigány népzene a nem muzsikus cigányok folklórzenejét értjük, cigányzenén pedig a cigányzenekarok által kialakított sajátos műzenét. (Ezt a különbséget az írásban is jelöljük: külön írjuk, ha folklórról, népzeneről beszélünk, egybe írjuk, ha ez utóbbi műfajról beszélünk.)

A zenélés mesterségének hagyománya a cigányoknál egyes kutatók szerint valószínűleg még az őshazában alakult ki. Erre utaló feljegyzést Hamzaal Iszfa-hán történetírónál találhatunk Kr. u. 950 körül, majd mintegy ötven évvel később Firdauszi is említést tesz Bahráh Gór (421–438) perzsa királyról, aki Indiából hozatott muzsikusokat, hogy szórakoztassák alattvalóit. Őket luriknak nevezték, az arab világban ma is így hívják a cigányok egy csoportját.

A vándorlás során a különböző országokban zenei szolgáltatást végeztek, emiatt nem lehet beszélni egységes cigány zenéről, ellenben a más népek zenéjét olyan mesterien ötvözték saját előadásmódjukkal és zenei világukkal, aminek következtében jellegzetes műfajok alakultak ki, így például Andalúziában a flamenco vagy Magyarországon a cigányzene.

Zenei barangolásunkat két úton indítjuk el. Egyik fonál a folklórzene és az abból kinövő zenei irányzatok és stílusok lesznek, másik szál pedig a cigányzene és az abból a zenei világból (és az azt a zenét játszó társadalmi csoportból) kibontakozó zenei kultúra.

I. Az első út – a folklórzene és ami abból következik

A folklór (1.)

Amikor Bartók Béla azt írta a cigányzenéről, hogy az magyar műzene, ám mellette hozzátette: „van a cigányoknak is saját népzeneje, az a népzene, amit a falvak szélén a cigány telepeken énekelnek”. Tapasztalatból mondta, hiszen egyike volt azoknak, akik cigány folklórt is gyűjtöttek. A cigány népzene nem hangszeres zene, hanem kifejezetten vokális zene. Az énekhez a ritmust az ún. szájböggő, kanalak összeütése, teknőn, asztalon való dobolás, kannaütögetés szolgálja.

A cigány népzene két nagy osztályba sorolhatjuk: a lassú dalokra, cigányul: lóké gyili; és táncdalokra: khelimaski gyil. A lassú dalok dallamvonala többnyire ereszkedő, általában kötetlen ritmusú. Mind a lassú, mind a táncdalok előadásmódja improvizációra épül, éneklésük közben az előadók kézzel pattogatnak. A táncdalokat úgynevezett pergetéssel éneklük, az énekest a többiek a fentebb említett módokon kísérik. A különböző magyarországi cigány csoportok mindegyikének saját és sajátos népzeneje van.

A cigány folklór gyűjtése a 19. század végén, a 20. század elején kezdődött meg. Első gyűjtőként Wlislóczyk Henriket kell megemlítenünk. Ő nemcsak gyűjtötte a cigány népdalokat, hanem le is fordította. Ezt a munkát Herrmann Antal, Bartók Béla folytatja, de Kodály Zoltán is felgyűjtött néhány cigány nyelvű dalt. Az 1930-as évek végén, a negyvenes évek elején Csenki Imre és Csenki Sándor a püspökladányi cigánytelepen gyűjtöttek. Víg Rudolf, a Magyar Tudományos Akadémia népzene-kutatójaként felkeresi a Csenki testvérek gyűjtési pontjait. Az ő nevéhez fűződik az első magyarországi cigány népzenei lemez összeállítása is. Napjainkban az MTA Zenetudományi Intézet munkatársaként Kovalcsik Katalin végez kiterjedt gyűjtőmunkát cigány közösségek körében – elsősorban beás és magyar cigány közösségekben. Bari Károly költő figyelmét sem kerülte el a cigány folklór, aki elsősorban az oláh cigány közösségek népzenejével foglalkozik. Erdélyi és magyarországi oláh-cigány dalokat tartalmazó gazdag gyűjteményét bolti forgalomba nem került CD-ken örökítette meg.

A folklorizmus (2.)

Folklorizmuson a folklóron alapuló, annak felhasználásával komponált, s azt az ideológia szintjén követő zenei törekvéseket értjük. Az ezt a műfajt játszó együttesek zenéjüket többnyire autentikus cigány zenének vagy folklórnak nevezik. A műfaj először az ötvenes években jelent meg, az első Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége működésének idején. Az együttesalakítás nagy hulláma azonban a 70-es évek elejére, közepére esik, amikor is munkásszállásokon cigányklubok keretében a cigány fiatalok összeálltak, s cigány nyelven adták elő az otthonról hozott

Kalyi Jag együttes

dal- és tánckincsüket. A legnagyobb sikereket az azóta már világhírnévre szert tett Kalyi Jag együttes érte el. Rákospalotán alakult meg a helyi cigányklub nevét viselő Rom Som együttes. Hamarosan sorra alakultak a folklóregyüttesek. A popműfajban később népszerűvé vált Bódi Guszti Nagyecsed Fekete Szemek névvel alapít együttest, őket követi az Andro Drom, a Lindri, a Ternipe, a Kanizsa Csillagai, a Romani Rota, a Szilvási Gypsy Folk Band és sokan mások. Az együttesek tagjai nem elégednek meg az általuk ismert népdalok előadásával, repertoárjukat szinte mindegyikük a még fellelhető népzene gyűjtésével bővíti, illetve saját, folklórelemekre épülő dalokat komponálnak.

A cigány folklórra jellemző, szemben sok más nép népzenejével, hogy még a mai napig is keletkeznek újabb és újabb darabok, s a folklóregyüttesek azt továbbadva meg tudják szólaltatni, ismertté tudják tenni a nagyközönség számára is.

Mind a folklór-, mind a színpadi folklóregyüttesek előadásai során nagy hangsúlyt kap a tánc. A tánc, mint a legtöbb nemzeti kultúrában, erős etnikus értelmezést kap, függetlenül attól, hogy

abban esetleg a népi kultúra közös, etnikumtól független elemei kapnak nagyobb hangsúlyt, s csak erre rakódik rá a nemzeti ideológia magyarázata.

Popzenei irányzatok (3.)

E műfajban elsőként Bódi Guszti és A fekete szemek nevű autentikus együttes lépett a közönség elé. A cigány folklórt ötvözték a popzene elemeivel. Hamarosan megalakult a Romantic együttes és a Váradi Roma Cafe is, akik egy teljesen új, szövegében és harmóniavilágában kifejezetten cigányos popzenei műfajt hoztak létre. Egyéni sikereket ért el Emílió, aki elismert jazz-zenész is. Hosszú ideig dobolt Oláh Cumó Árpád zenekarában. Dalaiban előszeretettel ötvözi a jazz és a funky zenei elemeket. Előadásmódja a cigány folklórra is emlékeztet az úgynevezett szájbőgő betétekkel.

Az amerikai fekete rapzene hatására alakult meg a múlt század kilencvenes éveinek harmadik harmadában, 1997-ben a Fekete Vonat nevű rapegyüttes. Az együttes érdekessége, hogy a szövegekben a saját, etnikai jellegű problémáikat fogalmazták meg magyar és cigány nyelven, erősen merítve a cigány folklór elemeiből is. A háromtagú együttes néhány év múlva szétvált, ma már szólókarrierjüket építik. LL Junior mára kedvelt sztárja a popvilágának.

Nagy lehetőség a fiatalok számára a két évvel ezelőtt elindított televíziós műsor, a Megasztár. Számos cigány fiatal mutathatta be tudását kisebb nagyobb sikerrel, de hárman első, második és harmadik helyezést értek el. Gáspár Lászlónak, Oláh Ibolyának és Molnár Ferenc Caramelnek azóta több CD-je jelent meg, rendkívül népszerűek az országban. Elmondhatjuk, hogy többet tettek az előítéletek csökkentése érdekében, mint a célzottan erre irányuló programok, hiszen a versenyek során a közönség (a nem cigány többség) juttatta őket dobogós helyekre.

II. A cigányzene (és a cigány zenészek)

A cigányzenészek szerepe Magyarországon – verbunkos, magyar nóta (4.)

Hazánkban a cigányzenészeknek a reformkorban jutott először igazán megbecsült szerep, a bon-takozó magyar nemzeti kultúra korában. A paraszti zene nem szolgálta a magyar (nemesi) nemzeti érzés kifejezését: a dudán, furulyán előadott táncdallamok nem voltak alkalmasak a formálódóban lévő polgári ízlés kifejezésére.

A cigányok már korábban is mulattatták az urak mellett a parasztokat is, lakodalmakban, bálok alkalmával, a fonóban, olyan hangszereket szólaltatva meg, amelyeket a parasztok nemigen használtak (például vonósokat).

”

Az első, név szerint említett primás a 18. század első felében élő Barna Mihály volt, akinek négytagú zenekaráról tudósítanak a feljegyzések. A bandában kontrahegedűs, hárfás és egy bőgős muzsikált rajta kívül, így álltak a Csáky grófok udvarának szolgálatában. A Barna Mihály zenekarához képest Czinka Pannát a bandájában hárfa helyett cimbalmos kísérte a kontra és a bőgő mellett. Ezzel a felállással nála találkozunk először. A 18. század végére országszerte elterjedtek a cigányzenekarok, lényegében olyan összeállításban, ahogyan azt Czinka Pannánál láttuk.

A kontrás a primás dallamát kíséri, a bőgő basszust játszik, a cimbalom pedig kísérő akkordhangszer. Alakultak s elterjedtek hétfős bandák is, ezekben a négy alaphangszer mellett klarinét, kisbőgő (cselló), brácsa, illetve terchegedű szólalt meg, de voltak egészen nagy létszámú zenekarok is – esetenként akár húszan is játszhattak együtt.

A 18. század utolsó harmadában bontakozott ki az új hangszeres zenei stílus, a verbunkos, amelynek népszerűsége körülbelül az 1830-as évekig tartott. Ezt az ötven-hatvan évet a magyar zenetörténet verbunkos korszaknak nevezi. A német eredetű werbung (toborzás), a magyarban verbuválásként meghonosodott szó azokat a férfitáncokat jelöli, amelyeket akkor táncoltak, amikor a legényeket próbálták becsábítani a hadseregbe. A tánchoz a kísérőzenét cigányzenészek játszották.

A verbunkos zenében a magyar mellett számos nép zenéjének elemei fellelhetők, így például közel-keleti, balkáni és szláv, illetve bécsi és olasz motívumok is, amelyeket a cigányzenészek ötvöztek saját játékmotívumukkal, harmóniavilágukkal. De nemcsak a verbunkos kialakulására hatottak a fentebb említett motívumok, a verbunkos zene is hatott a nyugat-európai zenére: Brahms, Beethoven, Haydn, Schubert, Liszt, Csajkovszkij és mások is többször fordultak témáért és ihletért hozzá. A verbunkos legjelesebb képviselője Bihari János (1764–1828) volt, noha verbunkost nemcigány zenészek is alkottak, mint Csermák Antal (1774–1822), Lavotta János (1764–1820) és Rózsa-völgyi Márk (1789–1848). Bihari volt egyébként a reformkor leghíresebb, legdivatosabb primása.

Ebben a korszakban egyre-másra alakultak a cigányzenekarok, s a híres primások mellett zenekari tagok is híressé válhattak. A köztudatban a nemzeti zene képviselőiként, a nemzeti tudat hordozóiként és ébren tartóiként tartották őket számon. A cigánybandák az 1848–49-es szabadságharcban is részt vettek, muzsikájukkal buzdították a harcoló katonákat. De egyes elképzelések szerint már ennél korábban, II. Rákóczi Ferenc mellett is ott találjuk a cigányokat. A híres Rákóczi-induló dallamát az öreg Czinkának, Czinka Panna nagyapjának tulajdonítják.

A cigányzenekarok elterjedésének is köszönhető, hogy a magyar nyelv a 19. század végére átvette a vezető szerepet a némettel szemben. Ekkorra a verbunkos helyét népszerűségben elfoglalta a magyar nóta, ami ugyancsak magyar népies jegyeket hordoz magában, de cigányok nélkül ez a műfaj sem jöhetett volna létre. A két nép egymásra találásából született meg, ugyanúgy, mint a flamenco Spanyolországban (Andalúziában). Kedveltsége ellenére mégis óriási vitákat kavart, melynek egyik elindítója Bartók Béla volt. A magyar nótát addig ugyanis cigányzeneként tartották nyilván, amelyet Bartók cáfolt meg először. „Kijelentem, hogy amit önök cigányzenének neveznek, az nem cigányzene. Nem cigányzene, hanem magyar zene; újabb magyar népies mű-zene.”

Rajkó
Zenekar,
1960

Forrás: Rajkó
Zenekar
honlapja

A cigány zenészek által előadott egyéb műfajok, különös tekintettel a jazzre (5.)

A cigányzenekarok mindig a közönség igényeinek megfelelően alakították ki repertoárjukat, amiből pontosan nyomon lehet követni az adott kor zenei divatját, ízlésvilágát. A magyar nóták, csárdások mellett opera- és operett részleteket is előadtak. Az operákból nyitányokat, népszerű dalbetéteket, az operettekből a slágereket, ezek mellett a későbbiek folyamán klasszikus műveket is, így Liszt és Brahms darbjait. Amíg a könnyűzenei műfaj nem terjedt el széles körben, addig kizárólag a cigányzenészek voltak azok, akik szórakoztató zenével foglalkoztak. A könnyű műfaj térhódítása őket sem hagyta érintetlenül. Sok zenész cigány vagy áttért ezeknek a műfajoknak az előadására, vagy eleve ezen a területen szerzett magának hírnevet.

Szakcsi Lakatos Béla Forrás: Facebook

Tony Lakatos Forrás: Wikipedia

Snétberger Ferenc
Forrás: Facebook

A cigány zenészek többen már az 1930-as években kirándulást tettek a jazz világában, s néhány zenekar is alakult. Azon kívül, hogy az 1970-es évekre az egykori cigányzenészek leszármazottai a magyar jazz meghatározó alakjai lettek, mint például Bácsik Elek, Csányi Mátyás, a

Horváth testvérek, Kovács Andor, Pege Aladár, Szakcsi Lakatos Béla, Babos Gyula, a Peczek Lakatos család tagjai, és világhírnévre is szert tettek. Nemkülönbönben a fiatalabb generáció tagjai: Snétberger Ferenc, Oláh Kálmán, Tony Lakatos, Balázs Elemér, Oláh Cumó Árpád, Szakcsi Lakatos Róbert, hogy csak néhányukat említsünk. A cigányzene társadalmi megbecsültségének csökkenésével nő azonban a jazz becsülete.

Egy mondat erejéig meg kell emlékeznünk a rockzenéről is, hisz ebben a műfajban is van kivel dicsekednünk. A rockzenészek szerint minden idők legnagyobb (majdnem jazz-) gitárosa volt a fiatalon elhunyt Radics Béla (1946–1982), aki az Atlantis együttesben kezdte pályafutását, de igazán híressé a Tűzkerék és a Taurus zenekarokban lett. Mára a gitárjátéka legendává vált.

Klasszikus zene (6.)

Pege Aladár Forrás: Fortepan/Szalay Zoltán

A közönség megváltozott zenei ízlésének következményeként, mint fentebb is említettük, a zenész cigányok nemcsak a könnyűzene és a jazz irányába mozdultak el, hanem sokan klasszikus zenei előadóművészek lettek. Itt kell megemlítenünk Czifra Györgyöt, Ruha Istvánt és Sívó Józsefet, akik mindannyian elismert művészek a világ klasszikus zenei életének. Szólnunk kell még Pege Aladáról is, aki a jazz-zenén kívül a klasszikus zenében is maradandót alkotott. Ma már a tradicionális cigányzenész családok közül igen sokan klasszikus zenei pályára irányítják gyermekeiket. Elmondhatjuk, hogy ezek a fiatalok is nagy sikereket érnek el a világ különböző színpadain, például ifj. Lendvai Csócsi József, ifj. Horváth Zoltán, ifj. Horváth Béla, ifj. Nyári Gyula, ifj. Sánta Ferenc, ifj. Kecskés Sándor stb.

III. Ahol a két szál összeér

Világzene (7.)

Valójában a világzenében, a World Musicban ér össze az addig párhuzamosan futó két szálunk. Az 1980–90-es években újabb zenei műfaj hódított világzene néven. A világzene olyan zenei elegy, ami folklóralapokra épül, különböző zenei kultúrák ötvözete, amelyben szinte minden zenei irányzat megtalálható. Hazai előadóink között jazz-zenészeink is megtalálhatók, mint például Babos Gyula, Szakcsi Lakatos Béla, a folklórelőadók közül Miczura Mónika, Balogh Kálmán, de van cigányprimás is, mint Roby Lakatos, aki a magyar nóta, a jazz, a balkáni zene és a latin-amerikai ritmusokat egyesíti világzenévé, hagyományos cigányzenekari felállásban előadva számait. A 1990-es évek elején jelent meg a Deep Forest nevű francia együttes CD-je, amelyen a 70-es években Víg Rudolf által gyűjtött magyarországi cigány népdalok egyik előadója, Huttyán által énekelt dalt dolgoztak fel, amely pillanatok alatt világsikerré vált.

(Eredeti megjelenés: ROM SOM, 2006)

BOGDÁN PÉTER

Egy ismeretlen ferences rendi roma lelkipásztor a múltból

Az eszperantó mozgalom legrégebbi periodikája az *Espero Katolika* (magyar nyelven: *Katolikus Remény*) 1903-tól jelenik meg, 2005 novemberétől digitalizálják is, azaz feltöltik a www.esperokatolika.org című weboldalra,¹ ahol a honlap szerint² jelenleg 227 szám (23 teljes évfolyam és 8 részévfolyam) érhető el.

A lap először 1984-ben közölt írást a romákról, a novemberi-decemberi számban, a romák világnapja alkalmából. A későbbiekben Termes Sándor fordításában – 1988 és 1989 között – dr. Kozák Istvánné, Bari Károly, Erdős Kamill írásai, gyűjtései jelentek meg. 1990-ben Derek Tipler (a Vatikáni Rádió adása alapján) írt publikációt a cigány kultúráról, és – ugyanabban az évben – roma témájú vers is megjelent Julius Balbin tollából, azért, hogy 1991-ben az egyház és a cigányság viszonyáról szóló közlemény zárja a sort.

Az írások közül kiemelkedik Pachomiusz A. B. Lewkowicz testvér, egy ismeretlen ferences rendi roma lelkipásztor bemutatkozása az *Espero Katolika* 1987/7-es számából.³

A roma értelmiségi saját bevallása szerint orosz roma, aki – írásának időpontjában – lelkipásztori tevékenységet végzett a saját közösségében. Mindemellett – Dél-Lengyelországban – Katowicében felsőfokú tanulmányokat is folytatott, amennyiben ferencesrendi lelkipásztori szemináriumot látogatott.

Pachomiusz A. B. Lewkowicz érdeklődött a filozófia, a vallási ismeretek és a nyelvészet iránt, de eszperantista is volt. Ez utóbbi minőségében felkérték arra, hogy a Katowicei Orvosi Főiskolán tanítsa is az eszperantót, de az oktatási intézmény elállt ettől az ajánlatától, amikor kiderült, hogy hamarosan lelkipásztor lesz.

A teológiai tanulmányai mellett mesterdiplomán is dolgozott, amelynek keretében – az eszperantó nyelv megteremtőjének – Ludwig Lázár Zámenhofnak a filozófiai és vallási tetteit vizsgálta és arra készült, hogy a Krakkói Pápai Teológiai Főiskolán védje meg azt.

Lewkowicz az eszperantó szakértőjévé kívánt válni mind nyelvészeti, mind filozófiai, mind vallási vonatkozásaiban. Ezenkívül érdekelték őt az indiai területen kívüli nyelvek, mint például az a romani nyelv, ami a legelterjedtebb Európa különböző területein, de el akart mélyedni a ceyloni szingaléz nyelvben is.

Pachomiusz testvér – saját bevallása szerint – a cigányok nyelvének szakértőjeként volt ismert, s azért, hogy ezen a területen fejleszteni tudja az ismereteit, együttműködött a Łódzi Egyetemmel, valamint néhány világhírű tudóssal mind Lengyelországban, mind külföldön.

Lewkowiczot érdekelte a néprajz is. A saját roma közösségében népzenekeket gyűjtött, de fényképeket is készített, még akkor is, ha ez utóbbi anyagi feltételeinek megteremtését illetően voltak gondjai, de tette ezt mindazért, hogy illusztrálni tudja velük azokat a publikációit, amiket a romákról tervezett megírni.

¹ www.esperokatolika.org

² 2023. 12. 01-i állapot

³ Pachomiusz A. B. Lewkowicz jellemzése: a ferences rendi roma lelkipásztor (eszperantó nyelvű) bemutatkozó írásán alapul, annak (magyar nyelvű) parafrázisa.

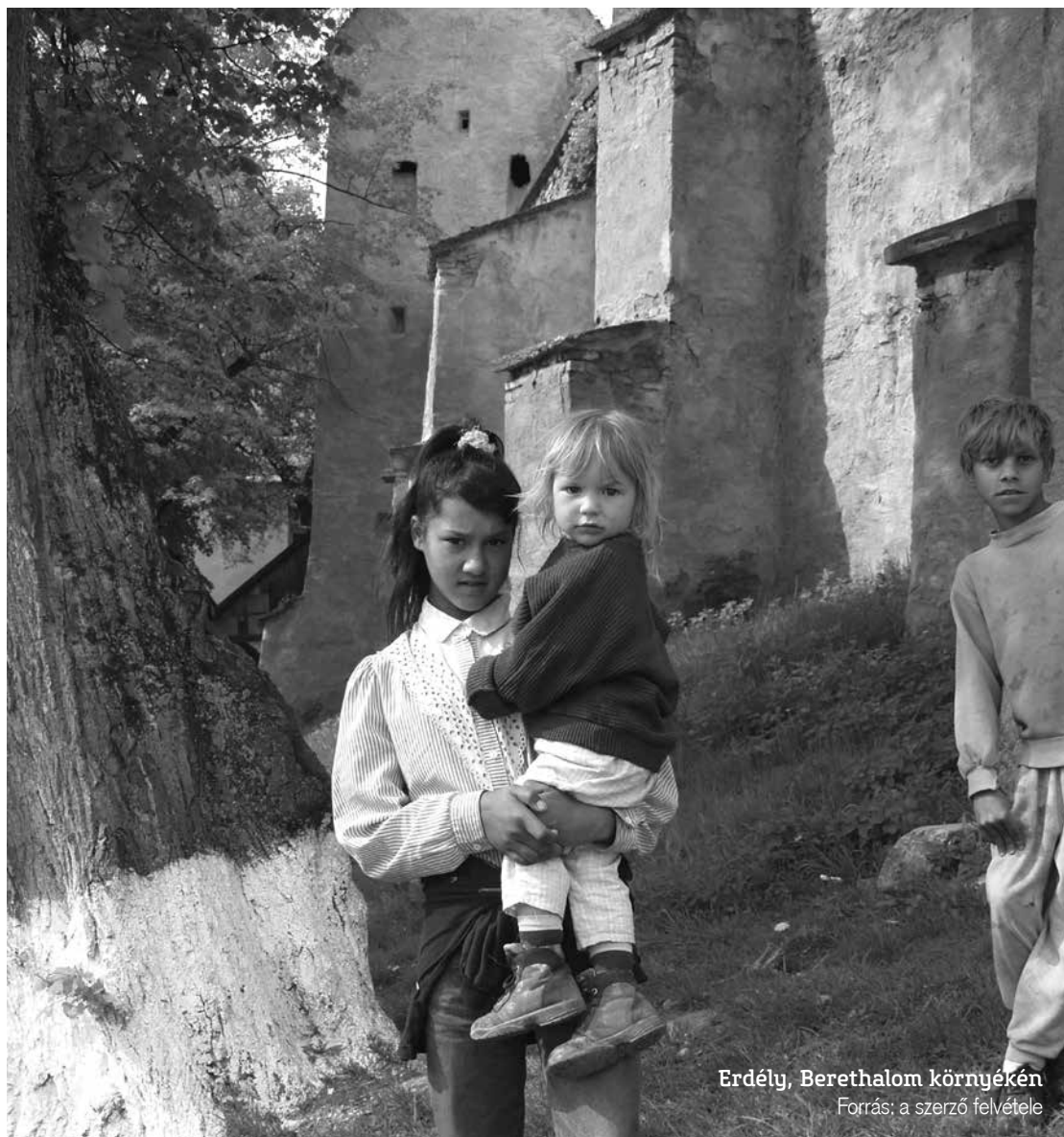
Pachomiusz testvér kiállt amellett, hogy a cigányokat romának kell nevezni, amennyiben szerinte a cigány szónak olyan negatív konnotációi vannak, amelyek alkalmasak e népcsoport megbélyegzésére.

Ez utóbbi álláspontját a nemzetközi esperantómozgalomban is érvényesíteni kívánta. Az Internacia Lingva Komunikado (Nemzetközi Nyelvi Kommunikáció) című lap 1986/6-os számában – egy filológiai munkájában – megírta azt, hogy az esperantista közösségben miért lenne célszerű áttérni – a cigány közösséggel kapcsolatban – a roma szó használatára.

Lewkowicz írásának megjelentetése után az Espero Katolika szerkesztősége kifejezte azon álláspontját, hogy szívesen venné, ha a ferences rendi roma lelkipásztor további írásokat publikálna a keresztény lapban a romák erkölcsi, kulturális és vallási vonatkozásairól, de – eddig – ismeretlen okok miatt Pachomiusz A. B. Lewkowicz nem publikált többet a folyóiratban legalábbis a (www.esperokatolika.org-on elérhető) digitális tartalmak szerint, azaz a jelenkorra marad, hogy megpróbálja nyomon követni a Lengyelországban működő orosz roma értelmiségi életművét.

A rabszolgaság földjén

Erdély, Berethalom környékén
Forrás: a szerző felvétele

Constantin Bălăceanu-Stolnici, a bukaresti román akadémia tagja 2006 februárjában elismerte, hogy családja – miként általában a román bojárcsaládok – évszázadokon át birtokolt cigány rabszolgákat. A romániai cigány rabszolgaság eltörlésének százötvenedik évfordulóján az akadémikus ősei nevében is bocsánatot kért a romániai cigányságtól, s elmondta, hogy ezt annak ellenére elengedhetetlen gesztusnak gondolja, hogy felmenői emberöltővel az abolicionista törvény megszületése előtt, már 1835-ben önként felszabadították rabszolgáikat.

Cigány rabszolgaság? Európában? A 19. század derekán? Amikor Liszt tanulmányt ír róluk és zenéjükéről? Amikor nemzetközi útvonallá nyilvánítják a Dunát? Mit csodálkozunk? Az Amerikai Egyesült Államokban és az Egyesült Királyságban milliós példányszámban kél el Harriet Beecher Stowe regénye, a Tamás bátya kunyhója? A földkerekség talán nagyobbik felén él még a rabszolgaság. Észak és Dél háborúja előtt Amerika déli államaiban körülbelül négymillióra tehető a fekete bőrű rabszolgák száma, de New Yorkban is csak 1827-ben törlik el a rabszolgaságot. Nekünk, európaiaknak sincs okunk büszkeségre: Anglia csak 1807-ben tiltotta be a rabszolgakereskedelmet, Spanyolország és Portugália még később, Franciaország amerikai gyarmatain 1840-ben törölték el a rabszolgaság intézményét. A román fejedelemségekben természetesen cigányok a rabszolgák. Úgy becsülik, számuk már a 18–19. század fordulóján is több százezer lehetett.

De vajon mikor, hogyan kerül ide, a Kárpátok lábaihoz a cigányság?

A 14. század folyamán nemcsak a görög szigetvilágban, hanem a Balkánon is egyre több helyen megjelennek. A szakmunkák egy részében azt olvassuk, hogy a török elől menekülnek, mások úgy vélekednek, hogy ellenkezőleg, inkább a hódítók nyomán járnak. A ritkás 14. századi szerb, bolgár és ragusai oklevelekben előforduló cipőkészítők (cingarije) és egyiptomiak is ők lehetnek. Az 1300-as évek végén érik el a román fejedelemségeket, a 15. század elején pedig Magyarország erdélyi részeit is. (A történészek többsége osztja azt a nézetet, hogy az európai népek közül a románok játszották a legnagyobb szerepet az európai cigányok kultúrájának alakulásában, számos kutató szerint viszont a folyamat kölcsönös lehetett: elképzelhető, hogy a havasalföldi románság etnogenezisében a cigányoknak is jelentős szerepük volt.)

Havasalföld és Moldva

Összefoglaló művében Sir Angus Fraser így ír: „*Havasalföld és Moldva különleges – és szégyenteljes – színterei a cigány történelemnek: a cigányokat itt tudatosan és módszeresen rabszolgáskorba vetették*”. Szerinte a latin nyelvű oláhok a 13–14. században Erdélyből vándoroltak előbb Havasalföldre, aztán Moldvába, ahol független fejedelemségeket alapítottak. Önállóságuk rövid ideig tartott – hol az orosz fejedelemségeknek, hol a Magyar Királyságnak, lengyeleknek, tatároknak, végül a Török Birodalomnak kényszerültek behódolni –, de a cigány lakossággal mindig egyformán bántak: a „*XIV. és XV. századból fennmaradt szláv nyelvű iratok többsége is arról tanúskodik, hogy a cigányok a dunai fejedelemségekben röviddel megérkezésük után szolgáskorba kerültek*.” A máskor pontosságra törekvő Fraser itt részben egyszerűsít, részben téved: magyarként és románként is található okot a megbántódásra. A havasalföldi és moldvai románok – ismét az angol szerzőt idézem – „*a cigány lakosság kezelésére igen hasonló módszereket alakítottak ki, annak érdekében, hogy értékes munkaerejüket biztosítsák maguknak*”.

Magyarként talán örülhetnék, hogy a románok – akik ezer éve birtokolt Erdélyünket nagyhatalmi segédlettel elrabolták tőlünk Trianonban – most megkapják a magukét. Románként viszont annak örülhetnék, hogy a szerző elismeri latin származásomat, valamint Erdélyhez való jogomat. Amitől magyarként viszont elkeseredek. Ne bonyolódjunk bele a román kontinuitáselmélet kritikájába, de azért kíséreljük meg felvázolni röviden, honnan jöttek, kik is a románok.

Blakhok, vlahok, oláhok

A 13. század elejéig sem régészeti, sem okleveles adat nincs arra nézve, hogy a románság megjelent volna Magyarország erdélyi területein. A Kárpát-medence toponímiai vizsgálata, vagyis a település- és földrajzi nevek eredetének tudománya sem utal erre. Ezzel szemben már a 10. század végétől feltűnnek a bizánci és szerb oklevelekben azok a román pásztorok, akik a Balkán hegyei közt élnek Tesszália, Macedónia és az Al-Duna között. (A valach, blach elnevezés a középkori forrásokban bizonytalan etnikumú – román, szerb vagy akár görög – balkáni pásztorokat is takarhat.) A Balkán hegyeiben nagyszámban lelhetők fel a román eredetű helynevek, melyek szintén arra utalnak, hogy a pásztorkodó, katonáskodó blak népelemek századokon át azokon a

Lóvásár, Szilágyság
Forrás: a szerző felvétele

területeken éltek. Későbbi hazájuk, a Déli-Kárpátok külső peremén elterülő Havasalföld pedig még a 12. század derekán is kunok, úzok, besenyők és szlávok földje.

Latin gyarmatosok leszármazottai, írja róluk Fraser. Mások szerint trák-illir-albán-szláv (esetleg cigány) népkveredés eredményeképpen alakultak a későbbi román néppé. Hogy melyik állítás igaz, vagy melyik áll közelebb a valósághoz, az most mindegy. Ami bizonyos, hogy a 12. század végén még nem voltak Erdélyben, így hát nem is vándorolhattak ki onnan Havasalföldre hazát alapítani. Délről, a Balkán felől, a Dunán át szivárogtak, majd özönöltek észak felé. Ahogy a 14–15. század folyamán a török balkáni előretörésének hatására a románság kiüríti balkáni szállásait, a szerb oklevelek is egyre ritkábban szólnak róluk.

Havasalföld mint önálló állam valamikor a 13. század végén, a 14. század elején jött létre. A területnek a Magyar Királyságtól való függetlenedése és önálló fejedelemségként való létezése I. Basarab vajda uralkodásának idejére tehető. Moldvában a 13. században alakulnak az első kenézségek. Kicsik és erőtlenek voltak, a kijevi, majd a halicsi fejedelemség „patronálta” őket, majd a tatárok lettek az uraik. Nagy Lajos tatár hadjáratai nyomán Dragoș, Moldva első vajdája a magyar király hűbérese lett. Ekkortól, tehát a 14. század derekától számolhatunk Moldvával, mint állammal, mely a lengyel, magyar, török hatalom közt egyensúlyozva létezett.

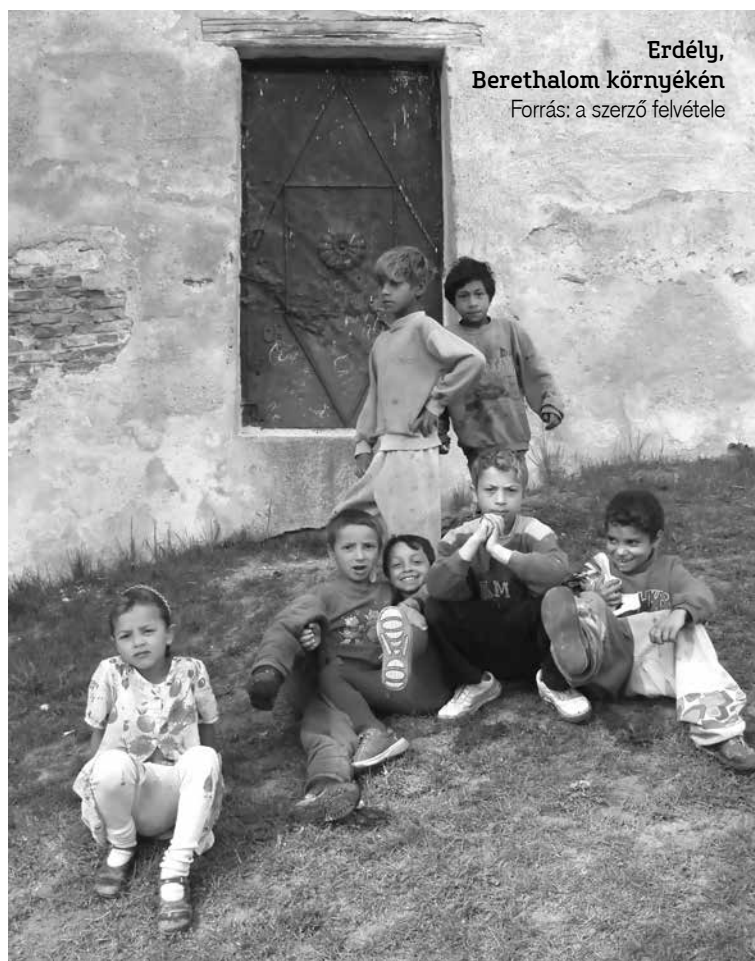
A cigányok havasalföldi jelenlétének első írásos emléke 1385-ből maradt fenn: I. Dán vajda a nemrégiben alapított vodițai Szent Antal-kolostor negyven cigány (atsingani) családját említi egy adománylevelében. Román földön a 14. század dereka az egyházszervezés nagy korszaka: ekkortájt alapítják a híres tismanai Szűz Mária-kolostort is, 1359-től, vagyis alig egy emberöltő óta pedig létezik már Havasalföld első ortodox érseksége. A Tismana kolostor cigányait rendszeresen említik a 14. század végi, 15. századi oklevelek. 1388-ban a koziai kolostor Mircea cel Bătrăntól, Öreg Mircea vajdától háromszáz cigány családot kap. Moldvában is tudunk cigányokról: 1414-ben Jó Sándor (Alexandru cel Bun) vajda egy adománylevelében Țiganesti kenéz faluját emlegeti, 1428-ban pedig harmincegy sátornyi cigányt adományoz a bistrițai ko-

lostornak. Az 1457-től majd fél évszázadon át uralkodó Nagy István (Stefan cel Mare) vajda egy havasalföldi hadjáratában egyebek közt (állítólag) közel húszezer cigányt zsákmányolva tér vissza Moldvába.

Szolgák, jobbágyok, rabszolgák, hadifoglyok?

Vajon az oklevelek emlegette megfoghatatlan és arctalan cigány családok valóban rabszolgák? A történészek többsége szerint azok. Csakhogy a történészek többsége nem tisztázza, hogy mit is értsünk rabszolga alatt.

A rab, rabszolga értelmű *rob*, *robie* szavakkal egy 1445-ből fennmaradt oklevélben találkozunk először. II. István moldvai fejedelem elrendeli, hogy a felszabadított rabszolga „szabadságban éljen”, senki ne zaklathassa őt rabszolga múltjával és senki ne vethesse ismét fogságba. A *rob* ugyanazt jelenti, mint a szláv nyelvű oklevelek *holop* kifejezése. A *şerb*, *şarbă* szó általában jobbágyot jelent, de olykor rabszolga értelemben is használták. Havasalföldön a rabszolga elnevezése idővel egyszerűen nációja neve: tatár, cigány, szerb. Vagyis az etnikai tartalom mellé szorosan felzárkózik a társadalmi állás.

Erdély,
Berethalom környékén
Forrás: a szerző felvétele

Az egyik forrás szerint a cigányok az egykori szabad paraszti közösségekben jobbágyokként működtek – sok esetben nagyobb mozgásszabadsággal, mint jobbágysorsú román társaik. Egy indulatos dolgozatban azt olvasom, hogy a román vajdaságokban élő cigány rabszolgák helyzete csakis az amerikai Dél fekete rabszolgáinak borzalmas sorsával hasonlítható össze. Tulajdonosaik adták-vették, megkorbácsolhatták, megkínózhatták őket, családokat szakíthattak szét, szökés vagy súlyos fegyelemsértés esetén akár ki is végezhetnék őket.

Ion Budai-Deleanu, egy Hunyad vármegyéből 1787-ben Lembergbe csángált görög katolikus vallású román tisztviselő, a *Tiganiada* – Miskolczy Ambrus magyarításában: *Cigányiász* – című satirikus eposz szerzője így kesereg: „*Cigányok sehol sem fordulnak elő olyan nagy számban, de talán sehol sem oly boldogtalanok, mint Moldvában és Havasalföldön.*”

Kinek higgyünk? Mik voltak ők? Rabszolgák, rabok, hadifoglyok, jobbágyok? Netán kényeztetett házi szolgák? Ne feledjük, nemcsak cigány, hanem fejedelmi, kolostori és bojári birtokokon szolgáló bolgár, török, tatár rabszolgákról is szólnak a korabeli források. Mint élő szerszámot, földet, állatot, úgy adják-veszik őket. Önmagában ez nem jelent földi poklot, hiszen – mint fentebb már láttuk – a jó gazda nagyon is megbecsüli földjét, jószágát,

így rabszolgáit is. Vajon a moldvai és havasalföldi szláv nyelvű oklevelek *holop*jai rosszabb sorsúak, mint kijevi vagy szerb társaik? A román vajdaságokban a rabszolgák, miként a föld is, a fejedelmé voltak, ő adományozta, árulta őket, az ő engedélye szükségeltetett tartásukhoz, vásárlásukhoz, eladásukhoz, öröklésükhöz, cseréjükhöz is. A cigány rabszolgák különféle szolgáltatással tartoztak, de az 1500-as évekből már olyan adat is rendelkezésünkre áll, ami szerint megadott munkanapot ledolgozva már saját (jobbágy)birtokukon gazdálkodtak. Egy 1620-ból fennmaradt irat Havasalföldön működő aranyász cigányokról tudósít. A „cigány rab” kifejezés, írja egy másik tanulmány, sosem fordul elő a moldvai és havasalföldi oklevelekben, hiszen a

két szó értelme ugyanaz. A román fejedelemségekben ugyanis szabad cigány nincs. Érkezzék Bulgária, Görögország vagy Szerbia felől, a nomád cigány – ha a román fejedelemségek valamelyikének a területére lép – azon nyomban a vajda, a fejedelem tulajdonává, rabszolgává lesz. És ennek a rabszolgának a helyzetét nem azzal írhatjuk le a legpontosabban, hogy elveszítette a szabad mozgás lehetőségét, hanem azzal, hogy nem számít többé személynek. Olyanná lesz, mint gazdája bármely más ingósága.

Vajon miért alakult ki ezen a területen a cigány rabszolgaság?

Kezdjük a gazdasági érvekkel. A 14. század elején létrejött fiatal román fejedelemségek eleinte az észak–déli irányú közvetítő kereskedelemről húzták legnagyobb bevételeiket. A Hanza városok, Lengyelország és a Levante között kínáltak biztonságosabb utat a tatárok által fenyegetett, hagyományosan keletebbre húzódó kereskedelmi útvonalnál. Csakhogy az 1400-as évek legelejére ezek az utak veszítettek fontosságukból, ezért alaposan megcsappant a bevétel is. Fejedelem, bojárok, kolostorok mit tehettek? *„Rabszolgasorba taszították a cigányságot, hogy kisajátíthassák tudását, munkaerejét.”* A hagyományossá lett cigány mesterségek – kovácslás és lakatosmunkák, üstkészítés, fafaragás, kosárfonás – mellett más kötetmeket is a nyakukba varrtak: csikó- és lóadóval, futárszolgálat, méhészkedéssel (vagyis mézzel vagy a helyette fizetendő kaptáradóval), olykor hóhérkodással is tartoztak.

Olyan kutatói vélemény is létezik, miszerint a lakóhelyüket és foglalkozásukat sűrűn változtató, sok nyelven értő és beszélő cigányok megbízhatatlannak, kiszámíthatatlannak tűntek a lakóhelyhez – várhoz, földhöz, házhoz, kolostorépülethez – kötött urak és papi előkelők számára, ezért érezték szükségesnek, hogy szabadságuktól, mozgékonyaságuktól megfossszák az örök vándorokat.

A fiatal román fejedelemségek rabszolgaintézménye – állítja több román történész – kezdetben nem különbözött a kelet-európai államok gyakorlatától: a kiváltképpen hadifoglyokból rabszolgák lettek, éppúgy, mint orosz vagy tatár földön. Működött ez cigányok nélkül is, ám az újabb és újabb hullámban érkező cigányság háttérbe szorította a tatár, besenyő, kun, szerb vagy bolgár rabszolgákat. Ez az oka, hogy román földön a 16. századra a cigány szó szinonimája lett a rabnak.

Rabszolgasors

Az ókori és újkori rabszolgák helyzete sem volt egyforma, még egy-egy adott koron belül sem. Jó és rossz szerencsétől, gazdától, ezernyi körülménytől függött. Bizonyára nem volt minden románföldi cigány helyzete sem nyomorúságos. Sokan úgy tartják, hogy a bojári és kolostori rabszolgák mellett léteztek a vajdák cigányai is, akik szabadon jártak-keltek a fejedelemség határain belül, így kínálva szolgáltatásaikat a helyhez kötött lakosságnak. Sőt, léteztek olyanok is, akik „kislisszoltak” az ellenőrzés alól. De azért ha elolvassuk a moldvai Mihail Kogălniceanu sorait, nem marad kétségünk afelől, hogy rabszolgaság volt ez a „javából”. A 19. század egyik legnagyobb román tudós államférfija 1837-ben így ír a gyerekkorában Jászvásáron (Iași) látottakról: *„Emberi lényeket láttam vasláncsal a karjukon és a lábukon, másoknak bilincs szorította a homlokát, ismét mások vas nyakörv alatt sínylődtek. A cigányok közül a legnyomorultabbaknak korbácsolásból és egyéb, még kegyetlenebb büntetésből is jócskán kijutott: éhezették őket, tűz fölé lógatták, magánzárkába zárták, anyaszült meztelen testtel a zajló folyóba taszították őket. A házasság szentségét és minden családi kötelemeket semmibe vettek, gúnyt űztek abból, asszonyokat szakítottak el a férjüktől, leányokat ragadtak el szüleiktől, csecsszopókat téptek le szülőanyjuk kebeléről, úgy adták el őket a legkülönbözőbb román vidékekről érkező kalmároknak, mint a barmokat.”*

A törvények

A rabszolgaságot eleinte nem írott törvények szabályozták, hanem a hagyomány, a szokásjog. Vasile Lupu moldvai vajda 1650 körül keletkezett törvénykönyve már negyven cikkelyben foglalja össze a cigány rabszolgákkal kapcsolatos rendelkezéseket. A 18. század előtti időkben román jobbágy (*román*) vagy szabad ember, ha rabszolgával házasodott, maga és gyermeke is rabszol-

gasorba süllyedt. Constantin Mavrocordat moldvai fejedelem 1743. évi, úgynevezett Așezământ törvénye megtiltja, hogy a cigánnyal házasodó szabad embert rabszolgaságra vethessék, igaz, a vegyes házasság nem eredményez felszabadítást sem, ám a vegyes pár gyermekei mind szabadnak születnek. Nem marad ez így sokáig, Moldvában például már 1776-ban ismét törvény tiltja az ilyen házasságokat. Az újabb és újabb törvényi rendelkezések, a tiltás arra utal, hogy a románok és cigányok között kötött házasságok gyakoriak lehettek. Felix Colson 19. századi francia utazónak fel is tűnt, hogy milyen sok szőke cigányt látni a rabszolgák közt. Ez nyilván a vérkeveredésnek, a cigány nők ágyasokként való rendszeres használatának eredménye. Panait Istrati, a görög dohánycsempész és a bräilai mosónő fia, a nardzilét (vízipipa) szívó csavargók, lókötő betyárok, kurtizánok és kalandos életű szálepdszik (üdítőital-árusok) mesemondója írja: „...szinte minden bojár, fiatal és idős használja a fiatal cigánylányokat... Ugyanezek a szokások megvannak minden kolostorban, a világi bűnök fészkeiben, amelyek valóságos háremek! A cigányokat barmokként kezelik: pontos időközönként pároztatják őket...” Az 1830-as évektől lépett életbe az a gyakorlat, hogy ha szabad ember rabszolganőt vett feleségül (vagy szabad nő rabszolgát választott férjének), megválthatta hitestársa szabadságát.

A fejedelem, vagyis az állam és a bojár családok magánrabszolgái más-más terheket viseltek, inséges időkben persze újra és újra megkísérelte az állam a magánosok és kolostorok rabszolgáira is kiróni az állami adó- és közmunka terheket. Nicolae Mavrocordat moldvai vajda 1711-ben vezette be a țigănarit elnevezésű országos és rendkívüli adót, amely a bojári és kolostori rabszolgák állami megadóztatását lett volna hivatott megalapozni. Az adót mindössze három évig szedte be az államkincstár, aztán a bojártság és az egyház ellenállása miatt eltörölték. Visszaállításával Mihai Racovița fejedelem is megpróbálkozott 1725-ben – sikertelenül. A roma-roma ügyekben a *juzi*, a *vătafi* vagy a *bulibași* bíraskodott. A bojárok és a kolostorok rabszolgái fölött maga az úr, illetve az egyházi vezető, az állami rabszolgák esetében a fejedelem hivatalnok, súlyos esetben az államtanács ítél. A rabszolgák által elkövetett bűnök jóvátételezése természetesen gazdáikra hárult. Az a szabad ember, aki szándékosan rabszolgát ölt, elvben halálos ítélettel volt sújtható: valójában egyetlen olyan esetről sem tudunk, melyben a rabszolgáját meggyilkoló bojárt halálra ítélték volna.

A szökést, mint minden rabszolgatartó társadalomban, a román fejedelemségekben is szigorúan büntették. Megölni nem akarták a szőkevényt, hiszen a menekülésre képes rabszolga komoly érték volt. Kogălniceanu leírja, hogyan kívánták elrettenteni a szabadság után vágyakozókat: „*Vesszőkkel verik a mezítelen talpat, mely hozzá van kötve egy nagy bothoz, amelyet két férfi emel magasba, oly módon, hogy annak, akit vernek, csak a feje és a háta felső része érje a földet.*” Az 1881-ben Brailában született, s 1961-ben New Yorkban meghalt Konrad Bercovici *The Story of the Gypsies* című, 1928-ban megjelent könyvében megerősíti Kogălniceanu állításait: „A régi szép időkben – írja maliciózan – a bojároknek külön törvényeik voltak a cigányok számára. Csak egyike volt a sokféle büntetésnek, hogy addig verték a talpukat, míg a hús cafatokban nem lógott róla.” Az elfogott rabszolgák nyakára hegyes tuskékkal kivert vaspántot erősítettek, amittől nem tudták lehajtani a fejüket, nem voltak képesek lefeküdni, pihenni, aludni sem. J. A. Vaillant – aki 1844-ben háromkötetes összefoglalást jelentetett meg Párizsban az erdélyi, havasalföldi és moldvai románságról – feltehetően elfogott rabszolgákkal történt találkozásáról írja: „*Hitemre, ezek az emberek cigányok. Hatan vannak, és velük van egy fickó, aki őrzi őket. Homokot mernek a vízből. Egész testüket vastag kátrány borítja, lábukon meg vannak vasalva, nyakukon jármot viselnek. Kalodájukból három hosszú tuske meredezik kifelé, amelyek megakadályozzák, hogy lehajtsák a fejüket.*”

A rabszolgák ára koronként változott, de gyakran központilag határozták meg: 1785-ben Moldvában például egy cigány nő ötven, egy cigány férfi hetven ezüstöt ért. A tizenhat (máskor tizennégy) év alatti gyermek feleannyiért cserélt gazdát. A nő értékéhez hozzáadódhatott szépségének, tánctudásának, énekhangjának, szakács- vagy jóvendőmondó tudományának értéke is. A férfiak esetében a mesterségekben való jártasság volt értéknövelő tényező. A rabszolgák egymás közti házasodását szorgalmazták, hiszen a gyermekek születése, akár a csikóé, bárányé, a gazdát gyarapította. Létezett a pároztatás gyakorlata is, amikor az értékes fizikai tulajdonságokkal rendelkező férfiakat és nőket tenyészállatként használták. (Az amerikai Délen „buck nigger”-nek, hágató négernek hívták, vagy „good breeder”-nek, jó tenyészállatnak nevezték az ilyen „szerecséséket”.) Ezzel együtt a házasságkötéshez – még ha egy gazdaságon belül történt is – a

birtokos hozzájárulása szükségeltetett. Az engedély nélkül kötött frigyet a 15–17. században sok esetben semmisnek tekintették; ha különböző tulajdonosok rabszolgái keltek titokban egybe, a megszületett gyermekeken „igazságosan” megosztottak. Ezt a gyakorlatot időnként puhították, Constantin Mavrocordat moldvai fejedelem 1743-ban kerek perccel megtiltotta a birtokosoknak, hogy összeházasodott rabszolgáik frigyét semmisnek tekintsék.

A felszabadítás

A román ortodox metropolita már 1766-ban úgy fogalmaz, hogy a cigányok Istennek ugyanolyan teremtményei, mint a többi ember, ezért elképzelhetetlen, hogy úgy osztozkodjanak rajtuk, mint a barmokon. Az emberséges egyházfő véleménye mit sem változtat az embertelen gyakorlaton. Egyik tanulmányában Albert Ernő idéz egy 1816-ban kelt levelet, mely a sepsiszentgyörgyi levéltárban található. A levél írója arról tudósít, hogy Moldvában most is folyik az emberekkel való kereskedés, és nemcsak cigányokat, de ennek címén más helybélieket is elfognak, és gályák, hajók vontatására eladogatják őket. Ismert az az eset, amikor 1845-ben Bukarestben kétszáz fős rabszolgacsapatot árulnak – van köztük varga, zenész, ezüstműves, földműves, kovács –, van alsó limit is: „öt családnál kevesebb egyszerre nem adatik”. Ian Hancock nyomán Fraser is közli egy havasalföldi rabszolgaárverés plakátjának képét, melynek szövege a következő: „Elsőrendű cigány rabszolga csoport árverezés útján eladó a Szent Éliás Kolostorban 1852. május 8-án. A csoport 18 férfiből, 10 fiúból, 7 nőből és 3 leányból áll, mind kiváló erőnlétben.”

A fanarióta kor utolsó évtizedeinek, tehát a 18. század végének és a 19. század elejének törvénykönyvei – mint a havasalföldi Alexander Ypsilanti 1780-ban kiadott *Pravilniceasca Condică* című bizánci törvénygyűjteménye vagy az 1818-ban Bukarestben nyomtatott *Legiuirea lui Caragea*, Moldvában Andronache Donici 1814-ben megjelent híres törvénykönyve, vagy az 1817-es *Condica civilă du Principauté de Moldavie* – mind-mind külön fejezetet szentelnek a rabszolgaságnak. Az intézmény ugyan nem változik, de mind gyakrabban fordul elő, hogy magyarázkodásra kényszerül az, aki törvényesnek tekinti. A Codul Calimach például leszögezi, hogy bár a rabszolgaság „az ember természetes állapotával ellentétes”, de mint ősi szokásjog mégis érvényes. A rabszolgaság intézménye a felvilágosult ember szemléletével összeegyeztethetetlen, hiszen a rabszolga is érző emberi lény, tehát jogai vannak. Csakhogy nagy úr a szokás és a hagyomány, s még nagyobb a haszon, a jövedelem. Havasalföld büntető törvénykönyve 1818-ban még mindig tartalmazza a következő cikkelyeket: „Minden cigány rabszolgának születik”; „Minden cigány nőtől született gyermek rabszolga”; „Minden gazdátlan cigány a fejedelem tulajdona”; „Minden tulajdonosnak jogában áll eladnia vagy elajándékozni rabszolgáját”.

Akkor hát hogyan győzött a rabszolgafelszabadító mozgalom?

1855 őszen – így a fáma – Moldva fővárosában, Jászvásáron öngyilkos lett egy fiatal cigány szakács, mert rabszolga lévén nem vehette feleségül szerelmét. Később a leány is követte szerelmét a halálba. Grigore Alexandru Ghica fejedelmet annyira megghatotta a fiatal pár tragédiája, hogy elhatározta, véget vet országában a rabszolgaságnak. Az operettízű történet akár igaz is lehet, az mindenesetre bizonyos, hogy 1855 novemberében a fejedelem levelet küldött az államtanácsnak, mely a következőket tartalmazta: „Egy olyan pillanatban, amikor egész Európa élénk érdeklődést mutat a fejedelemségek iránt, és azon tűnődik, hogyan rendezze jövőbeni sorsukat, hazánknak kötelessége, hogy tegyen egy lépést a jövő felé. Sok-sok év telt el azóta, hogy a rabszolgaságot eltörölték az óvilág összes civilizált országában; egyedül a moldvai és havasalföldi román fejedelemségekben maradt fenn a barbár társadalmaknak ez a korhadat maradványa, csak a fejedelemségekben része a rabszolgaság a társadalmi rendnek!”

Az abolicionista mozgalom az 1830-as évektől erősödött meg a két román fejedelemségben. 1837-ben Alexandru Ghica több ezer állami tulajdonban lévő havasalföldi cigány családot szabadított fel, az 1840-es években moldvai fejedelmi és kolostori rabszolgák nyerték el szabadságukat. 1847-ben megint Havasalföld lépett, felszabadítva az egyházi rabszolgákat. 1848-ban bukaresti egyetemisták általános és földesúri kárpótlás nélküli felszabadítást követelve rabszolgatörvényeket égettek. (Az is igaz, hogy ugyanakkor az erdélyi naplóíró, Gyulay Lajos azt jegyzi fel, hogy a felszabadult román jobbágyok azt tervezgetik, miként üzik majd el a cigányokat. „Azt hiszik – írja –, azok más agyagból gyúrt teremtményei az Istennek. *Égalité, Liberté, Fraternité!*”

Beh kevesen tudják ezt felfogni igaz értelmében!”) A teljes felszabadítás azonban csak a század dereka után következett be. Grigore Alexandru Ghica fejedelem Moldvájában 1855. december 22-én fogadták el a rabszolgaság megszüntetéséről és a megváltás szabályozásáról szóló törvényt (amelynek egyik kidolgozója éppen Kogălniceanu volt). Néhány hónap múlva, 1856 februárjában Barbu Știrbei, Havasalföld fejedelem is megszavaztatta a rabszolgaság eltörlését. A cigányok felszabadítása állami kárterítéssel történt.

Šzázötven évvel később, 2006. február 20-án Bukarestben különböző cigány szervezetek tagjai felvonulást tartottak a romániai cigány rabszolgaság felszámolásának évfordulóján. *„A rabszolgaság kora megszűnt, de még nem ért véget a szenvedés ideje – írta a sok könnyes arc láttán a tudósító. – A fájdalom él. Még nem lett történelemmé a múlt.”*

Moldva cigány fejedelme

Ștefan Răzvan egy cigány rabszolga fiaként maga is rabszolgasorban született, mégis Moldva fejedelmi trónusán találta őt 1595 hosszú tavasza és nyara. Őt hónapon át tartott a cigány vajda dicsősége: Giurgiunál még ott harcolt Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem és Mihály vajda mellett a török ellen, de nem sokkal később megölette őt a fejedelmi koronára ácsingózó Ieremia Movilă. Silviu Petcu írja a cigány rabszolgaságról írott tanulmányában, hogy Mihai Viteazul vajda egyik oklevelében az áll, hogy Răzvan egy havasalföldi fejedelmi cigány rabszolganó fia volt, s mint a kozák és lengyel csapatok parancsnokát küldték követjární Konstantinápolyba. A cigány fejedelemről érdekes mondák és mesék születtek az elmúlt évszázadokban. E szerint miután elfoglalta a trónt, nappal uralkodott, ám este letette a koronát és a jogart, ledobta a bíborpalástot, és kiszökött a palotájából, hogy éjszakára visszatérjen cigány törzséhez. Velük evett, velük ivott, táncolt és énekelt a sátrak közt, sütötte a sünpecsenyét a tábortűz fölött, szénában aludt, akár a többiek. Reggel aztán visszaszökött a palotába és viselte tovább az uralkodás nyomasztó terheit. Konrad Bercovici azt állítja könyvében, hogy még az 1920-as években is barangolt Moldva poros útjain egy vándorló cigány csapat, melynek tagjai Răzvan leszármazottainak mondták magukat. A törzs öregjei azt mesélték, hogy a híres-neves cigány fejedelem nem csatában esett el, nem is fejét vették vagy politikai cselszövés áldozata lett, hanem megcsömörlött a gádzsók irányította világ kegyetlenségétől, barbár erőszakosságától, kíméletlen alattomoságától, ezért hát egyszerűen otthagya a trónt, lemondott a pompáról, a gazdagságról, elszökött palotájából, testvéreivel együtt újra jární kezdte az országot, élte a cigányok boldog életét: üstöt foltozott, teknőt és kanalat faragott, kosarat font, késeket és ollókat köszörült, és ha rávitte a szükség, el-eltulajdonított a jómódú gádzsóktól egy-egy bárányt vagy tyúkot.

(Részlet a szerző Cigányok című képes esszékönyvéből.)

INTERJÚ

Jó lenne
nyomot hagyni,
megismerhetővé
tenni a jövő
generációi
számára
a korunkat

Forrás: Facebook

„Önreprezentációt akartam. Azt már láttuk, hogy egy nem cigány miként mutatja be a cigányokat – sokszor bár ne tenné –, nézzük meg, mit mondanak magukról a romák.” Húsz évvel ezelőtt ezzel a gondolattal és jó adag elszánással indult el a Független Színház Magyarország, hogy kimozdítva a komfortzónánkból, szétfeszítse elképzeléseinket romákról, együttéléstről, sérelmekről, fájdalmakról, előítéletekről, alkalmazkodásról, színházról, összetartozásról. Húsz év nagy idő. Az ember ennyi évesen már túl van egy-két csalódáson, megtanult néhány kemény leckét és belépett a nagybetűs életbe. De mire elég két évtized egy független roma teátrum életében? A színház konyhájának asztalánál az alapítóval, Balogh Rodrigóval beszélgettünk az elmúlt évekről. A visszaemlékezés egy pontján Rodrigó unszolására csatlakozott a beszélgetéshez Szegedi Tamás színművész, aki a színjátszó foglalkozás és az esti előadás közötti „holtidőben” éppen egy szakadást igyekezett megvarrni az egyik jelmezen.

– *Rothadó madarak, Országépítők, A legnehezebb szó, sok olyan darabot játszottok, ami generációk fájdalmait, sorsát meséli, mintha egy terápia lenne minden roma és nem roma néző számára.*

– Minden művészeti alkotás terápiás jellegű. Vannak olyan művészeti ágak, amelyek ezt jobban lehetővé teszik. A színház összetettebb: hiába akarok én ilyen-olyan terápiát, szembenézést, ha a befogadó nem tud azonosulni a szempontjaimmal félremegy az egész, rossz lesz a terápia. Amikor feldolgozunk egy sztorit, legyen az szülő, nagyszülő története, mindaz, amit ők megélték, átfolyik a színészen, a nézőn, és mindenki mást gyúr össze, más valamit alkot belőle. És ez így is van rendjén. Én inkább arra szoktam gondolni amikor előadásokat rendezek vagy színdarabot írok, hogy mi az, amit a múlt, a múltbéli események adhatnak a jelenkor társadalmának, és ebből mi mit tanulunk? Ismernénk vajon a 19. század Oroszországát Csehov munkássága nélkül? Hát nem nagyon. Tennessee Williams, Eugene O’Neill, Arthur Miller drámái nélkül jóval kevésbé ismernénk és értenénk nemcsak a modern amerikai demokráciát, de önmagunkat is. A drámairodalom, a színház nyomot hagy maga után, mesél a múltból. És tök jó lenne, ha a jövő generációja számára mi is hozzáférhetővé, megismerhetővé tennénk korunkat, ha lenyomatot hagynánk saját életünkről, társadalmunkról. Éppen ezért nagyon erőteljesen a jelenről mesélünk. Az már más kérdés, hogy sok generációt megmutatunk egy-egy alkotás során, hiszen nem is egy előadásunk három nemzedék életét, sorsát dolgozza fel. Nem véletlenül, hiszen a három generáció együtt értelmezhető pontosan és jól. A történeteken átívelve megtalálod a viszonyítási pontokat, felismerheted az összefüggéseket, el tudod magad helyezni, mert van mihez képested.

– *A néző, aki először jár a Független Színházban, nagy felismerésként élheti meg, hogy még a sztereotípiákról is leegyszerűsítve gondolkodunk. Értem ezalatt azt, amikor egy roma fiatal nehézségeiről beszélünk, többnyire a többségi társadalom elutasítása, a kirekesztés kerül előtérbe. Arról senki sem beszél, hogy milyen nehézségekkel jár a közösségnek való megfelelés, az „elszakadás”.*

– Nem akarom leegyszerűsíteni a témát, de a színház meglehetősen a sztereotípiákra épül. Bocs, de ezt használjuk. A kontextus nem mindegy. Az, hogy időnként öironikusak vagyunk, szerintem egy felszabadult állapot, mert abban a pillanatban, amikor kacagni tudsz magadon, a dolgaidon, már közelebb is kerültél saját magadhoz. Ha van drámája a roma közösségeknek, akkor talán pont az, hogy van egy görcs, egy feszülés, ami nem nagyon engedi meg, hogy jól legyen magával, még akkor sem, ha nevetni tud a dolgain. És most tök mindegy, mi ennek az oka. Nem mondom, hogy mindenki pusztítja meg a saját vállát, amikor reggel felkel, de szerintem sokkal előrébb tudna menni ez a világ, ha egy picivel elégedettebbek lennénk, és tudnánk azt mondani: oké, ma is megteszem, amit meg kell tenni, hogy holnap még jobb legyen.

– *Van igény a színházra ebben az érdekek vezérelte világban?*

– Az érdekvezéreltség mindig és minden korban megvolt, és meg is lesz. A kérdés szerintem, hogy a színháznak van-e létjogosultsága. Amikor megjelent a televízió, mindenki attól tartott, hogy véget ér minden, a színházaknak befellegzett. Máig él az elképzelés, ha videóra vesznek egy színházi előadást, akkor megcsappan a nézők száma, mert az emberek megnézik az előadást a televízióban, a moziban vagy a You Tube-on, holott az ellenkezője igaz: PR-szempontból bizonyított, hogy piacot hoz ez a fajta nyilvánosság. A mi esetünkben például egy sikersztoriról van szó. Tíz évvel ezelőtt a közönség soraiban egy-két roma nézőt lehetett látni, ma teljesen más a szitu, alsó hangon ötven-ötven százalék az arány. Mindannyian tudjuk, ki az, aki pénzt költ kultúrára: a középosztály. Mert ő megengedheti magának, mert tudja, hogy a szórakozás pénzbe kerül. Elmegy, megveszi a mozijegyet, kikapcsolódik, hazamegy és kész. Ki az, aki színházi kultúrára költ, aki a szórakozásnak ezt a műfaját választja? Na, ez már egyvel magasabb szint. Ebből az aspektusból szerintem nagyon jól állunk a múlthoz képest.

– *Vidékre szoktatok menni?*

– Nagyon fontosnak tartjuk a vidéki közösségeinket. A támogatásnak, a segítségnyújtásnak mi nem az általános formáját gyakoroljuk. Nem ruhaadománnyal, élelmiszersomaggal érkezünk, hanem szellemi táplálékkal. Ezt viszont nagyon komolyan vesszük. Vannak oktatási programjaink, előadásaink, melyekkel adunk egy inputot, megmutatjuk, lehetne máshogy csinálni a dolgainkat, de aztán hazajövünk, és itt mindig van egy hiányérzet: mit hagytunk magunk után pontosan? Az utóbbi időben ezért inkább arra törekszünk, hogy ne csak rövid, de középtávon is maradjon utánunk valami. A kollégákkal együtt elköltözünk egy-egy hétre, és addig nem jövünk

haza, amíg annak a közösségnek nem lesz egy saját színházi előadása, amit nemcsak otthon, az övéinek tud bemutatni, hanem falunapokra, egyéb ünnepekre, eseményekre más falvakba is elvihet. Ez az ő kulturális termékük, ami róluk szól. Mindamellett nagyon fontos számunkra az elitista működés is, mert ki ne akarna részt venni hazai, illetve nemzetközi színházi fesztiválokon?

– *Jó kapcsolatot ápoltok más országok társulataival, színházi, kulturális tekintélyekkel, csoportokkal?*

– Igen, és keményen meg is dolgozunk érte.

– *Hány évvel ezelőtt kezdtétek?*

– 2004-ben indultunk és 2007-ben kaptuk a nevünket. Egy nézőnk, Bugyi Sándor nevezett el minket Független Színház Magyarországnak, majd készített nekünk egy honlapot is. Gyönyörűen felépített portál volt, amit két év után adott át nekünk: „Légy szíves, vegyétek át, mert már nem tudom ezt csinálni”.

– *Tartjátok még velem a kapcsolatot?*

– Persze, egyik munkatársunk édesapja.

– *Álmodtál gyerekkorodban színházról?*

– Nem volt ilyen álmom, mert nem tudtam, hogy lehet. Amire emlékszem, az a hétfői színházi közvetítések a rádióban. Ezek nagyon erősen megmaradtak bennem. Körülbelül hatéves koromtól folyamatosan hallgattam az adásokat, másnap már modelleztem a hallottakat. Az, hogy színházi pályára álltam, nem a véletlen műve, szerintem pont emiatt történhetett meg velem.

– *Megvolt az a bizonyos fordulat az életedben?*

– Igen, megvolt. A nyolcadik elvégzése után kertészeti iskolába mentem, és elsős voltam még, amikor betoltak egy versmondóversenyre. Nem akartam menni, de muszáj volt. Megtanultam a legrövidebb verset, becsülettel elmondtam és hazamentem. Amikor legközelebb találkoztam a tanárommal, aki benevezett a versenyre és el is kísért, kaptam tőle egy oklevelet és egy könyvet. Magyar fogathajtás – ez volt a címe, és bele volt írva a nevem, meg hogy második helyezett lettem. Csak néztem és gondolkodtam: kertészetiibe járok és versmondásért kapok egy oklevelet? Rájöttem, másban is jó vagyok nem csak a földtúrásban meg a természetben. Később kiderült, semmilyen második helyezés nem volt, a tanárom csak úgy, biztatásképpen kitalálta. Ez a bizalom adott nekem egy jó nagy löketet. Elkezdtem versenyekre járni, majd átjelentkeztem drámapedagógia–francia szakra a gimibe. Onnan egyenes út vitt a színházi pályára.

– *Azt nyilatkoztad egyszer, hogy te a pályán vagy, de nem vagy csapat tagja.*

– A mainstreamre gondoltam, mert hiába voltam hét évig két budapesti művészsínháznak is a tagja, mindig partvonalon mozogtam. Persze ahogyan általában a színészekkel velem is elhitették néhányan, hogy te nagyon fontos vagy, de alapvetően mindig éreztem a lesajnálás attitűdjét.

– *Kaptál jó és szerethető szerepeket?*

– Persze. A tolvajszerepek reciprokát is eljátszhattam, ha érted, mire gondolok. De játszottam persze mást is, Büchnert, Koestlert, kevésbé sztereotip szerepek is leestek a kamionról.

– *Hogy jött a függetlenedés gondolata, a színház, ami mára összeforrott a neveddel?*

– A Független Színház nem csak én vagyok.

– *Tudom, de ez akkor is így van.*

– Hét év után megtanultam annyit a közsínházi stuktúrából, működésből, hogy azt mondassam, elég volt a baszakodásból. Úgy döntöttem, a legszebb éveimet nem fogom arra pazarolni, hogy augusztus végén azt lessem, hol lesz kiírva a nevem a próbatáblán, melyik produkcióban játszom, vagy nem játszom. Nekem ez az életmód inkább taszító volt, mint bármilyen szempontból vonzó. A színészi lét végtelenül kiszolgáltatott. Filmezni nem nagyon engedtek el, mert rogyásig játszottam, nem volt mikor elmenni. Hét év alatt mindössze egy filmes munka jött össze. Pluszkeresetre nem tehettem szert, ezért úgy döntöttem: viszontlátásra. Ezt nem dühből mondtam, hanem elszántsággal, egy olyan tudással felvértezve, amely képessé tesz arra, hogy vigyem azt a vonalat, amit fontosnak tartok. Önreprezentációt akartam. Azt már láttuk, hogy egy nem cigány miként mutatja be a cigányokat – sokszor bár ne tenné –, miért ne nézzük meg mit mondanak magukról a romák. Hozzáteszem, tisztában vagyok vele és elfogadom, hogy a nevem összenőtt a színházzal, de rohadtul nem vagyok egyedül. Egy brutál erős, összetartó kollektíva van velem. Nem mögöttem, nem köröttem, előttem, hanem velem, és én velük vagyok. Szerintem színházi alkotó, ha egy illet valaha megélne olyan mélységben, ahogyan én élem meg a mindennapokban, akkor örömeiben földhöz verné a fenekét.

– *Születnek kortárs drámák? Vannak roma drámaírók?*

– Két kötetet máris tudok neked mutatni, a Roma hősök; öt európai monodráma és Roma hősök; öt európai dráma. A könyvben szereplő művek a megszokottól eltérő módon születtek. Mondok egy példát. Az Országépítők szöveggönyvét kivettem a kollégák elé. Szegedi Tomi hazament a darabbal, amiben többek között volt egy rapbetét, mire azt mondta: csinállok jobbat. Ezt a darabot akkor én írtam? Ki írta? Erre mondtam az imént, a csapat minden egyes tagja átfolyatja a pszichéjén, önmagán a szöveget, a történetet és kiköp valami sokkal jobbat, mint amit én vagy a munkatárom, Illés Marci megírtunk. Vannak színházi alkotók, akik azért írnak színdarabot, hogy előadás legyen belőle. És van, aki mindezt fordítva csinálja. Alina Serban bukaresti rendező egy-egy előadásból írja meg a drámát. Ez a színdarab akkor roma dráma? Nyilván az, de a színház gyűjtőművészet, mert hát mindannyiunk értékei, problémája benne van.

– *Mi az, amit hozzá lehet tenni mondjuk Móricz Zsigmond Hét krajcárához?*

– A dráma problémafókuszú, a társadalom, az életünk is problémafókuszú és kevésbé értékalapú. Minket az értékek érdekelnek. Ez az, ami tők szépen tudja formálni a többség attitűdjét és szépen megerősíti a saját közösségünket.

– *Színész vagy roma színész? Színház vagy roma színház?*

– Interetnikus színház, ehhez mit szólsz? A színház tekintetében nem állnak meg a kutyák. Sokkal többről van szó. Személyes kapcsolatokról, többség és kisebbség viszonyáról és még sorolhatnám.

– *Amikor megérkeztem a beszélgetésre, Szegedi Tamással együtt éppen a gyerekeknek tartott színjátszó foglalkozást. Mi kell ahhoz, hogy valaki jó színész legyen?*

– Akarat. Azt akarom, hogy... Ezt minden reggel érdemes elmondani magunknak, mert akkor e mentén működik az ember és akkor nincsenek kérdések. Persze nem mindenki ilyen ambíciózus, mint a mi közösségünk, na de ezért foglalkozunk az új generációval, ezért neveljük az utánpótlást. Azt mondjuk gyerekek, de tulajdonképpen a munkatársainkat képezzük, mert ezek a nyolc-tíz-tizenkét éves kölykök megnőnek egyszer és elmennek szakirányú iskolákba, más színházakba, végigcsinálják az inaséveket, és amikor betelik a pohár, akkor visszajönnek hozzánk és a munkatársaink lesznek.

– *Mit tartasz a legnagyobb sikerednek?*

– A munkatársaim összefogását, azt, hogy van Független Színház as identitásuk, ezt én egy csodának tartom.

– *Hány ember dolgozik jelenleg nálatok?*

– Igazán nem is tudom. A múlt héten talán negyvenöten dolgoztunk eltérő projekteken.

– *Mikor nyílik reggelente a bejárati ajtó?*

– A színházat nem úgy kell elképzelni, mint egy munkahelyet. Ez a hely egy bázis: arra van, hogy a kis megtartó közösségünket építsük. Számunkra a néző is a csapathoz tartozik. Nem is szoktunk hazaküldeni senkit sem. Arra biztatunk mindenkit, maradjon velünk az előadás után, beszélgessünk, igyunk meg egy pohár bort. Annak nagyon örülünk, hogy nem kell ácsorogni idegen helyeken, könyörögni, hogy engedjete be, hadd próbáljunk kicsit. Az elmúlt tíz évben éppen elég volt.

– *Olvastam, hogy annak idején a Gellért-hegyen is tartottatok előadásokat.*

– Volt akkoriban két és fél kilométeres színpadtól kezdve elég sok minden. Nagyon nagy flash volt nézőnek, színésznek mindenkinek.

– *Változott valami az elmúlt évek alatt romaügyben?*

– Én már mondtam kapásból egy változást. Egyre többen vannak a nézőtéren. Engem mi érdekelne más ezen kívül? Politikai síkon, a magyar társadalom egészében persze nem sok minden változott. Az „oszd meg és uralkodj” politikája Aczél óta működik, és elég jól, mert rendre bedőlünk neki. De azért el kell ismerni, hogy az elmúlt években nem nagyon volt példa arra, hogy a Nemzetközi Roma nap vagy a roma holokauszt áldozatainak emléknapját együtt ünnepeltük volna mi, romák. Zárványként, elszigetelve minden szervezet fontosnak tartotta a megemlékezést a saját köreibe belül. Most már tők más a szitu. Összefogunk egymással, még ha nem is mindenki, de három-négy szervezet biztosan, és mi mindig betagozódunk valahová, mert jó együtt gondolkodni, együtt csinálni a megemlékezéseket. Az összefogás kultúrája picit erősödött az évek alatt.

– *Fontos, hogy legyen roma értelmiség?*

– Mindennél fontosabbnak tartom, mert az a motorja mindennek. Az értelmiség az, ami nyomot tud hagyni, tanítani tudja a jövő generációját, tök mindegy, hogyan, alkotásokon keresztül vagy egyéb módokon. Azt már láttuk, milyen az, amikor nincs értelmiség. A második világháború, a deportálások idején híján voltunk a szellemi vezetőknek, pedig nem ártott volna, ha valaki figyelmeztet bennünket, menjünk kicsit más irányba, mert ott nem szedik össze a cigányokat. Fogalmunk sem volt arról, hogy a vágóhídra megyünk. Azt gondolom, ugyanúgy, ahogy az írásbeliségünk, az értelmiségünk is fejlődött mind számban, mind tudat tekintetében is.

– *Hozzád nem nagyon áll közel az „áldozati szerep”. Inkább optimista alkat vagy, nem igazán szeretsz szenvedni.*

– Erről a Tomi tudna mesélni.

– *Szokott szenvedni? Mesélj Tomi!*

Forrás: Facebook

Szegedi Tamás: Vannak dolgok, amik mélyen érintik az embert, akár igazságtalanságok, vagy ha azt tapasztalod, valaki lehetőséghez jut és azt nem egy közösség, egy cél érdekében használja, hanem önös érdekeinek rendeli alá: karriernek, saját meggazdagodásának. Ez nagyot tud ütni. De tény, ha szétszóródunk és máshol működünk, dolgozunk, akkor az első, ami szembe tűnik a többieknek, hogy ránk, Független Színházásokra nem a kétségbeesés, a siránkozás a jellemző. Nálunk legfeljebb olyan van, hogy harmadik-negyedik nekifutásra azt mondjuk: el kéne gondolkodni, hogy megéri-e ezzel, vagy azzal foglalkozni. Nem kéne máshová pakolni az energiánkat? De szerintem ez a normális. Fel kell ismerni ha valami nem működik, majd elengedni is tudni kell.

Balogh Rodrigó: Igaza van Tominak, valamikor tényleg magam alatt vagyok, mert érthetetlen, ha valaki nem csinál semmi jó dolgot, pedig megtehetné. Aztán gyorsan továbblépek és nézem a saját portánkat: mi mit tudunk csinálni, hogyan tudjuk előrébb vinni a saját dolgainkat.

Szegedi Tamás: Ez nem feltétlen elzárkózást jelent. Nem ülünk fel a dacnak, nem sértődünk meg, hanem azt mondjuk, mi lenne, ha megkeresnénk. Ha odamennénk? Akkor végre történne ott is valami jó dolog.

– *A magyar kultúrához milyen a viszonyotok. Lesz olyan, hogy csapattagok lesztek? Mert a roma kultúrát még mindig külön emlegetik.*

Balogh Rodrigó: Nem lesz mindig így. A többségi társadalom tagjai közül nagyon sokan szeretnének körülöttünk lenni. Nagyon sokan érdeklődnek, rengeteg színdarabot kapunk – és nem csak romáktól –, hogy mutassuk be. A Radnóti Színház nemrég csinált egy kiállítással egybekötött beszélgetőestet az Eötvös 10-ben, ahová elsőként hívtak meg minket. A cigány narratíva most még erős a fejekben, de egy ponton majd el fog tűnni. Már van átjárás a két kultúra között.

– *Igen, de ez együtt jár az identitásvesztéssel.*

Balogh Rodrigó: Bármivel jár, állunk elébe. Azok is mi leszünk, és nem szabad szégyenkezniük majd miatta. Nincsenek végleges dolgok. A kamasz is eltávolodik a családjától, majd felnőttfejjel visszatér.

– *Térjünk egy kicsit vissza azokba az időkbe, amikor hol itt, hol ott próbáltatok.*

Balogh Rodrigó: A Tomi albérletében dolgoztunk meg az enyémben, az övében meg az övében. Azt szokták mondani, ami nem öl meg, az megerősít. Minket ez az időszak nagyon megédeszt, összekovácsolt, és ezt a helyet, ami a miénk, rohadtul tudjuk értékelni. Én csak az öröm részére emlékszem vissza.

Szegedi Tamás: A hiány valamiféle kreativitást is felszínre hozott mindannyiunkból, mert meg kellett találni a problémáinkra a megoldásokat. Például a Gellért-hegyen díszlet hiányában a színészek álltak, ültek, csüngtek a fán énekelve, ami emelte az előadás minőségét, adott hozzá egy csipet hangulatot, varázslatot. Már magáért az ötletért is rajonganak a nézők. Egy jól megkonstruált gondolatból hívogató truváj lett. A színház sokrétegű dolog, nemcsak a történettel tud hatni, hanem azzal is, hogyan van előadva, megmutatva a sztori. Kreativitásra a teátrumon kívül is nagy szüksége van az embernek, mert nem mindegy, miként alkalmazkods a környezetedhez, a váratlan helyzetekhez. Például volt idő, amikor a trénerképzés az én albérletemben zajlott. Ez úgy nézett ki, hogy van a saját élettered, amiben a mindennapjaidat éled, miközben tudod,

nemsoká jönnek a többiek, és pillanatok alatt egy olyan helyet kell varázsolnod a lakásból, ami alkalmas kell legyen a közös együttlétre. Az egész tér hangulata megváltozik.

Balogh Rodrigó: Bejönnek a vendégek, és elkezd élni a hely, és amikor elmennek, tők üres lesz.

Szegedi Tamás: Olyankor kell elmenni kutyát sétáltatni.

– *Ez az örök fiatalság titka. Az ember nem foglalkozik azzal, hogy már kilenc óra van és kezdődik a sorozat.*

Szegedi Tamás: Mozgásban tart, az biztos és kortalanná tesz. Nekem amúgy nincs is tévém. Így több idő jut az olvasásra, a semmittevésre, amikor csak úgy vagyok. Ezek a percek jót tesznek a mentális egészségemnek. Nem jó az állandó kényszer, hogy csinálnom kell valamit.

Balogh Rodrigó: Egyébként akkor is csinálsz valamit.

Szegedi Tamás: Végül is igen, mert előbb-utóbb jönnek a gondolatok, kezdődik az ötletelés, ha akarom, ha nem.

– *Hány éve vagy a színháznál Tomi?*

Szegedi Tamás: Lassan tizenöt éve.

Balogh Rodrigó: Egyszerűen odatapadtunk egymáshoz. És nagyon jókor, nagyon fiatalon tettük mindezt. Olyan szakmai és emberi kapcsolat van közöttünk, hogy nehéz így hibázni. Igaz, a színházban nincs boncaszta, itt nagyot nem lehet véteni, viszont teremteni, értéket alkotni egy ilyen kollektívában maga a csoda, a szárnyalás. Ettől függetlenül nem vagyunk a színház „rabjai”, sokféle pörgünk. Fontosnak gondolom, hogy mindenkinek legyen meg a maga önálló világa.

Szegedi Tamás: A színház egy szellemi bázis, megtartó hely minden szempontból. Ügyelünk arra, hogy a pályakezdő kapjon elég feladatot, és biztatjuk, induljon el, járja be a saját kis útját, menjen el képzésekre, más színházakhoz, majd tapasztalatokkal gazdagon térjen vissza hozzánk.

Balogh Rodrigó: Mert ezzel nemcsak önmagát fejleszti, de picit minket is tanít.

– *Hány roma színház van Magyarországon?*

Balogh Rodrigó: Nyári Oszkár, a Karaván, Jónás Judit a Cinka Panna Cigány Színházzal, a Romano Teatro Társulat, Miskolcon Horváth Kristóf, aki a versek, a slam poetry vonalán tevékenykedik és végül mi, a Független Színház. Roma reprezentáció tekintetében jól állunk. Európában tizenöt országban működik roma társulat, többségükkel nagyon jó kapcsolatot ápolunk: van közös pályázataink, projektjeink. De sok országban siralmas a helyzet, főként Nyugat-Európában. Tomiék holnap utaznak Berlinbe, a Nemzetközi Roma Napra viszik A Kaméleonlány című előadást. Hogy miért kell importálni egy roma témájú előadást? Mert nekik nincs. Németországban a cigányok nem azért vannak, hogy a kultúrát csináljanak, hanem hogy építsék a nemzetgazdaságot, kőművesek, ácsok legyenek, vagy a török bevándorlókat tanítsák, mert a kutya nem hajlandó erre rajtuk kívül. Ez a funkciójuk és pont.

– *Tudtok előre tervezni?*

Balogh Rodrigó: Nem kiabálunk. Tudjuk jól, más független színházak meddig látnak. Nálunk extrém frankó a helyzet, szervezeti szinten is brutál erősek vagyunk. Múlt héten volt nálunk egy spanyol meg egy angol szervezetfejlesztő. Tartottak egy tréninget a munkatársaknak, majd két nap után három aprócska működési pontra hívták fel a figyelmünket, melyekkel természetesen foglalkozni fogunk.

– *Akkor nem csak repülni tudtok...*

Balogh Rodrigó: Tök jó ezt kimondani: meglehetősen erős lábakon állunk.

– *A beszélgetés során hangsúlyosan jelent meg a válaszaiddban...*

Balogh Rodrigó: Folyton engem helyezel előtérbe.

– *Mert úgy indultunk, hogy veled beszélgetek.*

Balogh Rodrigó: Értem én, de amikor velem beszélsz, akkor nem egy egyszemélyes döntéshozóval beszélsz. Persze ha kell, nem szoktam elugrani a döntések elől. Te mit gondolsz erről, Tomi?

Szegedi Tamás: Amikor van egy ötlet, egy lehetőség, akkor mindenki elgondolkodik azon, mit tud beletenni a dologba. El tudja-e képzelni magát benne. Nem más jelöli ki a helyed, nem más utasít, hogy küzdjél meg a feladattal, nem aggatja rád senki a korcsolyabajnok szerepét.

Balogh Rodrigó: A saját vállalását teljesíti mindenki.

Szegedi Tamás: Ha pedig nem akar színpadra állni, akkor jön és foglalkozást tart a gyerekeknek.

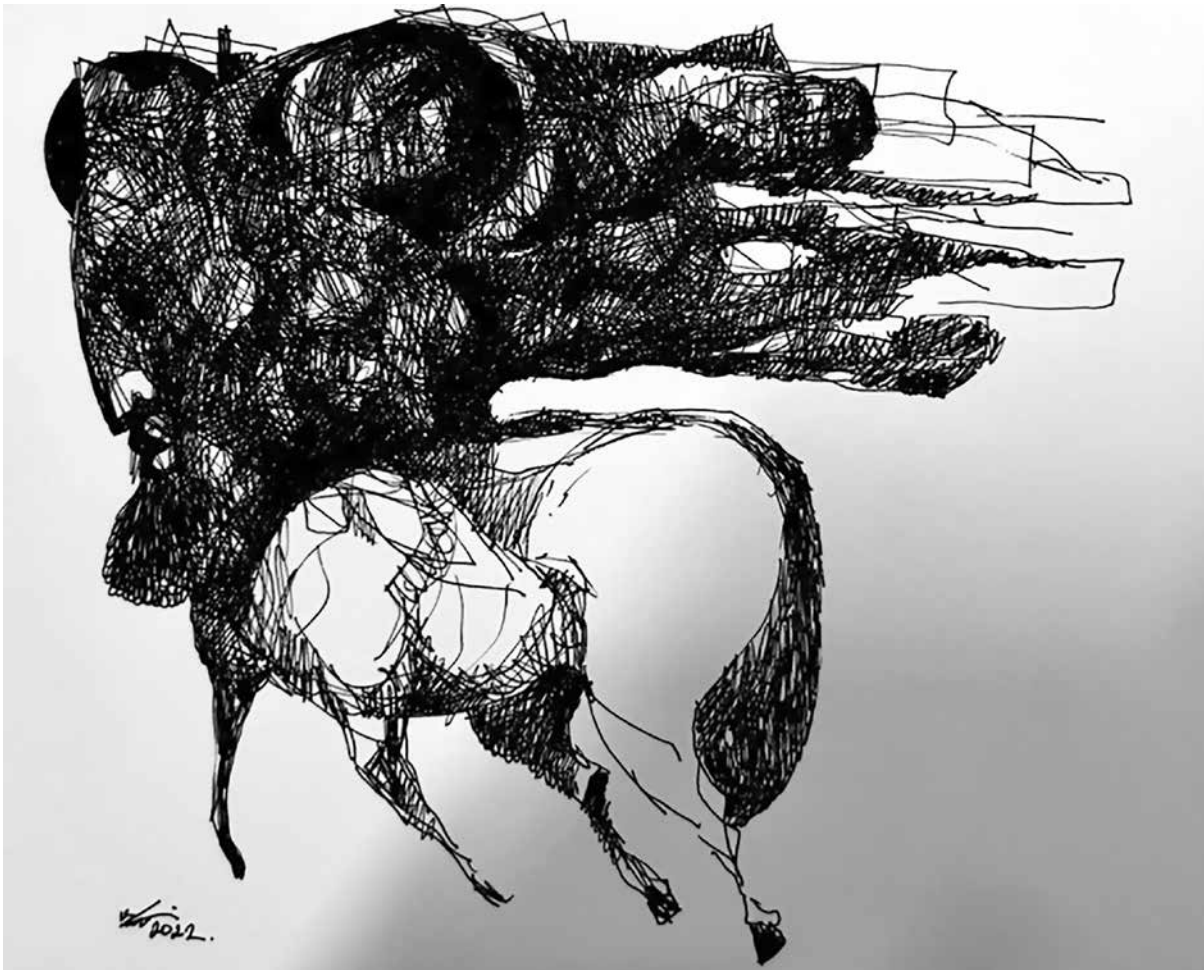
Balogh Rodrigó: Nem hagyjuk, hogy eltávolodjunk egymástól, senkinek sem engedjük el a kezét.

HORVÁTH GYULA

Csillagtól falevélig

*Megőszült hajsza a föld fején a folyó,
utcahossznyi kínban élek,
segíts Édes fáig vonszolódni,
segíts Édes égig vonszolódni,
segíts Édes csillagokig vonszolódni,
– óceán erejű minden ének a számban,
torkomig ér a fogam rése közt megrekedt
vergődő villám,
csak én lehetek én,
ha a folyóknak mennek a tengerek
akkor is,
s ma, ha minden jól megy:
gyönyörű házat hajtogatok erős papírból,
mert így a víz is alig oltja szomjamat,
s oly egyszerű számomra az egymás mellé
illesztett évszakok zúgása,
– sűrűn hullik fénye az arany ősznek,
s a fákra támaszkodó tél
nem emlékszik az ősz szépségére,
levelekkel zsonglőrködik a szél,
hópehely-gyöngyök gurulnak
az ég homlokáról,
didergő járókelők a fák,
ágkezükön ezüst-kesztyű a hó,
körkörösén gyűrűzik bennük az örvénylő
idő, madarak első és utolsó menedéke,
zöld lombokat világra szülő
édesanyák a fák,
lángokat világra szülő
édesanyák a fák,
lángokat világra szülő
édesanyák a fák,
segíts Édes fáig vonszolódni,
segíts Édes égig vonszolódni,
segíts Édes csillagokig vonszolódni,
s ha ma minden jól megy:
gyönyörű házat hajtogatok erős papírból,
mert síró madár a tél emléke,
mert zokogó szél a tél emléke,
mert szíven lőtt őz a tél emléke,
mert kéregető anya a tél emléke,
s nem emléke a tél a télnek,*

*mert nem tél a tél:
az idő havazik végtelen fehérséget,
súlya duplázza rajtunk a súlyos eget,
s az elárvult, eltévedt
sebesült fényű idő
évezredek óta jár csillagtól falevélig,
s az ég nagyító lencséje alatt
pillant meg minket halovány csíkokat,
segíts Édes fáig vonszolódni,
segíts Édes égig vonszolódni,
segíts Édes csillagokig vonszolódni,
s ha ma minden jól megy:
gyönyörű házat hajtogatok erős papírból,
mert annyi vagyok én,
amennyit lát belőlem az idő,
aki szerelmünk láthatatlan anyagán is átfúj,
szeretetünk gyöngyökké keményedett
anyagán is átfúj,
s a létező létezés
testmelegén is átvonul csillagtól falevélig,
s idesóhajtott testek szerelméből
ránk zúduló lázat is
örökre hozzánk kötözve:
rezzenéstelenül kísér
járkáló világosból, elalvó sötétbe.*

Vers, történet nélkül

Történet nélküli nap, amelynek képsorát az idő állítja össze. A holnapra holnap jön, elmúlik több van is. Egymásra kollázsolódik rakásnyi ember, a buszmegálló, a hegyoldal a szűk városba levezető keskeny út. Ismétlődik a vékonybél-hosszúságú makadám, a megálló, a tömeg. Sok a szag. Se humor, se pátosz, se romantika. Éjjelenként mindig megújítják az útszéli propagandát, a mélyből bukkan fel az összes alkotóelem s hogy talajt fognak, gyorsan hátat is fordítanak. A forradalmárok a telefon képernyőjén klipben futkároznak, amíg tart az akku.

Képregény, idegennel

Háttérként, mint tévécsatornákon váltogatják egymást a képek. Jelenetek siklanak az ekránon, beállítások hadakoznak, a tó vizén tollpihék úsznak. Duruzsolnak kóristalányok.

A barakk ablaka üvegtelen, ajtótlan, napra nap kevesebb benne, ami épület. Csupa ideg a szél, ami átjárja, s utána, hogy elrohan, a felfordulás, a feszültség hátramarad. Terebélyesedik a maga valósága, ahogy a falban, kezdetként, repedés, végezetül az összerogyás.

Idegenként tesz-vesz benne, frontális alak a megnyújtott képregényben. Idegen, mert nincs története és nincs ideje. Ráfekszik az emlékezetre, arckoponyára az arcbőr.

*Miként a padlás bagolyfészekéből
ellopott fióka helyén a
félelem, hogy huhogni fog a
kuviktekintetű halálmadár.*

Disznóölés, avagy mi van a függöny mögött?

- Állat? Növény? Ember?
– Disznó! Disznó van a függöny mögött! Hoz egy botot, kardot, puskát. Öljük meg a disznót!
– De miért?
– Mert utálatos, mert mocskos, mert Disznó és megfertőz!
– De nem bántott.
– Nem? Ki erőszakolta meg anyádat? Talán egy pap? Egy keresztény ember nem tesz ilyet, csak egy disznó! Így lettél fattyú! Az vagy! Úgyhogy menj a függöny mögé, és amikor előjössz, nem leszel többé fattyú.
- Apa! Apa!
– Igen fiam?
– Disznó van a függöny mögött!
– Üsd agyon fiam!
– Mivel?
– Mindegy, agyon kell ütni, vagy azt akarod, hogy megöljön?
– Nem, apa, nem akarom.
– Üsd agyon ezzel a bottal!
- Apa! Apa! A disznó nem halt meg csak elájult!
– Szúrd le fiam! Szúrd le mielőtt még kijön és összemocskol bennünket!
- Apa! Nézd mi van a függöny mögött.
– Mi van ott fiam?
– Menj oda, és nézd meg!
– Szörnyűség! Vér mindenütt! Ez nem disznó, hanem az öcséd! Te megölted a testvéred! Miért?
– Disznó van a függöny mögött! Megvadult a disznó! Nem jössz ki te Disznó!
Nem engedlek ki onnét, soha!
- Miért kiabálsz fiam, valami baj van?
– Anya! Anya!
– Mit dugdosol a kezekben?
– Ajándékot!
– Nekem?
– Igen, bújócskázzunk! Bújj el a függöny mögé!
– Jó de inkább te bújj el a függöny mögé, és majd én megkereslek!
– Nem, nem anya Én Nem! Inkább te bújj el aztán majd én megkereslek!
– Rendben, de számolj el tízig.
– Te csak bújj el és csukd be a szemed!

*Egy kettő három,
Kakas ül az ágyon.
Négy öt hat,
Állat nem maradhat!
Hét – mocskos légy!
Nyolc, kilenc...
Nyolc, kilenc...*

*Nyolc, kilenc...
(anya a függöny mögül: Kis Ferenc!)
Nem vagyok Ferenc, te kurva!
A disznó megszólalt!
Kilenc... Mocskos, mert rámászott a Disznó!
Disznó van a függöny mögött!
Disznó, meg kell Ölni a Disznót!*

...

Most már előjöhetnek... Most már meghalt a disznó! Apa, anya, gyerek elő!
Elszámoltam tízig... Ferike, már nem vagy fattyú... Ó nem! A disznó megölte őket!

2008. február

napmag

*1 ha lemegy a nap
az feledés tisztán, vagy hiány
hogy szálanként elfogy a fény.*

*2 vérzik, vérzik, most
gyorsíts hozom a kéket,
mielőtt habzik,
mielőtt kifut a letakart ég.*

*3 ez csak a parázs:
lélegzik vörös és narancs
mint aki
port tol az égre,
befullad minden tekintet:
visszanéztem a lassított képet.*

*4 benned egy lift van:
lejjebb és lejjebb
zömülsz, akár a vas
hogyha ütik, mondd azt,
hogy kemény
vagy
aknában napmag,
szálanként felemelt test vagy,
most moccan benned a lélek,
kőben a fém.*

földmélyi lényt

*figyel az isten.
zene a testszélre komponált
fény, ima a fekete erő,
tolni a mélység hordalékait.*

*lárvák, tört ágak, csontok
forognak le a korpusz erővonalán.*

figyel az isten.

*a test halad.
szemközt
a holtak gondolatai.*

sirató

*sínek sikoltásain merengő
jósnőt vallatok,
virágok széttárt karjain
megfeszült mezőt,
hová tűntek az iratlan idők
üvegcsendjében berepedt arcok,
letakart tükrök homályán
felsejlő történetem
hol van?*

*távoli egek végtelenjébe ágyazott
végtelen remeg.
a nyártól ellopott szivárvány
hamvait szórja,
évszakok körhintáján
dadog, szédül
a tébolyult idő,
nyomában
repülők vontatta vonalak úsznak.*

Fakanalás Janás

(részletek)

Amikor hazaért, Janás leült beszélgetni a lányával. Elmondta neki, hogy a házasulók arra tesznek esküt a templomban, hogy jóban-rosszban, egészségben, betegségben kitartanak egymás mellett. Ha aztán úgy megbetegszik valamelyikük, hogy többé mozdulni sem lesz képes, a másiknak mellette kell maradnia, hiszen azt ígérte.

– Biztos vagy abban, hogyha úgy megbetegednél, hogy többé nem tudsz járni, a te híres Ferkó ott maradna melletted, s halálodig ápolna?

– Hogy lehetnék biztos benne, apu? Csak remélem, hiszen annyira megváltozhatott ott a háborúban. Azt sem tudom, hogy ha meglát, ugyanazt a lányt látja-e bennem, akit megszeretett mielőtt elment. Biztos megcsúnyultam, néhány évvel öregebb is lettem. Jól mondtad, amikor bevonult. Mind a ketten megváltozhattunk. Ha a szíve, a lelke olyan maradt, mint volt, ha szeret még, bármi bajom lehetne, egész biztosan velem maradna...

– És fordítva? Te kínlódnál mellette, kitartanál vele akkor is, ha már nem olyan csinos, vagy ő szorulna rá a te segítségére?

– Persze! De miért kérded? – ijedt meg Bukurija. Rosszat sejtett.

Janás ekkor szép nyugodtan elmesélte a gyanúját, amit a Ferkó által rajzolt virágszirmok keltettek benne.

– Persze ez nem biztos. Annyira jó lenne, ha tévednék!

A lány elnyomott néhány könnycseppet, és nagyon határozottan kijelentette:

– A felesége lennék így is! Azt hiszem, nyugodtabban lennék az. Olyan szép legény volt. Sok parasztlány szeretet volna a párja lenni. Mindig attól félttem, hogy valamelyik elszereti tőlem. Azt mondják, hogy mi cigány nők gyorsabban öregszenek. Emlékszel? Te azt mondtad ez butaság. Nem attól öregszenek gyorsabban, mert cigányok vagyunk, hanem attól, hogy rosszabbakat, kevesebbeket eszünk, s a szél, a tűző nap és a fagyok jobban érnek minket, mint másokat. Öltözetünk is kevésbé véd meg... Attól tartottam, hogy ha csakugyan megcsúnyulok, bánni fogja, hogy engem választott. Ha valóban baj lett a karjával, most látni fogja, hogy csakis én vagyok, aki igazán szerette. Úgy fogom szeretni, hogy kinő a karja! Én leszek a hiányzó keze. Dolgozok majd őhelyette is, de juhász, vagy kondás, mint az apja, lehet akár ő is. Az apja úgyis nagyon beteg már, átveheti tőle a munkát. Jaj, apu, csak jönne már haza!

– Ezt írd meg! És pont így írd meg neki. Akkor biztos rögtön hazajön hozzád! Hanem, hallod, ez az apja helyetti kondásság, nekem eszembe sem jutott. Nem is rossz ötlet. Az öregúr, aki nem vett fel a hintójába, azonban még ennél jobbat is kitalált. Azt mondta, ha a fia megússza az akasztófát, ad annyi pénzt nektek, hogy gazdagabban élhettek, mintha nem esett volna semmi baja Ferkónak. Még át is ölelt engem, pedig fél a cigányoktól. Úgy, hogy elhiheted minden szavát. Ezt is megírhatod, ha akarod.

Az öreg Léczfalvy hosszú napokon keresztül csak azt látta, hogy Janás összeráncolt homlokkal járkál, ül, áll és egyfolytában gondolkodik. Mondta is Gazsi bácsinak, hogy valamit már kitalálhatott volna, mert nagyon fogy az idő. Gazsi bácsi pedig egyre nyugtatta, hogy még időben ki fog találni valamit. Mivel érdeklődött, hosszan beszélt neki Janás családjáról, Tícáról és Lacóról, és elbeszélte Klárika meg a maga történetét is. Nem mesét, valóságot mondott, mégis, vagy épp ezért, mesésebb volt, mint az a sok történet, amit az ő városában hallott. Megtudta a templomi cigány szent történetét is, meg annak a bizonyos Malvinának, a bíró lányának esetét megismerte. Az az igazság, hogy nagyon unta a várakozást. Meg egyre jobban szégyellte is magát. Ezért egy csokor virággal elment bocsánatot kérni, meg beszélgetni Mírához, akit ekkor már nagyon tisztelt. A molnárral és Péter fiával is megismerkedett. Újabb szép történetekkel gazdagodott. Tícának is vitt egy bokrétát. A nő mosolygott ezen a furcsa városi szokáson, hisz rengeteg, leszakítatlan virág között éltek, de azért nagyon megköszönte, mert érezte a jóindulatot.

Léczfalvy elment Patyu bácsihoz is. Együtt imádkoztak a kis kápolnában, majd hosszasan beszélgettek. Hol volt már az a gögös úr, aki a faluba érkezett?

Egyszer csak arra lettek figyelmesek, hogy Janás is ott ül, nem messze tőlük, az egyik fa alatt s erősen forgatja a fejét, ráncolja a homlokát.

– Pszt! – suttogott Patyu bácsi, mutatoujját is a szája elé helyezve. – E fa alatt születtek eddig a legjobb ötletei. Azt mondja, hogy ez a „gondolkodófája”.

Közelebb húzódtak, figyelték mit néz, próbálták kitalálni, mit lát. Egyszerre erős zörgést hallottak. Egy süncsalád csörtetett elő. Az első szájában volt valami, amit kiejtett, amikor újabb zajt hallottak. Egy kóbor kutya loholt utánuk. Mindegyik sün összegömbölyödött, tüskéket meresztett, de az első, mielőtt ezt tette volna, egy kő alá nyomta orrával az enniválót, amit imént lepottyantott. Amikor a kutya összeszurkálta az orrát, talpát a tüskés gombolyagok bökődésével, s vinnyogva odébb állt, a sün folytatta a falatozást. Amikor a kutya visszarohant, hogy tegyen még egy kísérletet, megint a kő alá nyomta az ételt, s az újra pórul járt eb távoztával vígan evett tovább.

– Megvan! – ugrott fel Janás, majd amikor meglátta Patyu bácsiékat, lelkesen megmagyarázta: – Félbe kell hagyni az ebédet! – mondta, majd faképnél hagyta őket.

– De hiszen nincs is még ebédidő – mondta bizonytalanul Léczfalvy.

– Még soha nem értettem meg elsőre, de most már biztosan tudja... Ha azt mondja: „Megvan!”, akkor csakugyan megvan. Megnyugodhat, még ha nem is érti.

Az öregúr azonban egyáltalán nem nyugodott meg. Hazafelé végig maga elé mormogott: Mi az, hogy ne ebédeljünk? Hagyjuk abba? El se kezdtük! Lehet, hogy pont a felénél kell abbahagynunk? Mi köze ennek az egésznek a fiamhoz?

Léczfalvy úr egész nap hiába várta Janást, pedig csaknem kifúrta oldalát a kíváncsiság. Hiába faggatta Gazsi bácsit, ő sem tudta megfejtetni, mit jelenthet az a mondat, hogy „Félbe kell hagyni az ebédet.”

– Az is lehet, hogy rosszul hallottam, s azt mondta, hogy „Félve kell falni az ebédet”, hiszen az a kutya kétszer is megszenvedte a mohóságát a sünök tüskéitől. De ennek sincs igazán értelme.

Végül nem bírta tovább, s másnap jókor korán útra kelt. Lett is nagy meglepetés, amikor az emberektől sorra érdeklődve, hogy merre is menjen, egyszer csak bokáig sárosan megjelent Janásék házánál. Ide is vitt egy virágcsokrot, amit bocsánatkérés helyett annak a Bukurijának szánt, akiről annyi szépet hallott, s akit, amikor először látott, félt felvenni a hintójába.

Bukurija azonban megelőzte. Megszólalnia sem maradt ideje, a lány kért elnézést tőle, hogy annyira bonyolultan mondta el neki az utat, de mindenképpen előbb akart hazaérni, mint a hintó.

– Akkor még nem tudtam, hogy jó ember – hozta fel mentségként.

Sajnálkozott, hogy az apja nincs az otthon, mert így nem hívhatja be a házba. Kérte, értse meg: egy beás nő nem lehet egyedül a lakásában idegen férfival. Ez fontos szabály, muszáj betartani. Janás úgy ment el, hogy amire a tizenegyet harangozzák a templomban itthon lesz. Nem érdemes már visszafordulni – mondta – üljön le ide a vendégpadra! Pihenjen egy kicsit, én meg hozok kefét, meg vizes rongyot, hogy megtisztítsam a ruháját, cipőjét.

Miután végzett, egy kis punyával (cigánykenyérrel) és málnavízzel tért vissza, s mivel látta, hogy a vendég szívesen beszélgetne, megkérdezte, mellé ülhet-e, mert nem szeretné, ha kellemtelenül érezné magát emiatt.

Amikor Janás megérkezett, ott találta őket, szinte észre sem vették, annyira beszélgettek. Bukurija még nevetgélt is. Hálás volt az öregúrnak. Most jött rá, hogy milyen régen nem hallotta nagylánya nevetését. Meg is mondta neki. Léczfalvy meg azt felelte, hogy őt meg a lány tette vidámmá. Nagyon okos teremtés, szépbeszédű, dolgos, tiszta és jószívű.

– Bárcsak a fiam szerelme, az a Virág is ilyen lenne! – sóhajtott egy nagyot.

Janás nem hagyta, hogy sokáig sóhajtozzon.

– A bíró úrtól jövök. Megkérdeztem tőle, hogy megtehető-e, amit kitaláltam. Azt mondta, hogy igen, de csak akkor, ha a király is akarja. El kell tehát érünk, hogy akarja. Mivel húznunk kellene az időt, a fiának azt kellene kérnie, hogy végig ehessen egy több fogásos ebédet a kedvenc ételeiből. Kérjen cigánykenyeret például a mi falunkból, peccenyét egy másiktól, ami szintén nagyon messze van, bort valami külföldről..., tán még valami gyümölcsöt is, ami nem most érik. Amíg összeszedik, s odaviszik azt is, aki képes elkészíteni, akár egy-két hétbe is beletehet. Halasztódik a kivégzés, ezért engedélyt kell kérni a királytól. (Az engedély oda- s visszaküldése, az elbírálás is napokat vesz igénybe.) Úgy kell kérni, hogy legyen benne az a mondat,

hogy a fiú azt kéri, nyugodtan ehessen végig az utolsó falatig az ételt, s amíg a végére nem ér, ne végezzék ki. Ha még mindig időt kéne nyerni, mondjuk, a levesnél abbahagyja, s koplal néhány napig, míg a második fogásnak neki áll, aztán koplalhat megint egy ideig. Aztán ha már nagyon nem bírja, nekiállhat a harmadiknak, egészen az utolsó gyümölcsig. Ha benne van a mondat, s úgy kapja meg az engedélyt, senki nem sürgetheti.

– És mi van, ha a király nem engedi?

– Engedni fogja. Könnyen jár az ember lába, ha a maga táncát járja – így tartja a beás mondat. Persze pénz kell hozzá. Le kell fizetni a királyi csillagjóst, hogy jelentse az urának, baljós csillagállást lát az égen, ami négy hétig is kitart. Úgy látja, hogy közeledik a király halála. Az ő csillaga mindössze két nappal élheti túl egy másik csillag hullását, amely egy kivégzésre váró fiatalemberé. Várjon hát, amíg eltelik a négy hét, akkor elmúlik a veszély. El kell a királyhoz a legbölcsebb cigány kártyavető figyelmeztetését is, aki félti az uralkodót, mert koronahullást mutatnak a lapok. Ne végeztessen kis mostanában senkit, várjon vele legalább egy újabb holdtöltéig. Mert ha az alatt veszik az életét valakinek az ő szándékával, csak egy, legfeljebb két nappal éli túl a király. A levél megírásáról majd én gondoskodom, Tícám majd megírja. Fel kell aztán fogadni egy helyi cigány tenyérjóst is, s odaküldeni a királyi palotához. Ki kell tanítani, hogy ő is ugyanezt jövendölje. Úgy tudni, hogy nagyon babonás a király, biztosan megrémül attól, hogy minden jövölátó ugyanattól óvja. Kapva kap hát azon, hogy húzzák az időt. Nem állíthatja le a kivégzést, hisz maga parancsolta. Ártana a tekintélyének, ha úgy tenné. De így, hogy csak haladékot ad, semmit sem csorbul a híre. Ennyi idő, csaknem egy hónap pedig elég kell, hogy legyen. Ha Miska visszajön, vágtsasson is haza, intézze a dolgokat! Az úr ne vele menjen, de ha megtudtunk mindent, szintén siessen vissza. Majd megkérjük az itteni legügyesebb kocsiat, hogy juttassa haza a birtokára. Ha fizetségként, megkapja a lovat, amivel visszajöhet, higgye el, szélvészgyorsasággal érnek majd haza.

Az öreg Léczfalvy nem győzött lelkesedni. Azt sem tudta, fusson-e vagy táncoljon örömeiben. Bukuriya azonban nem engedte el. Az apjával együtt behívta a kunyhóba, hogy nézzen körül, lássa, miként élnek. Bukuriya kistestvérei olyan csendben játszottak odabent, hogy észre sem lehetett venni őket. Most letették a fakockákat, s tisztelettudóan felálltak és illőn köszöntötték a vendéget. A vendég látta, hogy mennyire szűkösen, szegényesen, de mégis tisztaságban élnek. Megsimogatta a gyerekek fejét, s ahogy lefele nézett rájuk, Janás bozskorára vetődött a szeme. Az is teljesen tiszta volt.

– Pedig ő is arról jött, ahonnan én, és mégse sáros. Ezt vajon, hogy csinálta? – kérdezte magában.

Két napot kellett még várakozniuk, amíg Miska megérkezett a Léczfalvy-birtokról. Beszámolt arról, hogy megtett mindent, amit kértek tőle, egyet kivéve. A kincskeresésről nem szól, mert félt, hogy a rokonok ahelyett, hogy előadnák, inkább elteszik maguknak, ha megtalálják. Janás persze nem bírta, ki, hogy ne kérdezzen gúnyosan és azonnal közbe:

– Nocsak, nocsak! Hát mégsem a cigányok lopnak arrafelé, hanem az úri pereputty?

– Hát – vakargatta a fejét Miska –, én biztos nem tenném tűzbe a kezemet értük.

– Okos voltál, Miska fiam – dicsérte meg a gazdája –, erre Janás nem gondolhatott, nem ismeri őket. Te fogod megkeresni, megtalálni. A jutalom is a tied lehet, de ha ott leled, ahol Janás gondolta, a fele jutalmat majd elküldjük neki...

– Arra kell, hogy legyen, másutt nem lehet. Annak, aki elrabolt gyorsan meg kellett szabadulnia a kincstől. Nyilván elásta valahol, ahová könnyen visszatalál hosszú idő múlva is. Mert gondolhatja, hogy a rendőrök titkon figyelik. Valami körakást, falat, vagy fát keress, Miska! Ott kell annak lennie, nem messze attól, ahol az a paraszt megtalálta az ásót. Valahol a kocsi felől a paraszt lakása felé vezető úton.

Szegény Miska, nem sokat pihenhetett. Meghallgatta, hogy most mit kell intéznie, átvette a pénzeket, meg a Tíca által írt levelet, eltette Klárika, neki süttött pogácsáit, és nyargalt is már az eddig istállóban pihent másik hátán.

Alig tette ki a lábát, új vendég érkezett Gazsi bácsihoz. A csendőrpáncsnok volt az. Megérkeztek a válaszok Janás kérdéseire.

– Azt írják – lobogtatta a papírt –, hogy a fiatalúr által meg nem nevezett nőt nem keresték, mert a vádlott azt nyilvánvalóan csak kitalálta, hogy mentse magát. Megnevezni sem tudta. A

szekeres kötelét megmérték, kipróbálták. Jóval rövidebb volt annál, hogy a tetőről le lehessen ereszkedni vele az ablakig. A parasztember szavát elhitték, mert a felesége is megerősítette, hogy az ásót kint felejtette a szántóföldön. Félt, hogy ellopják, azért ment a kocsmából egyenest oda, hogy hazavigye. A két ivócimborát odavitték az ablakhoz, a kis ember a nagynak válláról, bár-hogy nyújtózkodott, bármint állt a lábujjai hegyére, egy tenyéryi mindig hiányzott ahhoz, hogy elérve az ablakpárkányt felhúzhassa magát. Arra is válaszoltak, amit én írtam a kérdésekhez. Nem találtak létranyomot az ablak alatt, de ezt azzal magyarázzák, hogy a rablás utáni órákban olyan erősen zuhogott az eső, hogy minden nyomot elmosott. Ezért nem találtak lábnyomokat sem. Segít ez valamit az úrnak, Janás? – kérdezte a parancsnok.

– Azt hiszem, hogy nagyon sokat. Ha valóban mindenkit elfogtak, aki szóba jöhetett, akkor tudom már, hogy ki volt, azaz inkább: kik voltak a gyilkosok, csak abban vagyok bizonytalan, hogy miként tehették. Klárikám! Szaladj át a Meszes bácsihoz! Kérdd meg a fiát, hogy segítsen nekünk, jöjjön át, ha ráér!... Ő a legmagasabb fiú a faluban. Igazi égimeszelő! – magyarázta az Léczfalvynak.

Nem sokat kellett várniuk. A Meszes fiú félbehagyta a krumplihámozást, még a kötény is rajta maradt úgy sietett, amikor meghallotta, hogy Janás kért segítséget tőle.

– Menjünk oda a nagy eperfához! Klárikám, te is gyere! – mondta Janás.

Mindannyian felkerekedtek. Gazsi bácsi is odasétált velük. Janás néhány erősebb deszkát, fűrész, szöveget, kalapácsot és egy kést is összeszedett, mielőtt elindult. A többiek meg, a csendőrpáncsnokkal együtt vártak, s találgatták, hogy vajon, mit akarhat.

Amikor minden együtt volt, Janás, a Meszes fiú vállára állította Klárikát, feladta a kést és azt kérte, hogy a lány álljon lábujjhegyre, nyújtózzon olyan magasra, amilyenre csak tud, s jelölje be késsel, ameddig ér. Miután lejött a magasból, Janás a deszkát hozzámerte, s a válla magasságában vágta le. A másikat is ehhez igazította, majd egy harmadikkal áthidalta, s kisebb lécekkel s jó néhány szöggel kimerevítette, nehogy összedőljön. Gyorsan végzett. Egy furcsa pad lett, amit az eperfa törzse mellé helyezett.

– Klárika válla nem bírta el Gábor súlyát – magyarázta, majd bakot tartott a fiúnak, hogy felléphessen erre a magas állványra. – Gáborkám, most te is nyújtózz olyan magasra, amilyenre csak tudsz, s húz egy csíkot odafenn a fán! Próbálj te is lábujjhegyre állni!

Egy felhördülés jelezte az eredményt. Gazsi bácsi nem várt magyarázatot, csak azt kérdezte:

– Mennyivel van feljebb?

– Kéttényryivel! Amennyivel magasabb, annyival hosszabb is a karja – magyarázta döbbenetben a csendőrpáncsnok. – Erre nem gondoltam – mondta csalódással a hangjában.

– De a városi rendőrök sem – vizsgáltta Janás, majd megkérdezte leírná-e, tanúsítaná-e, amit látott... – Szerintem írja azt, hogy maga jött rá, és végeztette el a kísérletet, hogy pukkadjanak meg, hogy egy falusi csendőrpáncsnok, itt, az Isten háta mögött, okosabb, mint ők!

– Megírom én, persze, hogy megírom, de csak, ha tényleg nem bánod – lelkesedett a csendőrfőnök.

– Kettőbe írja, hogy Léczfalvy úr is magával vihessen egyet belőle. Ha lehet, akkor az ő példányát megírhatná itt, Gazsi bácsinál, mert neki, amint megvan, indulnia kell. Klárika rohant valami ételt csomagolni. Tíca szaladt, hogy az öregúr ruháit az utazóládába hajtogassa. A Meszesfiú azon kötényesen szaladt a kocsmába elújságot, milyen fontos ügyben vett részt. Lacó is eliramodott, hogy áthívja azt a legényt, aki már korábban magára vállalta a kocsis szerepét. Janás sietett befogni a hintóba a Léczfalvy úr által minap vásárolt lovakat, s közben az elejétől a végéig megismételt mindent, amit hazatérve tennie kell a mellette tébláboló öregnek. Nem lehetett megállapítani, melyikük igazul jobban.

A távozó úr, az indulás előtt kifizette Gazsi bácsinak a szállás árát. Csak utólag derült ki, hogy Janásnak is hagyott nála pénzt. Nem is keveset. Azért nála, mert félt, hogy Janás visszautasítaná. Ettől a cigánytól, miközben oly szegény, és annyira okos, még ez a butaság is kitelne – mosolygott magában, miközben búcsúzkodva, hosszan átölelte.

Két hónap múlva Miska ismét hintóval érkezett. Nemcsak az öreg, a fiatalabb Léczfalvy is benne ült. Velük érkezett egy nagyon úriasan öltözött, ébenfekete hajú, kreolbőrű gyönyörű cigány nő is. Ő kalderás cigány volt. Jöttek, hogy ők is megismerhessék azt a híres Janást, akinek egyikük az életét, s mindkettejük a boldogságát köszönheti. Az öregúr is ragyogott az örömtől.

– Ugye milyen szép? Ugye milyen kedves? – kérdezte suttogva mindenkitől. – Sajnos okosnak egyáltalán nem mondható, de mit csináljak, ha fiának ő kell? – tette hozzá, de ez utóbbit csak Gazsi bácsinak árulta el.

– Minden ügy történt, Janás, ahogy kitervelted, mondtad – újságolta Miska, miután mindannyian átsétáltak, s leültek a kocsmában.

– Ma mindenki az én vendégem! – kiáltotta az öreg Léczfalvy – ma Janás eszét ünnepeljük.

– Áthívták a bíró urat, a csendőrfőnököt, Meszelős Gábort, sőt bevárták Gazsi bácsit is, akit hintón hozott oda Miska. Nagy tapssal és éljenzéssel fogadták, amikor leszállt. Ott volt az egész Fakanalas család. Köztük ült egy szomorú, félkarú fiatalember is. Bukurija, ölelgette, csókolgotta, igyekezett jókedvre hangolni. Virág Klárka mellé telepedett, aki igyekezett eltakarni őt Lacó szeme elől. Gazsi bácsit, az öreg fogta karon s ültette a szomszédos székre.

– Csak szívességből hoztam ide őket – mutatott Miska vidáman a Léczfalvyak felé. Meg még haza is úgy viszem őket. Kaptam tőlük is pénzt, hogy a saját lábamra állhassak. Csak nem leszek továbbra is mások szolgája. Még ha szeretem is őket!

Amikor már mindenki feloldódott, egymás szavába vágva mesélték el a történeteket. A megtalált és tanúnak vitt Virágról, a gazdag hozományért megbékélt rokonairól, arról, hogy a ma már férje valóban elrabolni készült, de a lány rokonai alaposan eltángálták. Még jó, hogy meg nem késelték! Némi pénzért a paraszt is bevallotta, hogy nem sajátja volt az ásó. Később újabb összegért Miskának meg is mutatta, hol találta.

– Nem volt nehéz meglelni azok után a kincset sem. Pont, ahogyan Janás sejtette, egy kőhalom jelölte a helyét. A rendőrök jelenlétében ástuk elő. Az örökösöktől megkaptam az ígért jutalmat is. És itt a jutalom fele, nyújtotta át Janásnak egy borítékot.

– A király csakugyan megijedt, engedélyt adott a hosszú étkezésre, de szerencsére nem volt szükség rá. Amire megjött, a csendőrpáncsnok úr levelét olvasva, már le is tartóztatták a két bűnöst. Rájuk ijesztettek, talán el is tángálták őket, így bevallották a bűnüket. A kisebbik, fiatalkorában erőművész volt egy cirkuszban. Azért bírta el azt a magas fickót – mesélte az öreg,

– Pedig már felkészültem a halálra. Azt hittem, örökre elvesztettem a szerelmemet. Azért mentem aznap megkérni a kezét, mert elárulta, hogy jön a karaván érte, s férjhez vinnék valami ismeretlen cigány emberhez. Virág egyszer régebben elmesélte a szöktetés szokását. Szeret engem, hozzám jönne – ezerszer elmondta. Nem adták, megverték, s amikor visszamentem volna a létrával, elfogtak. Azt gondoltam, hogy hét határon túl van, attól félttem, hogy szörnyű bajba keverem, ha elmondom, kihez mentem. Apám, a barátaim előtt meg titkolnom kellett a kilétét. Mifelénk mindenki gyűlöli a cigányokat. Apám is. El sem tudtam képzelni, hogy így megváltozik. Vele is csodát tettek, de amit mesélt az itteniekről, abból megértettem, hogy mi miatt változott meg ilyen gyorsan. Köszönök mindent. Egy élet kevés lenne, hogy mindezt megháláljam.

– Ez itt a béke szigete – vette át a szót újra az öreg. A fiam elvette ezt a csodaszép cigánylányt. Nemcsak szép, hanem kedves is. (Talán meg is okosodik idővel – súgta Gazsi bácsi fülébe.) Aztán újra fennhangon így folytatta. Nagyon szép pár. Gyönyörűek lesznek az unokáim. Oda-haza azonban az esküvő után alig álltak velem szóba, két hét elég volt, s már úgy gyűlöltek, úgy viselkedtek velem, mintha magam is cigány lennék. Hát, nem könnyű cigánynak lenni! Nagyon szégyellem, hogy nem is olyan rég én is pont olyan voltam, mint ők. Ti tettetek rendes emberre. Nemcsak Janásék, az is, ahogy láttam, a bíró úr, a csendőrfőnök, a tanító úr, Gazsi és Patyu bácsi, a molnár, a pap, meg a többiek is viselkedtek velem, velük. Hogy mindenki annyira szereti. Köszönöm mindenkinek! Otthon nem maradhattunk meg. Én még csak meglettem volna, de a menyemet is unokáimat nem hagyhatom bántani... Miska egyedül fog innen hazamenni. Amit most mondok, neki sem árultam el. Meglepetésnek szántam. Tegnap írták alá a papírokat. Eladtam az ottani birtokot, és kissé magas áron, de megvettem a ti gonosz földesuratoktól a falut és a környékét is.

Óriási kurjongatás, éljenzés kezdődött. Összeölelkeztek az emberek a kocsmában. Némelyek örömeikben pityeregni kezdtek. Amikor elcsitultak folytatta:

– Ideköltözünk. A birtokhoz egy jószágigazgató is kell, s amennyiben Bukurija kedvese elvállalná, őt nevezném ki, remek fizetéssel. Egy kis házat is kapna, feltéve ha Bukurija lesz a felesége... És kellene egy kondás is. Minél öregebb, annál jobb! Bukurija apósa pont megtenné.

– Egyet kérnék csak a falvam népétől – fordult a többi asztalnál ülők felé. – Maradjatok pont ilyenek, amilyenek vagytok!

Huszonnégy óra a létezés

REGGEL

*Kikaparja magát a bogár az eresz alól a fénybe
Röptetni szárnyait csiklandó napsütésbe.
A hóvirágnak nyoma sincs, új hírnök van, sárga.
Aranyeső robbant szirmokat, frissen zöldellő ágra.
Az ibolyának szende kéklőn szelíden megrebben a szirma.
Hívja fehérlő társait. Léte szerelmet virít ma.
De az élet, emberélet megragadt a télben.
Álmok, vágyak és remények fagyos messzeségben.*

DÉL

*Harang veri fel a tekinteteket.
Önmagáról égre fordul sok kicsi ego,
de térdre nem hull a test, hogy hálát adjon.
Csak felsóhajt. Így jön-e szabadító?*

SZÜRKÜLET

*Mindent beterít a közöny.
Hamuszürke a csóró és a gazdag.
Össze köti őket a halál.
Arccal a földnek, mint nyírhatatlan madzag.*

ESTE

*Fény szökik, megcsörren az este.
Lélek fagy a dideregő szemekbe.*

A túlélés meséje

– Mámikám! – mondta Mozolka. – Képzeld, az iskolában a Vali azt mondta rám, hogy fekete vagyok, meg „négus”. Dehát én nem vagyok fekete, meg négus. Nekem nagyon is szép a bőröm színe, mint azoké a néniké, akik a szomszédban a szoláriumba járnak. Szép barnás. Mi most milyenek is vagyunk? Fehérek? Feketék? Barnák? Miért nem egyformák?

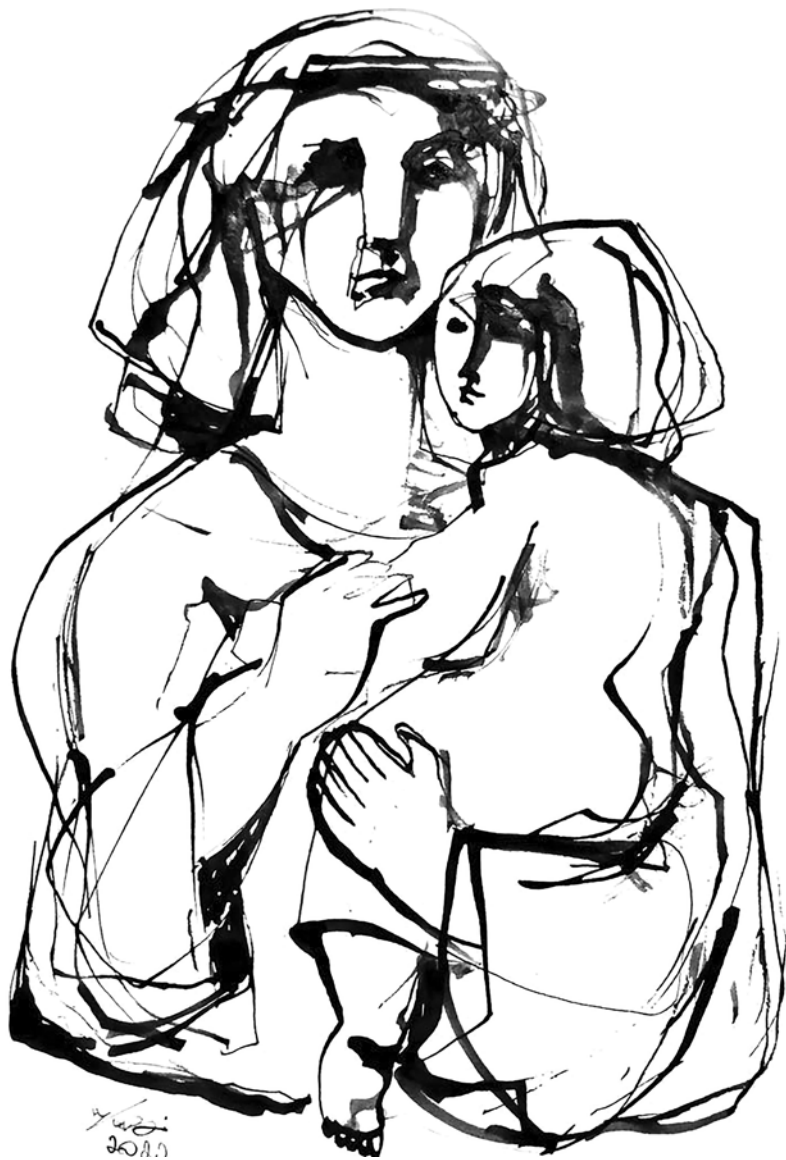
– Kisunokám ez nehéz kérdés, de várj egy kicsit, talán el tudom neked mondani. Valaha több ezer éve még nem éltek emberek a földön, csak növények meg állatok. Azután Afrikában, annak is a közepe táján élt egy olyan csapat állat, amely hasonlított a majmocskákra is, de náluk többet járt a földön, mint ugrált a faágakon, elkezdett vadászni, nem csak gyűjtögette a gyümölcsöket, mint a többi majom. Az új lehetőségekhez, új feladatok kihívásaihoz alkalmazkodva, lassan a vadászathoz köveket, botokat kezdtek használni a más életmódtól és tápláléktól is sokkal okosabbá váltak, mint a többi állat. Végül még a tüzet is szolgálatukba tudták állítani. Így lettek lassanként emberek. Persze Afrikában nagyon sokat sütött a nap, így az emberek – főleg a hosszú szőrük lekopása után – sötét bőrűek lettek. Aki meg ott maradt a környéken, azok továbbra is őrzik az eredeti fekete emberi színt. A feketéket régen az elnyomóik négernek nevezték. Innen szerezhette Vali a „négus” gúnyolódást. De te most már tudhatod, hogy minden ember őseinek legrégebbi ősei fekete emberek voltak. A saját emberségével, az őseivel van háborúban, aki a feketékre haragszik.

– De Mámikám, akkor hogyan lettek más bőrszínű emberek?

– Elmondom Mozolkám, várd ki a sorát! Amikor a földön a korábbi hideg, a jégkorszak alábbhagyott, és már sok-sok ember élt Afrikában, egyes családok, rokonságok, csoportok elindultak maguknak új területeket, bővebb vadászmezőket, saját területet találni. Mentek északra, mentek délre, sok-sok földet bejártak. Voltak napos területek, de voltak olyanok is, ahol volt tél és hideg a nyár mellett. Meg volt, ahol szinte mindig hideg volt. Volt ám nagy fázás, didergés. De lassan ehhez is sikerült alkalmazkodni, hozzászokni sokaknak. Mert aki nem bírta, az megbetegedett, elvitte a fagy. De a többiek alkalmazkodtak, állatbőrökbe öltöztek, lassan még a bőrük is kivilágosodott. Kinek barna lett, kinek sárga, kinek bronzszínű, kinek meg egészen rózsaszín-fehér, attól függően, milyen területén telepedtek meg a földnek. Még a Biblia is azt tanítja, hogy minden ember; mi mind, az első emberpártól: Ádámtól és Évától származik. Ehhez a tudósok azt teszik hozzá kutatásaikkal, bizonyítékaikkal, hogy az első emberpár Afrika közepén élt és fekete volt a bőre színe. És a mai genetika tudománya ezt a rokonságot az emberiség 98 százalékánál, tehát kis híján mindenkinél be tudja bizonyítani.

– Mámikám! Nekünk cigányoknak is fontos az alkalmazkodás? Mi már szép barnák vagyunk, nem kell szoláriumba mennünk, mint a szomszéd néninek.

– Mozolkám! Nekünk csak igazán fontos ez, és nem a bőrünk színe miatt. Hanem azért, mert mi régi nép vagyunk, Indiában is sokat éltünk, sok örömet, bánatot, veszélyt, újdonságot megtapasztaltunk, sok birodalomban megfordultunk, sok ismeretet szereztünk, mesterségeket tanultak őseink. Azután a háborúk, éhségek elöl vándorolni kezdtünk. De nem erőszakkal, másokra támadva, mások földjét elvéve, más munkáján élőködve, hanem mindig békésen, magunkat hasznossá téve, mesterségeinket gyakorolva, termékeinket élelemre cserélve, jó üzleteket kötve. A békénknek sokféle ára volt. Ki kellett ismernünk a környezet szokásait, a szomszédaink természetét, a nyelvüket, vallásukat, félelmeiket, örömeiket, vágyaikat azért, hogy békét tudjunk tartani velük, hiszen mindig ők voltak többségben, övük volt a törvény, a katonaság és az erőszak. Miénk volt viszont az erdők, mezők gyógyító ereje, amit vándorlásaink közben tanultunk, tapasztaltunk. Meg, a lovak, marhák tartásának, gyógyításának tudása, a fémművesség, a puszkapor ismerete, a sokféle cirkuszi mutatvány, varázslás, mesemondás, jóslás. Az emberismeret arról, hogy gyorsan megállapítsuk, kiben mi lakik, van-e rossz szándéka, miben hisz, mivel lehet békíteni, kezelhetővé, együttműködővé tenni. Meg kellett tudni a vallások szabályait, amerre éltünk, jártunk, hiszen mi hittük az Istent, az Istenanyát, de sokfelé sokféleképpen imádták őket, és jaj volt nekünk, ha eltévesztettük a helyben szokásost. A békesség megtartása sok belső szabályunkat, a Patyivot

(erköles, tisztelet) és a Kriszt (törvény) is meghatározta. Még nagy éhség, szegénység idején sem szabad a szomszédság javait elvenni, békétlenséget csinálni. Még a csorro (szegény) sem lehet a szomszédban csór (lopós)! Az ilyen cselekményt elkövetőt a romák száműzték, kitagadták maguk közül. Az alkalmazkodás, a környezettel való békesség megtartása tette lehetővé a romák életben maradását több ezer éven keresztül, vándorlás és letelepedés idején is. Ezzel lehetett túlélni, becsületet szerezni, jó üzleteket kötni és megélhetést találni. Sajnos a mai időkben ezt sokan el is felejtik a romák között. Pedig az ősök példája, a túlélés törvénye erre tanít, miközben sok nép elpusztult az évszázadok során, mi megmaradtunk. Egyedül a környezethez való alkalmazkodás és saját tudásunk megújítása, korszerűvé tétele ad reményt a jövőre és a túlélésre, ahogy az elődeinknél is volt. Sajnos ma sok roma megfélemezik erről. A környezet lekezelése, a gyűlölet keltése gyakran bezárkózásra, a közös roma becsület feladásához vezet sokakat. Nem érdekli őket, hogy a hangoskodás a gádzsóknak félelmet, idegenkedést szülhet, a szeméttelés, amit persze gyakran ők is csinálnak, nálunk máris elítélést eredményez, a tolokodás gyűlöletet válthat ki. Ami a közhangulatban ellenséges támadást is kelthet, akár a többi roma ellen is. Pedig mi a békesség és a túlélés népe vagyunk, ehhez pedig a természettel és a népekkel egyaránt jóban kell lennünk. Ha ezt megjegyzed, Mozolkám, még sokra viheted!

CHOLI DARÓCZI JÓZSEF

La romnyako pushipe

Sas ek romnyi, thaj lako rom phanglo sas andej robija. Voj, e chorreri korkorri ashilas le shavorenca. Phari butyi sasla biromeski. E romnyi ushtyilas thaj gelas kej kris te mangel le bare manushen te mukhen avri peske romes. Phendas lake o mujalo:

– Mishto-j, romnya. Avri mukhav tye romes, te shaj keres pherasa manca thaj me chi zhanav, so te phenav pe tyo pushipe. E romnyi avilas peske khere, thaj lelas te gindyisarelpe, sosko pushipe te delles.

De sigo le shave bokhale avile, thaj e romnyi gelastar te phirel gav gavestar, mangindos manro. Sar o kham pashlyilas, beshlas tele tela ek podo, thaj phanglas peske ek kotor manro. Lelas te xal, thaj das chuchi le shavoreske. Xalas, xalas e romnyi, thaj ek piko manro pelas ando paji thaj le mashe nakhade les.

Thaj atunchi avile le chirilye, save opral pe late huranas. Vi von kamenas te xan. Savore mangle te xan. E romnyi dikhlasse, thaj shudas ek kotor le chiriklyenge.

Po dujto dyes e romnyi pale avilas andej kris, thaj kothe phendas la bare manusheske:

– Raja, aketa, andom tuke pherasa. So so kodi: xos, xalas mandar, xanas tele man, xanas opral pe man.

O mujalo gindyilas, gindyilas but, de chi zhanglas, so te phenel. Thaj atunchi phendas:

– Romnyi, phen avri tyo pushipe. Te chachipe situ, atunchi mukhav tuke khere tye romes.

– Mi shto-j, bare raja. Shun akanak! Xos me – beshos thaj xos manro. Xalas mandar – dom chuchi mure cine shavoreske te pijaravles. Xanas tela man – xanas tele man le mashe. Xanas opral pe mande – dom ek kotor manro le bokhale chiriklyenge. Sa vore kamen te xan. Sako zhuvindo mangel te xal.

Thaj atunchi o mujalo dikhlas, ke e romnyi chachipe phendas. Thaj o raj mukhlas le romes te zhal khere peska buzhanglya romnyasa.

(Eredeti megjelenés: ROM SOM, 1995)

Az ember tragédiája

HARMADIK SZÍN

(Pálmafás vidék a paradicsomon kívül. Kis durva fakaliba. Ádám cövekeket ver le kerítésül. Éva lugost alkot. Lucifer.)

ÁDÁM

Ez az enyém. A nagy világ helyett
E tér lesz otthonom. Birok vele,
Megvédem azt a kártevő vadaktól,
És kényszerítem nékem termeni.

ÉVA

Én meg lugost csinállok, éppen olyat,
Mint az előbbi, s így körénk varázsolom
A vesztett Édent.

LUCIFER

Vajh, mi nagy szavat
Mondottatok ki. A család s tulajdon
Lesz a világnak kettes mozgatója,
Melytől minden kék s kín születni fog.
És e két eszme nő majd szüntelen,
Amíg belőle hon lesz és ipar,
Szülője minden nagynak és nemesnek,
És felfalója önnön gyermekének.

ÁDÁM

Rejtélyeket beszélsz. Igérted a
Tudást, az ösztön kéréjéről lemondtam
Érette, hogy, bár küzdve, nagy legyek.
S mi az eredmény.

LUCIFER

Hát nem érzed-e?

ÁDÁM

Érzem, hogy Isten amint elhagyott,
Üres kézzel taszítván a magányba,
Elhagytam én is. Önmagam levék
Enistenemmé, és amit kivívok,
Méltán enyém. Eróm ez, s büszkeségem.

LUCIFER *(félre)*

Hiú báb, mostan fittyet hánysz az égnek,
Meglátjuk szíved, villámok ha égnek.

Le Manusheski Tragedija

TRITO RANG

(But kashta, avral pa paradajchesko than. Cini kashteski kolyiba. O Adam, kile marel tele krunjal. E Eva drakha grizhil. Lucifer.)

ADAM

Kado muroj. Andaj lumako than,
Kaj than avla, muro kher. Inkrav les,
Feroj me kodo, kathar le pedura,
Taj sila kero, mange te bararel.

EVA

Me pale, drak kerav, anome kasavi,
Sar anglunes, mande vrazhij
E xasardi Mandyin.

LUCIFER

Ta sa, bare alav
Phende. Fircija taj barvalimo
Avla, lumako duj mishkitori,
Kastar zang, mila, rakhadyola.
Haj kadal duj buzhe sa barona,
Zhi avla, anda lende, them, thaj fabri,
Arakhadyipe sogodi bareske,
Taj opre xala peske shavores.

ADAM

Garadyimata vorbis. Pomonindan
Zhanimo, pa muro zang, tele phendom
Andakado, phares, ta baro avo.
Ta soj o agor.

LUCIFER

Ta chi hatyares?

ADAM

Hatyarav, de sar o Del, muklas man,
Ando korkoripe pizdasma, shuvshes,
Mukhlom les vi me. Korkoro som
Manca Devlesa, ke so avri marav,
Kodo muroj. Muri zor taj muri phutyar.

LUCIFER *(rigate)*

Papush, chi jakh, chi shudes po cheri,
Dikhas tyo jilo, strafina te phabon.

ÉVA

Nekem meg büszkeségem az csupán,
Hogy a világnak anyja én leszek.

LUCIFER (*félre*)

Dicső eszmény, mit e nő szíve hord,
Megörökíteni a bűnös nyomort.

ÁDÁM

Mit is köszönjek néki? puszta létem?
Hisz ez a lét, ha érdemes leszen
Terhére, csak fáradságom gyümölcse.
A kéjet, amit egy ital viz ád,
Szomjam hevével kell kiérdemelnem,
A csók mézének ára ott vagyon -
Amely nyomán jár - a lehangolásban.
De hogyha a hálának csatja mind
Le is hullt rólam, bár szabad levék
Alkotni sorsom és újból lerontni,
Tapogatózva, amit tervezék -
Ahhoz segélyed sem kellett talán,
Még bírta volna azt saját erőm.
S te nem mentél meg a súlyos bilincstől,
Mellyel testem por földéhez csatol.
Érzem, bár nem tudom nevét, mi az,
Talán egy hajszál - annál szégyenebb, -
Mi korlátozza büszke lelkemet.
Nézd, ugranám, és testem visszahull,
Szemem, fülem lemond szolgálatáról,
Ha a távolnak kémlem titkait;
S ha képzetem magasb körökbe von,
Az éhség kényszerít, hunyász kodottan
Leszállni ismét a tiprott anyaghoz.

LUCIFER

Ezen kötél erősb, mint én vagyok.

ÁDÁM

Ah, úgy te gyöngé szellem vagy igen,
Ha e láthatlan pókháló, e semmi,
Mit százezer lény észre sem veszen,
S hálója közt szabadság érzetével
Fickándozik, mit csak néhány kivált
Magasb szellem sejt, még dacol veled.

LUCIFER

S csakis ez az, mi velem bír dacolni,
Mert szellem, mint én. Vagy tán azt hiszed,
Hogy, mert elrejtve munkál s zajtalan,
Nem is erős? – Ne hidd, homályban ül,
Mi egy világot rendít és teremt,
Mert látásától megszédülne a fej.
Csak ember műve csillog és zörög,
Melynek határa egy arasznyi lét.

EVA

Mange pale muri phutyar kodij,
Ke la phuvaki dej me avo.

LUCIFER (*rigate*)

Ashar, so zhuvjako jilo phiravel
Lunzharel e bezexalo chorimo.

ADAM

So te najisij leske, kaj zhuvav?
Ta, kaj trajo, te na avla pharo
Leske, numa mura khinyako frutoj.
E zang, so ek buka paji Del,
Mura trushasa si te mangav,
Ke chumidako ahor kothe si -
Sar pe vurma phirel-andej mila.
Apol le blagopesko astaripe
Tele te perla pama, ba slobodo
Som, te vazdav o trajo, haj te shudav,
Pipindes, so avri gichil -
Kaj kodo tyo zhutipe, shaj na trubujas,
Zhanglosas kodo vi muri zor.
Haj tu, chi muntusardan man, sastrendar,
So kaj e phuv phandel man.
Hatyarav, ba na zhanav, soj kodo,
Shaj ek bal si-ta maj lazhavoj -
So phandel muro phutyardo duho.
Dikh, xutyos, taj mro trupo palpale
Perel, e jakh, o kan, na slugin man,
Kana le garade butya rodav;
Haj kana muro gindo ando uchipejlo,
E bokh, silaskij pe mande,
Haj si te hurav tele kaj e materija.

LUCIFER

Kado shelo maj zuraloj sar me som.

ADAM

Ah, tu slabo buzho san, ova,
Kana kado khanchi shelo,
So shel miji zhene, chi sama chi len,
Taj mashkar o shelo slobodijake
Hatyaripesa, fircojpe, so numa unyi
Baro buzho shajil, kana azbal tut.

LUCIFER

Numa kado zhanel, man te azbal,
Ke buzhoj, sar me. Ta kodo gindis,
Kaj chordanes butyi kerel, lokhes,
China naj zuralo? – Na pattya,
Ando tunyari, kon e luma kerel,
Ke te dicholas, zalijaspe o shero.
Numa manusheske butya abjon,
Kaski kirara ek pikko trajoj.

ÁDÁM

Hagyd megtekintnem hát e működést
– Egy percre csak, keblem, tudod, erős –,
Mely rám befolyhat, aki enmagamban
Olyan különvált és egész vagyok.

LUCIFER

„Vagyok” – bolond szó. Voltál és leszesz.
Örök levés s enyészet minden élet.
De nézz körül és láss szellem-szemekkel. –

ÁDÁM *(Amit a következőkben mond, mind láthatóvá is lesz.)*

Mi áradat buzog fel így körülém
Magasba törve szakadatlanul
Hol kétfelé vál, s a földszarkokig
Vihar gyanánt rohan.

LUCIFER

Az a melegség,
Mely életet visz a jegek honába.

ÁDÁM

Hát e két lángfolyam, mely zúgva fut
Mellettem el, hogy félek, elsodor,
És mégis érzem éltető hatását:
Mi az, mi az? elkábulok belé.

LUCIFER

Ez a delej.

ÁDÁM

Alattam ing a föld.
Amit szilárdnak és alaktalannak
Tartottam eddig, forrongó anyag lón,
Ellentállhatlan, melly alak után tör,
Életre küzd. Amarra mint jegec,
Emerre mint rügy. Óh, e zúr között
Hová lesz énem zárt egyénisége,
Mivé leszesz testem, melyben szilárd
Eszköz gyanánt oly dórén megbízám
Nagy terveimben és nagy vágyaimban.
Te elkényeztetett gyermek, ki bajt
S gyönyört szeresz számomra egyiránt,
Néhány marok porrá súlyedsz-e csak,
Míg többi lényed víz és tünde lég,
Mely még imént piroslott és örült,
S legott voltammal a felhőbe gőzölt.
Minden szavam, agyamban minden eszme
Lényemnek egy-egy részét költi el,
Elégek! – és a vészhozó tüzet
Talán rejtélyes szellem szítogatja,
Hogy melegedjék hamvadásomon. –
El e látással, mert megőrülök.
Ily harcban állni száz elem között

ADAM

Mukh te dikhav kadi butyi
– Jekh minuto numa, muro kolyin,
Zhanes, zuraloj –, pema shaj avel
Ke rigako som, taj intrego.

LUCIFER

„Somlo” – dilyi vorba. Sanas taj avesá.
Sa avla haj nachola sako trajó.
Ba dikh krujal, haj dikh buzhe jakhenca. –

ADAM *(So palakadi phenel, sogodi dicholpe.)*

So shordyol krujal pasha mande,
Po uchipe phagelpe sidyardes,
Duj rigate shindyol, phuvako kolco
Sar balval fugil.

LUCIFER

Kodo o tatyimoj,
Kaj trajó ingrel, ande pahongo them.

ADAM

Haj kadal duj jaga, save bungantar
Pashma, sar darav, peraven man,
Taj inke hatyarav ke zhuvindin man:
Soj kodo, soj kodo? zalijma lestar.

LUCIFER

Kadoj o cirdyipej

ADAM

Telama mishkil e phuv.
So zuraleske taj bitruposke
Inkerdom, akanak tatyimoj,
Nashtig tordyaren les, angle
Avel, po trajó phagel. Intya paho,
Akorde patrin. Ahaj kado hamipe
Kaj ingrel muro zhanipe,
So avla mure truposa, ande sost
Me patyav, ando gichipe, haj dorojipe,
Tu phutyarde shava, kon bida
Taj shukarimo anes mange,
Unyi burnyik, praho avesá feri,
Tyó zhuvindyipe, paji haj ajeroj,
Savo majintig, lojolas taj loshalas,
Taj dulmut, manca, ando cheri phirlas,
Muro sako alav, ande godyij
So mure trajoske jek-jek kotor avri pherel,
Phabuvav! – taj la pagubaki jag,
Shajke, garado buzho cicil,
Te lichol, pe mure bilajimo. –
Shudav kado dikhimo, ke dijajjav.
Ande maripe te tordyav, shele
Trabenca, milasa, kaj muklema,

Az elhagyottság kínos érzetével,
Mi szörnyü, szörnyü! – Óh, miért lökém el
Magamtól azt a gondviseletet,
Mit ösztönöm sejtett, de nem becsült,
S tudásom óhajt – óh, de hasztalan.

ÉVA

Úgy-é, úgy-é, hasonlót érzek én is.
Ha majd te harcolsz a fenevadakkal,
Vagy én lankadva kertünk ápolom,
Körültekintek a széles világon,
És égen-földön nem lesz egy rokon,
Nem egy barát, ki biztasson vagy óvjon.
Nem így volt ám ez egykor, szebb időben.

LUCIFER (*gúnyosan*)

Hiszen, ha oly kicsinyes lelketek,
Hogy fáztok ápoló gond s kéz ne'kül,
S alárendeltség oly szükségetek:
Idézek én fel Istent számotokra,
Ki nyájasabb lesz, mint a zord öreg:
E földnek szellemét, ismérem őt
Az égi karból, szép szerény fiú. –
Jelenjél meg szellem,
Látod, nem bírsz velem,
Az ősi tagadás
Hív, hisz nem merne más.

(A földből lángok csapnak föl, tömör fekete felhő képződik szivárvánnyal, iszonyúan mennydörögve.)

LUCIFER (*hátralépve*)

Ki vagy te, rém – nem téged hívtalak,
A föld nemtője gyöngé és szelíd.

A FÖLD SZELLEMÉNEK SZAVA

Mit gyöngéül látál az égi karban,
Az önkörében végtelen, erős. –
Im, itt vagyok, mert a szellem szavának
Engednem kelle, ámde megjegyzed,
Hogy fölzaklatni s kormányozni más.
Ha felveszem saját képem, leroskadsz,
S eme két féreg itt megsemmisül.

LUCIFER

Mondd hát, hogyan fér büszke közeledbe
Az ember, hogyha istenül fogad?

A FÖLD SZELLEMÉNEK SZAVA

Elrészletezve vízben, fellegekben,
Ligetben, mindenütt, hová benéz
Erős vágyakkal és emelt kebellet. (*Eltűnik.*)
(A ligetet, forrást tünde játsszi nimfák népesítik.)

Ta so kerdom, so kerdom! – ahaj sostar
Shudom mandar o grizhipe,
So dyih hatyarlas, taj chi patyivlas,
Moro doro thaj vi o zhanimo
Ah, khanchi chi moll o patyivimo.

EVA

Ova, ova, vime hatyarav kado.
Te maresa, tu, le turbocimenca,
Me pale e bar grizhija,
Krujal dikhav andej luma,
Haj chi pe phuv chi po cher
Na avla ek fircija, ek amal,
Kon feroja amen, sar dulmut jokhar.

LUCIFER (*prassavnes*)

Apol te si cinoro tumaro dyih,
Sar, shaj pahontume, bi grizhako,
Haj o cinope trubuj tumen:
Dikhavav me tumenca Devles,
Kon maj slaboj, sar o phuro:
La phuvake buzhes, pinzharav,
Andaj chereske gilyaraj, shukar shavoj. –
Av anglama buzhe,
Dikhes, na san, maj zuralo,
E purani taga,
Akharel tut, kaver na tromal.

(Andaj phuv, jag del opre, buhxlo, kalo nuro kerdyol, la koloricasa, zurales bungardes.)

LUCIFER (*palpale ushtyades*)

Kon san tu, rutona – na tut, akhardom,
La phuvako redechin, koloj taj slaboj.

LA PHUVAKE BUZHESKI VORBA

So koleske dikhlan kaj le chereske
Gilyara, ande lest bari zor si. –
Ake, kathe som, ke le buzheske
Vorbenge mukav, ba sama letu,
Te xovjares haj te rotares, kaver si.
Te le opre muri mosur, changa des,
Haj kadal duj kerme nachontar.

LUCIFER

Phen apol, sar shaj pashol, o manush,
Karing tute, Devleske te inkrel tut?

LA PHUVAKE BUZHESKI VORBA

Kotorales, ando paji, po nuro,
Mashkar luludya, kaj andre dikhel
Bare dorosa phukle kolyninesa. (*Nacholtar.*)
(Po luludyalo than, shukar zhuvja kerdyon.)

ÉVA

Ah, nézd e kedves testvér-arcokat,
Nézd, nézd, mi bájosan köszöntenek,
Nincs többé elhagyottság, rengeteg,
A boldogság szállott közénk velek.
Ők adnak bűnkben biztató szavat,
A kétkedésben jó tanácsokat.

LUCIFER

Nem is kérhettek jobb helyütt tanácsot –
Kik, amint kértek, már határozatok –
Mint épp e kedves tünde alakoktól,
Kik úgy felelnek, mint kérdésetek szól:
A tiszta szívre mosolyogva néznek,
Ijesztő rémül a kétségbesőnek;
Ők kísérendnek végig száz alakban,
Százféleképpen átalváltozottan,
A fürkésző bölcsésznek üde árnya
S örökifjú sziveknek ideálja.

ÁDÁM

Mit ér, mit ér e játék csillogása,
Elöttem mely foly, nem hatok belé. –
S nekem csak egy rejtéllyel több jutott. –
Ne hitegess, Lucifer, ne tovább,
Hagyj tudnom mindent, úgy, mint megfogadtad.

LUCIFER

(félre) Keserves lesz még egykor e tudásod,
S tudatlanságért fogsz epedni vissza.
(fent) De türelem. Tudod, hogy a gyönyör
Percét is harccal kell kiérdemelned;
Sok iskolát kell még addig kijárnod,
Sokat csalódnod, míg mindent megértesz.

ÁDÁM

Könnyű neked beszélni türelemről,
Elötted egy öröklét van kítárva,
De én az élet fájából nem ettem,
Arasznyi lét, mi sietésre int.

LUCIFER

Minden, mi él, az egyenlő soká él,
A százados fa s egynapos rovar.
Eszmél, örül, szeret és elbukik,
Midőn napszámát s vágyait betölté.
Nem az idő halad: mi változunk,
Egy század, egy nap szinte egyre megy.
Ne félj, betöltöd céodat te is,
Csak azt ne hidd, hogy e sártestbe van
Szorítva az ember egyénisége.
Látád a hangyát és a méherajt:
Ezer munkás jár dőrén össze-vissza
Vakon cselekszik, téved, elbukik,
De az egész, mint állandó egyén,

EVA

Ahaj, dikh, phralikane mosuri,
Dikh, dikhta che shukares najjisin,
Naj majbut korkoripe, sogodi,
E bax, hurajlas lenca kathe.
Von dena, ande amari briga,
Shukar alava, lashe vorbi.

LUCIFER

China shaj mangel maj lashi vorba –
Kon, sar mangel, aba vi phenenla –
Sar skumpi keshajendar,
Kon kade den vorba, sar pushen lendar:
Po uzho jilo assandos dikhen,
Barimaskej, kon na pattyal, ande lende;
Von zhan ande, shele truposte,
Shelvar trupo boldyardes,
Le godyar platnikoske, shajin si
Sakana le terne jileski bax.

ADAM

So moll, so moll kadal khelipesko
Abjope, me chi zhav, andeleste. –
Haj mange ekh garadyimasa maj but
Pelaspé, na patyasar, Lucifer,
Muk te zhanav, sogodi, kade, sar phendan.

LUCIFER

(rigate) Kerko avla tuke jokhar, tyi zhan,
Taj anda bi zhanimo vatyisa.
(opre) Ba, miro. Zhanes, ke e shukarimasko
Minut, marimasa trubul te molles;
But shkoli trubuj inke te phires,
But te xoxadyos, sogodi te zhanes.

ADAM

Tuke naj pharo, te vorbis, paj hodina,
Anglatu bi agoresko trajó si,
Ta, me, pa trajosko kasht, chi xalom,
Jek skurto trajó, pe sidyar lel man.

LUCIFER

Sogodi, so zhuvel, kodo but trajil,
Shele bershengo kasht, taj ekh kermo
Pe godyi del, loshal, kamel, pereltar,
Sar dyeseske trabi, taj doro pherel.
Na e vrama zhal: ame sam kaver,
Shel bersh, ek dyes, sa jekh si.
Na dara, pheres vi tu, tyo gindo,
Numa na gindin, ke ande kado
Chiktrupoj kikido o zhenipe.
Dikhlan le kiran, birulyan:
Miji butyara phiren karingodi,
Korres kerel, xasarel, pereltar,
Ba, biagoresko zhenoj,

Együttleges szellemben él, cselekszik,
Kitűzött tervét bizton létesíti,
Míg eljön a vég, s az egész eláll. –
Portested is széthulland így, igaz,
De száz alakban újolag felélsz,
És nem kell újra semmit kezdened:
Ha vétkezél, fiadban bűnhődöl,
Köszvényedet őbenne folytatod,
Amit tapasztalsz, érzesz és tanulsz,
Évmilliókra lesz tulajdonod.

ÁDÁM

Ez visszapillantása az öregnek.
De ifju keblem forró vágya más:
Jövőmbé vetni egy tekintetet.
Hadd lássam, mért küzdök, mit szenvedek.

ÉVA

Hadd lássam én is, e sok újulásban
Nem lankad-é el, nem veszít-e bájam.

LUCIFER

Legyen. Bűbájat szállítok reátok,
És a jövőnek végeig beláttok
Tünékeny álom képei alatt;
De hogyha látjátok, mi dőre a cél,
Mi súlyos a harc, melybe útatok tér;
Hogy csüggedés ne érjen emiatt,
És a csatától meg ne fussatok:
Egére egy kicsiny sugárt adok,
Mely biztatand, hogy csalfa tünemény
Egész látás – s e sugár a remény. –
(Ezalatt Ádámot és Évát a kalibába vezeti, kik
ott elszunnyadnak.)

Ande jekh buzho, trajil, kerel,
So avri gindoj, vi kereles,
Zhi avel agor, haj sa tordyontar. –
Vi tyo trupo, kade nachola, chaches,
Ba, ande shel trupura, pale avesá,
Taj na trubuj pale te keres:
Bezex, te keres, tyo shav bezexardjol,
Tyo nasvalipe, ande leste ingres,
So zhanes, so hatyares, haj sityos,
Milli bersha avla tyiro.

ADAM

Kado palpale dikhimoj, phuresko.
Mure terne jiles doro kaver si:
Andej tehara te dikhosman,
Mukh dikhav, sostar zuril, haj pishtyijma.

EVA

Muk te dikhav, vi me, kado nyevipe,
Chi nachol, chi xasajvel muri shuk.

LUCIFER

Tavel. Shukarimo mukav pe tume,
Taj ande tehara ande dikhna,
Telaj e lungi, garade sune;
Apol te dikhna, sar avla, vortope,
Sosko pharaj, kaj zhal o drom;
Apol, briga tena avel tumen,
Haj kathar e zurin tena nashen:
Po hirco ek cini raza mukav,
Kon phenla, ke xoxamni, nach si.
Intrego dikhipe sani – razaj. –
(Tela kadi vrama e Adamos, taj la Eva andej ko-
lyiba ingrel, kon kothe soventar.)

(Nagy Gusztáv fordítása)

(Folytatjuk)

Fekete pillangó

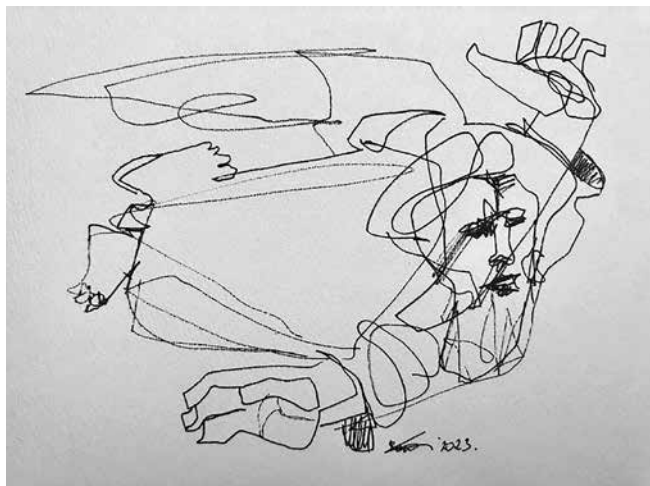
*Valami él ég a levegőben,
valami kócos
penge-száju virág
néz át
a vágy mámor ablakán.
ahogy az éj fekete-szél-lepkéi
repülnek, szállnak hajaddal,
s én sóhajtom
parázsló ingemről
csipőmre hulló csillag-tenyeredet.
Most
míg forró combjaid közé görgeti
ében gyöngyeit az alkonyat
s fonnak szárnyaikra a lepkék is
lázás sóhajtásokat.*

(Eredeti megjelenés: ROM SOM, 2006)

Kalyi paparuga

*Variso brich phabol ando ajer
variso kreco
shuri-moski luludy
dikhel
pherdal po doró bloko
sar le ret kalyi-balval paprugi
huran, zhan tye balenca,
thaj me phurdav
pa muro zharo-gad
pemurosholdoshutocherbahjpalma
Eta,
pune mashkar tyetatepulpipizdel ..
peske kale bisori e ratyi
thaj khuven pe penge phaka vile
paparugi jag-pharodyi*

(Choli Daróczy József fordítása)

Anyáinknak

*Puha eső öleli át a virágokat hallgatásával
Amint a villám lecsap
Az éjszaka megrázza az ősi harangot
Kinyitják szemüket
A felhőkben rejtőzködő koncentrikus fények
Téged keresnek és
Anyáinkat*

(Gyukics Gábor fordítása)

Amaredejange

*Kovlo brishind angarel le luludyan mucipe
Sarkana o strafil teomalavel
E ratyi kinoj le purane klopotos
Avriputren penge jakha
Ando nurogarade abjolimata
Tut roden thaj
Amaredejan*

(Nagy Gusztáv fordítása)

ROMA ATLANTISZ

KOVÁCS JÓZSEF HONTALAN

A Szózsonglőr

Kovács József Hontalan 1950. augusztus 15-én született Mohácson. Kereskedelmi középiskolába járt Pécssett. Első versét 1973. áprilisában Vasy Géza, az Írószövetség egykori elnöke közölte a Magyar Ifjúságban. Versei országos napilapokban és folyóiratokban jelentek meg. Első riportját 1980-ban publikálta az Új Tükörben, egy munkásszállás életét mutatta be, és ezért rögtön kidobták állásából és szállításáról. Első verseskötete 1991-ben jelent meg Ismeretlen cigány ének címmel. 1980-ban SZOT-ösztöndíjban, 1984-ben Móricz Zsigmond-ösztöndíjban, 2009-ben Solt Ottilia-díjban, részesült. 2017-ben Mohács városának díszpolgára lett, aminek mindössze egy hónapig örvendezhetett, mert a díjat már a betegágyában vehette át. 2017. szeptember 30-án, hosszú szenvedés után hunyt el Mohácson.

Harminchárom év barátság, amiből hat év szövetség jutott nekem vele, ezt köszönöm a sorsnak, a Teremtőnek.

Még barátságunk elején – amikor mindketten mással éltünk – egy alkalommal többedmagammal Mohácson vendégeskedtem náluk. Akkor még élt az édesanyja, akiről oly sok szép verset írt az Anyám karácsony című kötetében (is). Mintha valamiben segítségemet kérné, Mária asszony kihívott a konyhába.

– Mari, mit akarsz te az én fiamtól? – szegezte nekem a kérdést.

Megdöbbsentem, mert bármennyire is magamba néztem, mély barátságon kívül mást nem éreztem Hontalan iránt.

– Én? Semmit. Jóbarátok vagyunk – feleltem őszintén – De miért kérded ezt, Mária?

– Mert lángol a levegő köztetek, vibráltok, ha egymásra néztek.

– Talán azért érzed ezt, mert mindketten be tudjuk fejezni a másik gondolatát, mert egy húron pendülünk – ütöttem el egy kis nevetéssel.

Akkor fel sem merült bennünk, hogy a barátságunk még annál is mélyebb lehet, mint amit éreztünk egymás iránt. Tizenkét évvel később – amikor ez mégis megtörtént – ismét eszembe jutott a böles, előrelátó anya szava. Az agárdi alkoTÓház teraszán üldögéltünk Józsival, ő szokása szerint szavalt vagy felolvasott egy-egy antikváriumban beszerzett külföldi költő kötetéből.

Legkedvesebb elfoglaltsága volt antikváriumokba járni. Minden városban megtalálta azt, ahol „könyvcsemegékre” lelt. Mint kincseket hozta magával, ujjai között pörgette a lapokat és olykor felkiáltott:

– Ezt hallgasd! – rendkívüli átéléssel olvasta fel az adott költeményt. Remek volt hallgatni őt. Átszellemült a lelkesedéstől. Időnként megállt egy-egy sornál, letette a könyvet az asztalra, feltolta homlokára a szemüvegét, és csak úgy a levegőbe sóhajtott:

– Hogy lehet ilyen gyönyörűséget írni? – válasza sem várva, elismételte a megrendítő sort és folytatta a felolvasást. Ilyesmi akkor is történt, ha nem voltunk kettesben, ha vendég jött a házba.

Ültettünk fákat, neveltünk gyerekeket, megírtunk sok könyvet együtt. Türelemmel viselte súlyos betegségeim – egyáltalán nem kellemes – tüneteit, a sokszori mentőzést, aminek egy jelenetét sosem bocsátottam meg a helyi mentősnek. „Cigányt nem szállítunk” – jelentette ki, amikor Józsi mellém akart ülni a mentőbe. Előhúzott egy jelentős értékű cipit – így nevezte a pénzt –, ezután engedte beszállni a mentős.

Amikor a negyedik stroke után leszázalékoltak és „roppant (rokkant) nyögdiás” lettem, azt mondta:

– Most már költő vagy, Donitám. Nagy K-val: Költő. Megírtál tizenhárom könyvet. Mestereink, Juhász Ferenc és Baranyi Ferenc is nagyra tartanak téged. Elég jól vagy fizikailag is ahhoz, hogy elengedj. Meg kell értened, nem miattad mennék el, hiszen mi örökre összetartozunk, akárhol is lesz egyikünk vagy másikunk a világban. Megírtam, emlékezz: „Csak veled van hazám”. De Gárdony szellemi igénytelensége irányunkban, a művészi bemutatkozásaink sorozatos visszautasításai, az „erre itt nincs igény” mondatok elviselhetetlenek már számomra. Hazavágyom, Mohácsra.

Kétségbeestem, mi lesz velem, ha rosszul leszek megint? Mi lesz velem? Kiáltozott bennem a „szegény én”. Dühös verseket írtam hozzá/nek, amiket ő szelíd válaszlevelekkel úgy nyugtázott, hogy „Te vagy az igaz szerelmem”.

Szitár

*a Világ szebb részei
Óceán tükörben ében arcod
a Hattyú Képcsillag ékköve
végtelen Magyarország fényű ragyogás
fényékkő szemedben a Földbolygóvilág
mágikus rezdülései és a roppant
elemek tisztább fénylőfénye
halhatatlan szitártesteden*

Hajnal

*a bronz idő léztuhogása
rózsahajú hajnalokon kilépsz
az álom gyolcs hullámaiból
a méregdrága konyhapult
elé állsz forró kávét iszol
s elszívod első gyenge cigarettád
nyugodt vagy mint a világot
fölforgató Szentek ilyenkor az arcod
szebb az időtlen márványtömböknél
a bombázó dalmatíner pizsama
van rajtad tökéletesebb vagy benne
mint a visszavonhatatlan remekművek
tested kioltja a rózsahajú hajnalt
elszívsz még egy cigarettát
s fölveszed szívöglesztő farmered
kilépsz a fehér ajtón a tolózárás
kapun szétkarmolt kezemet
nézegetem fogad nyomát a csuklómon
nehéz porcelánpoharadból iszom
én is egy kávét méregerős cigarettára
gyűjtök és leülök verset írni neked
a rózsahajú hajnalról a dalmatíner
mintájú pizsamádról és a magányról
ami bekeríti esővert életemet*

Hódolat

*tisztább és erősebb lettem
törékeny szavaidtól az ég
márványragyogású gyöngyeit
görgetted felém az éjszaka
bíbor kéziratlapjain Csillagképek
ékszer kagylóiban verseid
szamurájkardja és hárfái*

Gyakran meglátogattam Mohácson, olyankor úgy vitt végig a városon, mintha a világ legismertebb asszonya volnék. Levelek jöttek-mentek. Telefonoztunk naponta, később megtanítottam neki a Skype használatát, órákig beszélgettünk és láttuk is egymást a monitoron. Együtt kávéztunk, felolvastuk egymásnak az újabb verseinket. Mégis hosszú idő telt el, mire megértettem

lakhelyváltogatásának az okát. Itt, Gárdonyban nem fogadták el őt. Még abban a boltban is, ahol nap mint nap vásároltunk, összesúgtak: „vigyázz, cigány”. Mohácson mindenki ismerte. Megállította a pék, friss kenyeret, süteményt adott neki. És az akkori mohácsi polgármester, Szekó József méltányossági nyugdíjat adott Hontalannak, amiből fedezni tudta a lakhatását, rezsijét. Amikor érezte, nem sokáig él már, a betegágyban fekvé szövetkezett egy új verseskötetről Köveskúti Istvánnal, amit ez a jó barát Hontalan utasításait tökéletesen követve kiadott.

Köztünk haláláig minden változatlan maradt, csak éppen nem egy légtérben laktunk.

Nagyon sokat tanultam tőle a könyvszerkesztésről, a címadásról... általa olyan külföldi költőket ismertem meg, akikről addig nem hallottam. Minden még a halálát követően megjelent 13 könyvemen is érezhetőek tanításai.

1996-ban megjelent Sequoiabeszéd című kötete elolvasása után neveztem el őt Szózsonglórnek.

A legnagyobb költő volt, európaimagyarcigány. Könyveit számos nyelvre lefordították. Meghívták a Magyar Kultúra Házába, Londonba. Semmilyen díjat, elismerést nem kapott. Élete végén is azon szomorkodott, hogy milyen találó művésznevet választott magának: Hontalan. Mert nagyon kevesen – cigányok és nem cigányok – ismerték a verseit, kivéve azt a néhány értelmiségit, aki tudta, látta zsenialitását. „Donitám, mi a művelt embereknek írunk” – hangoztatta többször. Könyvei nem kerültek be a könyvesboltokba, bemutatókon árusítottuk őket. Ám barátja, támogatója – aki több könyvét is kiadta – Kosztics István, a Rácz Aladár Közösségi Ház igazgatója minden könyvéből őriz néhány példányt.

Sehol sem volt igazán otthon, csak Mohácson. Kovács József Hontalan volt a legjobb ember a világon. Képes volt a saját könyve kiadásáról lemondani egy roma lány könyvének megjelenése érdekében.

Szerény volt, mint a zsenik általában. Egy alkalommal az ország legdélibb falujába hívták meg költői este. A szervezőkön kívül egy ember jött el. Vendéglátónk felajánlotta, hogy kifizeti a költségeinket és a honoráriumot is, ilyen kevés érdeklődő miatt nem rabolja a művész úr idejét. Hontalan tiltakozott: „Nem veszek át honort azért, amiért nem dolgoztam meg!”

Mindannyiunkat önzetlenül tanított. Nem hegyibeszédet tartott, hanem kézen fogva vezette „tanítványait” az emberséges viselkedés, a művészet iránti alázat felé. Azonnal felismerte a valódi tehetséget. Született mester volt. Minden költeményét fejből tudta, s ezen kívül számos magyar és külföldi költő versét is.

Legjobb barátja – ahogy ő nevezte, „Hatalmas testvérem, Doktor King” – így búcsúzott tőle a temetésén, 2017. október 6-án a Mohácsi Köztemetőben: „Kettős aranypánt volt a homlokodon, nemcsak a cigány, hanem a magyar kultúrát is magadénak tudhattad hatéves korodtól. Ekkor az 56-os események miatt később kezdődő tanításig megtanultál olvasni édesanyádtól kapott Illyés Gyula Hetvenhét magyar népmese című könyvéből. Itt hagyta minket a zsidókkal, az önjelölt vezérekkel, cigány királyokkal, a rongyainkat, alamizsnáinkat gombokért eladó kufárokkal. (...) Most van itt az idő, hogy akik eddig nem értettek, különnek tartottak, elolvassák végre műveidet és megértsék, hogy legalább akkora hazafi voltál kard nélkül is, mint Petőfi.”

PETHES MÁRIA

(Fotók: a szerző családi fotóarchívumából)

Megjelent művei

Ismeretlen cigány ének (versek, 1991)

Pörgő ezüsttallér (versek, 1993)

Aranymetszésű augusztus – Garanciák
(versek, 1995)

Sequoiabeszéd (versek, 1996)

Színfolyók (versek, 1997)

A nemzet szemétdombjai (riportok, 1997)

Magyarul beszélni (versek, 1998)

Anyám, Karácsony (versek, 2000)

Csonttarló (versek, 2001)

Tükörfotográfiaiák (jegyzetek, interjúk, 2002)

Csillagfegyenc (versek, 2003)

József Attila ikonok (versek és képek, 2005)

A frankó manus (versek, 2006)

A világ foglalata (versek, 2007)

Szentandrásy István evangéliuma
(versek, 2007)

Tűzhálók (versek és rajzok, 2007)

Sziklagrafikák (versek, 2008)

Nyelvtangó (versek és színes rajzok, 2009)

Szerelmed annyira hatalmas (versek, 2010)

A cet háta (versek, 2010)

Mohács tripódiák – Hattyúfagy
(versek, 2012)

Canto távoli lélekzedet (versek, 2015)

A gyűlölet tüzes talpa alatt (versek, 2016)

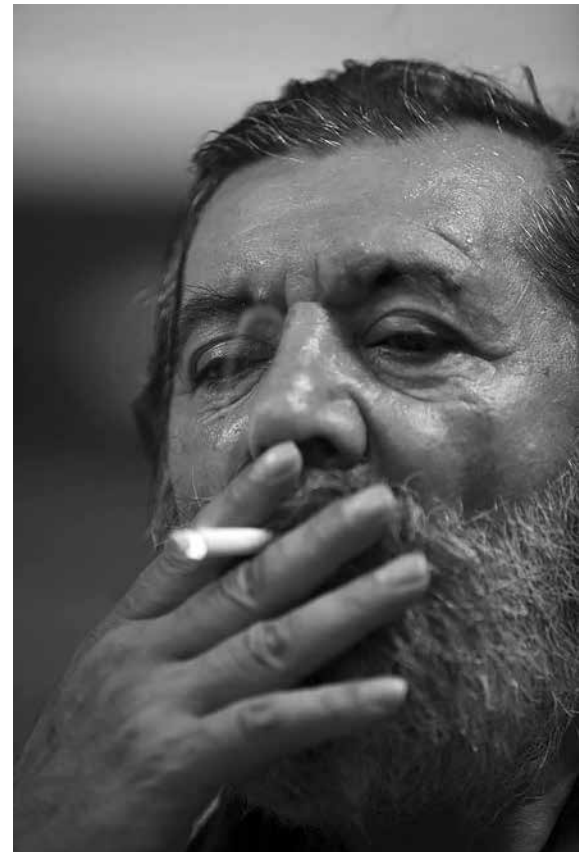
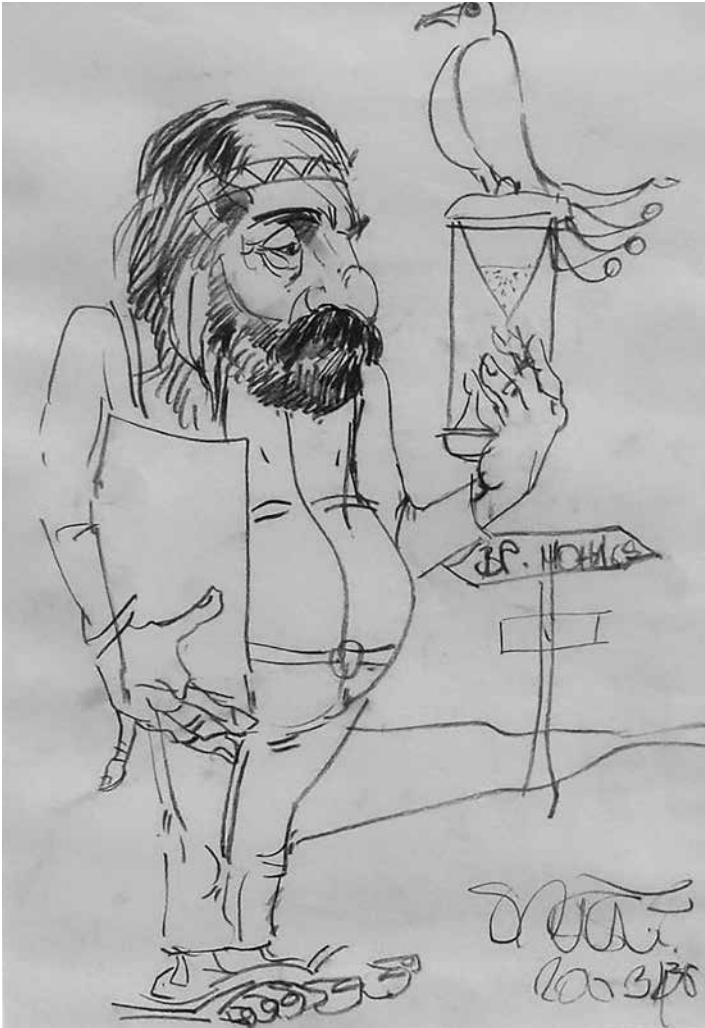
Apró mohácsi boltok 28 (versek, 2016)

A vizuális időjegyzés festőmestere
(versek, 2016)

Apró mohácsi boltok (versek, 2017)

Prémium Budapest Bringa

(versek és grafikák, 2017 – posztumusz kötet)

Szentandrassy István karikatúrája

A Sequoiabeszéd-versfolyam

Kovács József Hontalan korai költészetéről

– „*úgy lopok, ahogy adok*”, „*hárfa és cimbalom, nehéz vagyok*”, „*nem magamtól függök*”, „*konírás, a jelen emlékei*” a költő neve: Hontalan. Ha valaki hontalan, nincs otthona vagy nincs hazája. Kovács József mohácsi költő kötetét tartom a kezemben: Sequoiabeszéd. Borítóján Szentandrassy István (több, a kötetszövegben is előkerülő) Kossuth-díjas, cigány festő rajza.

A *sequoia* egy fenyő-, ciprusféle, a mamutfenyők egyik növénytani neve, amely a kötetben többször előkerül emberi alak- és emberi létmetaforaként („*fenyőtemplomok*”) – ezek a fák hatalmasak, nagyon hosszú élettartamúak, így sejthető, hogy a szerző valami örökről akar írni (egy időkapszulát az univerzumba kilőni vagy kultúraüzenetet küldeni az utókornak, melynek nincs más célja mint a szórakoztató „*nyelvtartósítás*”, „*szópromenáda*” és a „*létkollázs*”). A *sequoia* egy szabadság- és állandóságszimbólum, egy öröklétre várakozó emlékmű: a robusztus fa univerzális képe, melyben az emberségről alkotott általános költői-érzelmi benyomás olvasható. A kötetben a versek cím nélkül, folyamatos beszéd-módban, csillagokkal tördelve következnek egymás után (Pilinszkyre, József Attilára való utalással, az erős indításban – a költő maga említi szellemi elődeit.) Pilinszkyt idézik továbbá a sorszerűen felbukó, töredezett, lezárt gondolatok, melyek mégis egészzé állnak össze.

A *sequoiabeszéd* felfelé építkező, intenzitásában sűrűsödő, fokozódó mondanivaló folyama asszociációk egymásba fonódásából, ritmusosan szinte egy-egysorosokban váltakozó költészeti munka, mely önmagában álló nagykölteményként is olvasható.

Hontalan a versbeli beszélő alteregója a szövegben. Ír az ország állapotáról „*áthúzott birodalom*”, „*létanalfabétizmus*”, „*korruptpopuláció*” folyamatosan reffletálva saját mohácsi, busó és roma („*lovári díjugratás/indiggó*”) voltára.

A kötet látszólag egy hosszú ars poetica és létbenyomás, egy 43 éves költő életleírása (hisz „*a Kecsúák életkora 40 év*”). Inspirációs forrásoként jelöli meg Kosztolányit, Simone Weilt, Lao Cét, Nagy Lászlót, Weöres Sándor költészetét, Örkényt, majd felbukkan a „*kék parton Fejes Endre*”. Elemelő, kozmikus képekkel játszik („*univerzumösvény*”, „*ürköd*”, „*csillagpontok*”). Az ország és lét majd transzcendens képek, később vizuális fantáziakompozíciók, szellemi elődökkel összefűzött asszociációk szürreális képekben kapcsolódnak össze folytonosan mozgó, kozmikus nyelvi játékaiban. Fontos, hogy a költő úgy kezeli a nyelvi képeket, mint Dalí a festészeti motívumait nemcsak elvonatkoztat, hanem inkább anyanyelvi kollázsokban gondolkodik („*cetjóbtorzó*”, „*macskakutya*”, „*növénybecsavarodás*” „*ikaroszkentaur*”, „*szür realizmus*”, „*mint bálnák az óceánúrbn*”). Ezek a képek nemcsak szürreálisak és elképesztően vizuálisak is, de mint készülő műalkotások skiccei, vázlatai csillannak fel („*unikorniszbikakarvaly*”).

A kötet nemcsak irodalmi utalásokkal, hanem zene- és művészet- és filmtörténeti alkotások parafrázisaival van tele (Dalí, Raffaello Santi, Rembrandt van Rijn, Al Capone, Kazantzakis, Van Gogh, Michelangelo, Déry Tibor, El Greco, Gauguin, Lorca, Guy Maupassant, Verne Gyula, Proust, Bartók Béla, Dosztojevszkij, Goya, Bach, Hrabal, Rilke, Kandinszkij, Tolsztoj, Szakcsi Lakatos Béla), valamint kortársakkal való kommunikációs helyzetek felidézésével (többek között Forray Katalin, Ancsel Éva, Szabó Magda).

„*Szemezgetek a semmivel, van mivel, szótovábbvitel*”, „*csak a Templom zöldje állandó*”, „*ékgupolafogytiglan*” – az alkotó vallásossága megfoghatatlan, univerzalista, általános világ-vallásra utal. „*Iszap permetez a sequoiafenyők fölött, leugrás ejtőenyő nélkül*”, „*átfutás a túlsó lapra*”, „*lénorgonazúgás*”: vegytisztán keresztény-buddhista létértelmezés, a keresztény képek összesmosva buddhista allúziókkal (például az „együttlétezés” függő keletkezése a „láthatatlan kereszt”-tel egy képben).

KATONA RÉKA

Sequoiabeszéd

(részletek)

*eltávolodások
ami nem jön vissza
humanista kór
ellentétesen
nem esetem
még nem estem el
mondta Péli Tamás
Jézus Krisztus sorozat
Istennek hála
de nem a halála
hanem a feltámadása*

•
*a harmadik lap
ma
karambolkanyar
távolraátszállás
láthatatlan állás
betű szerint
nem látom a szavakat*

*ami fölkarvar
érezem s bekérem
rusztikusságom
álomírás
klipekentül
filmképek
lordkorda*

•

*casino
kávéfőző masina
Salamaha képekkel
felemás baranyai lapok
Mohácsép
köpés nélkül
eddig rendben
közeli vadrendben
mellkasrengés
így köhögök
nikotinsárga ramaty*

*Rosébezárás kedden
a telehold hamulakátja
fehér törpék
vörös óriások
fönt*

•
*színvígasztalás
újra itt lobogsz
jövendő szobor
létcOLOR*

HORIZONT

Attól függ, hogy hova rakta le őket a Jóisten

Két éve tart az orosz–ukrán háború. A konfliktus korunk egyik legjobban dokumentált összecsapása, sokféle szempontból elemezték már. A kisebbségek helyzetéről, különösen a romákról azonban kevés hír érkezik. Az interneten terjedő rövid videón kívül, amelyben roma férfiak elkötnék egy orosz tankot, csak kevés és félrevezető információ áll rendelkezésünkre. A menekültek helyzetéről, a számunkra elérhető szolgáltatásokról Ederics Lillával, az ukrainai roma menekült gyerekeket támogató program koordinátorával beszélgettem.

– *A háború kitörése az egész közösség életét alapvetően változtatta meg. A kisebbségek, a roma közösség életére talán még megrázóbban hatott a konfliktus. Tudsz erre konkrét példákat említeni?*

– Igen. Egy háborús helyzetben menekülni, átlépni a határon egy nagyon kiszolgáltatott, de minimum bizonytalan pozíció. Meghatározó, hogy a menekültekről milyen az alapvető diskurzus, elfogadó-e a hozzáállása a befogadó országnak, illetve milyen elérhető szolgáltatások vannak számukra. A háború kitörése idején az Ukrajnából érkező menekülteket alapvetően nagyon szolidáris hangulat övezte egész Európában. Ez abban is megnyilvánult, hogy az Európai Bizottság az ukrajnai háború elől menekülőket érintő átmeneti védelemre tett javaslatot, és iránymutatást terjesztett elő a határforgalom-ellenőrzésre vonatkozóan, ami egy sokkal inkluzívabb szakpolitikát jelentett, jelentősen gyorsabb folyamatot és több szolgáltatást. Természetesen tapasztalhatóak különbségek abban, hogy az adott tagállam hogyan alkalmazza a direktívát, és hogy milyen szinten tudja összehangolni a saját releváns szakpolitikai intézkedéseivel. Mindezek mellett, ez a szabályozás nem érintette a hontalanok, illetve a kettős állampolgársággal rendelkező menekülteket. Az ő helyzetük kezelése tagállami hatáskörbe került. Itt kezdődtek a problémák, hiszen így pont a legkiszolgáltatottabb társadalmi csoportok nem élvezik a direktíva nyújtotta védelmet. A menekült romák, főleg Magyarországon, a kárpátaljai régióból érkeztek, és a többségük dolgozott Magyarországon, így az egyszerűsített honosítás révén váltak kettős állampolgárrá. A rendszerbe így szinte bele volt kódolva, hogy őket hátrány és nehezebb ügyintézés várja a határonál. Csehország például Magyarországra irányította a kettős állampolgár romákat, mondván hogy magyar állampolgárok is.

– *Mit reagáltak erre a magyar hatóságok?*

– Magyarország eleve azt kommunikálta, hogy minden kettős állampolgárság rendelkező menekült megkapja azokat a jogokat és védelmet, amit az intézkedés nyújt, ha csak nem jutnak jobb szolgáltatásokhoz, mint magyar állampolgárok. Ez a magyar kormány a hivatalos álláspontja. A gyakorlatban viszont más a tapasztalat, nagyon sok eset van, ahol ezek a sérülékeny csoportok diszkriminációval találkoznak. Záhonynál konkrétan az önkormányzat rendelte el, hogy a karitatív, illetve a hatóság által üzemeltetett sátrakat zárják le, amikor megtudták, hogy roma menekülő családok érkeznek a vonattal. Ezeknek a családoknak az elszállásolása mindig máshogy történt, vagy kevésbé oldódott meg. Természetesen könnyű volt azzal takarózni, hogy ezek a nagy lélekszámú családok együtt mozognak, együtt kell az őket kezelni, de ez számomra azt jelenti, hogy strukturálisan nem volt felkészült és megfelelő a rendszer arra, hogy hátrányos helyzetű vagy kiszolgáltatottabb társadalmi csoportokat kezelni tudjon.

– *Jelenleg milyen helyzetben vannak ezek a családok?*

– A menekültekkel, így a roma menekültekkel kapcsolatban nagyon kevés adat áll rendelkezésünkre, és a kevés is torz, ezért inkább a tapasztalataimat tudom megosztani. Számos olyan menekültzállóról tudunk, amit – mint utólag kiderült – úgynevezett védelmi bizottságok tartanak fenn. Ezekbe nem tudunk bejutni még az ENSZ Menekültügyi Bizottság segítségével sem. Nyáron csináltunk egy kutatást, amelynek keretében roma családokkal szerettünk volna interjúzni. Kiderült, hogy Pest vármegyében több helyen is van ilyen szállás, de minden megkeresésünket elutasították. Ez azt jelenti, hogy sok olyan család van Magyarországon, akik ilyen menekültzállón élnek, és senki nem tud arról, hogy milyen helyzetben vannak, csak a védelmi bizottságok.

Elmondhatjuk azonban, hogy Magyarországon nagyon alulfinanszírozott ez a szakpolitika. Az állam kevés erőforrást fordított és fordít arra, hogy ezeket a szolgáltatásokat, intézményeket kiépítse. Egy augusztusi kormányrendelet szerint csak azok a menekültek tartózkodhatnak ezeken a szállókon ingyen, akiknek bejelentett munkájuk van, vagy valamelyik sérülékeny csoportba tartoznak, vagy kiskorúak. Ez a romák esetében nagyon nehéz dolog, hiszen a férfiak szinte egytől egyig egyik dolgoznak, de feketén. Nem veszik fel őket máshova. Ez sok esetben a családok széthullásához is vezethet. A szervezetek próbálnak különböző alternatív megoldásokat találni. Bejelentik például a nőket részmunkaidőbe, a férfiak pedig a gyermekek után maradhatnak.

Tapasztalataink szerint azok a menekültek tudtak jobb helyzetbe kerülni, akiknek eleve volt valami erőforrásuk, családi segítségük vagy kiépített kapcsolati hálójuk. Ők jórészt középosztálybeliek, és jóval könnyebben be tudtak illeszkedni és könnyebben tudtak munkát találni. A roma menekült családok jellemzően nem ilyen helyzetből jöttek. Kevés erőforrással és kevés kapcsolattal rendelkeznek.

– Ez befolyásolja a számukra elérhető szolgáltatásokat is? A munkátról szóló kisfilmben az egyik legmegrázóbb rész, hogy adminisztrációs okok miatt a gyermekek már egy éve nem járnak iskolába. Mennyire jellemző ez?

– Sajnos sokszor tapasztaljuk, hogy a hatóságok alulinformáltsága és előítéletessége miatt a roma családok nem jutnak hozzá alapvető szolgáltatásokhoz, amihez mondjuk egy ukrán menekült vagy egy nem roma menekült igen. Az oktatási rendszerben tapasztaltuk, hogy sokszor kérnek olyan dokumentumokat, például NEAK-igazolványt, amiket nem kellene, vagy éppen egy civil szervezet közbenjárása kell ahhoz, hogy a területi illetékes iskola felvegye a gyereket, pedig kötelező lenne.

Az egészségügyi ellátásokkal kapcsolatban is sok problémával találkozunk. Kettős állampolgárság esetén sokszor a tajkártya hiánya megnehezíti a vizsgálatokhoz való hozzáférést. Ez azért nagyon súlyos probléma, mert a roma közösségben eleve vannak rossz tapasztalatok, bizalmatlanság az egészségügyi intézményekkel szemben. Még a háború első évében találkoztam egy roma nővel, aki babát várt. Kiderült, hogy ő sokáig visszajárt Ukrajnába, Kárpátaljára terhességvizítésre.

– Visszajárt egy háborús országba orvoshoz?

– Én sem értettem, hogy ez hogyan lehetséges, de az ő esetét utánkövettük, és kiderült, hogy itt is arról volt szó, hogy nem bízik a rendszerben, nem ismeri a rendszert, és hogy milyen szol-

gáltásokra jogosult. Később civil segítők, akik kapcsolatban voltak vele, segítettek neki eligazodni a magyar egészségügyi rendszerben.

Kevés segítséget kapnak az eligazodásban, annyira kevés az információ arról, hogy mire jogosultak ingyen, hogy inkább nem is veszik igénybe a szolgáltatásokat.

Az, hogy egy roma menekült család mennyire tud méltó életet élni Magyarországon, az attól függ, hogy hova rakta le őket a Jóisten. Attól függ, hogy milyen szereplők próbálnak nekik segítséget nyújtani, melyik vidéki térségben élnek, milyen az az önkormányzat, van-e segítő szervezet a közelben. Ezek inkább a háború első évére voltak jellemzők, azóta sok minden beállt, és a rendszerben dolgozóknak is nagyobb a tapasztalata.

– Vannak olyan szolgáltatások, amik a háborús traumák feldolgozásában segíti őket? A projektetekben nagy hangsúllyal van jelen a gyermekek és családok táboroztatása, aminek ez az egyik fő fókuszja.

– Vannak ilyen szolgáltatásokat nyújtó szereplők. A projektünk során látóterünkbe került aktorok közül vannak, akik nyújtanak ilyen jellegű támogatást. Ilyen a Szegeden működő Motiváció Műhely vagy a Traumaközpont. Fontos az is, hogy a roma menekülteknek nyújtott szolgáltatások befogadó környezetben valósuljanak meg. Ilyenek voltak a nyári táborok is, amelyeket a partnereink valósítottak meg idén nyáron. Részt vettek benne ukrán menekültek, hátrányos helyzetű és roma gyerekek is. Ez az elején sokszor konfliktusos, de pár nap után a táborokban már barátságok szövődtek. Ez egy olyan tapasztalat a gyerekeknek, ami akár mélyen bevésődött sztereotípiákat is át tud dolgozni.

Nagyon fontos a szülői bevonás is, sok roma menekült gyerekkel jött a családja táborozni. Azt tapasztaltuk, hogy nekik is jól jött a pihenés, mert alapvetően arról szól, hogy próbálják megtalálni a helyüket ebben a bizonytalanságban.

Ne feledjük, hogy ezek a családok nem is nagyon nyaraltak életükbe ezelőtt. Fontos, hogy a szülőket bevonjuk ezekbe a programokba, és úgy tekintünk ezekre a családokra, mint akik tudnak ágensek lenni a saját életükben, akik cselekvőképeseek. Ne vonjuk kétségbe a szülői képességeiket, ez egy sokkal kiegyenlítettebb párbeszédet, partnerséget eredményezhet.

– *A menekülteket érintő egyik legégetőbb kérdés a lakhatás. Mik a tapasztalataitok ezzel kapcsolatban?*

– Legtöbbször tömegszállásokon helyezték el őket, amik igazából csak ideiglenesen lehetnének megfelelőek egy család számára, hosszú távon semmiképpen. Ennek ellenére ezek a családok még két év után is ilyen szállásokon élnek, ebben nincsen változás. Itt azért azt is hozzá kell tennem, hogy mi elsősorban olyan családokkal találkoztunk, akik ilyen szállásokon élnek, vagy olyan privát lakásokban, ahol van független civil szervezeteknek elérése. Ezeknek a minősége nagyon változó, nagyon ad hoc. Pilisszántón például egy kastélyban van a szálló, ahol nem rosszak a körülmények, de nincs semmi privát tere a családoknak, nehéz a közlekedés és sok szolgáltatás nehezen érhető el. Van olyan szálló is, a debreceni Dorkász-szolgálat, ami egy jó gyakorlat, mert rengeteg minőségi támogatást nyújt, de egy kemping, ami az erdő szélén van, messze a várostól. Vannak olyan roma menekült családok is, akik a BMSZKI épületeiben, tehát hajléktalanoknak fenntartott szálláson laknak. Megemlíthetjük még Csermajor esetét, ami egy elrettentő példa. Nem tudom, hogy még most is úgy van-e, de ott például nagyon messze a várostól, egy bezárt, koszos és veszélyes iskolaépületben laknak családok borzasztó körülmények között. Ott a helyi Családsegítő Központ látta el ezt a feladatot. Ott például semmiféle érdemi ellátást nem kaptak a hideg élelmiszeren kívül. Egy napközis tanár foglalkozott az összes gyerekkel délelőttönként.

– *A háború után ezek a családok szeretnének visszatérni?*

– Ez nagyon nehéz megmondani, teljesen változó, amit mondanak. Sok menekültnek van háza, ingósága Kárpátalján, kiépített élete, amihez visszahúz a szíve, de van, aki még így is úgy látja, hogy például az oktatásban jobb lehetőséghez jutnak a gyerekek itt, mint Kárpátalján, ahol totális szegregáció jutott nekik osztályrésztül.

TONTÉ BARBARA

(A fotók a kárpátaljai menekült roma gyerekeknek szervezett táborban készültek.)

Cigányhegy a végleges bontás előtt

GALÉRIA

BOTOS ZOLTÁN

Egy holt lélek fürdőzése
az éjszakai tengerben

A báméskodó meg
a festősegéd

A művészetben a színek nem csak festékek, érzelmek és álmok, amelyek túl mélyek ahhoz, hogy szavakba önthetők legyenek, és túl fontosak, hogy elfelejtsük őket.

Botos Zoltánnak Salgótarjánban, a Cigánydomb nevű városrészben töltött gyermekkorá mély és tartós inspirációt jelentett, amelynek hatása máig megmutatkozik munkáiban. Ez a különleges környezet azon kívül, hogy fizikai helyszín, egy gazdag kulturális és érzelmi táj is, amely formálta és táplálta művészetét.

A pályán való elindulás számos kihívást és tanulási lehetőséget rejt magában minden alkotó számára. Botos Zoltán esetében az jelentette a fordulatot, amikor gyermekkori barátja, Szabó Tamás szobrászművész bevezette őt Iványi Ödön rajzszakkörébe. Ez jelentős hatással volt művészi fejlődésére, különösen az alkotásokban az arányok fontosságának megértésére és a természet megfigyelésének módjára.

A természet és a kép viszonya olyan, mint egy titokzatos tánc, ahol a lépések közötti finom egyensúly a látvány és az érzések között húzódik. Amikor Szabó Tamás megosztotta ezt a

Egy téli hajnal

Botos Zoltán

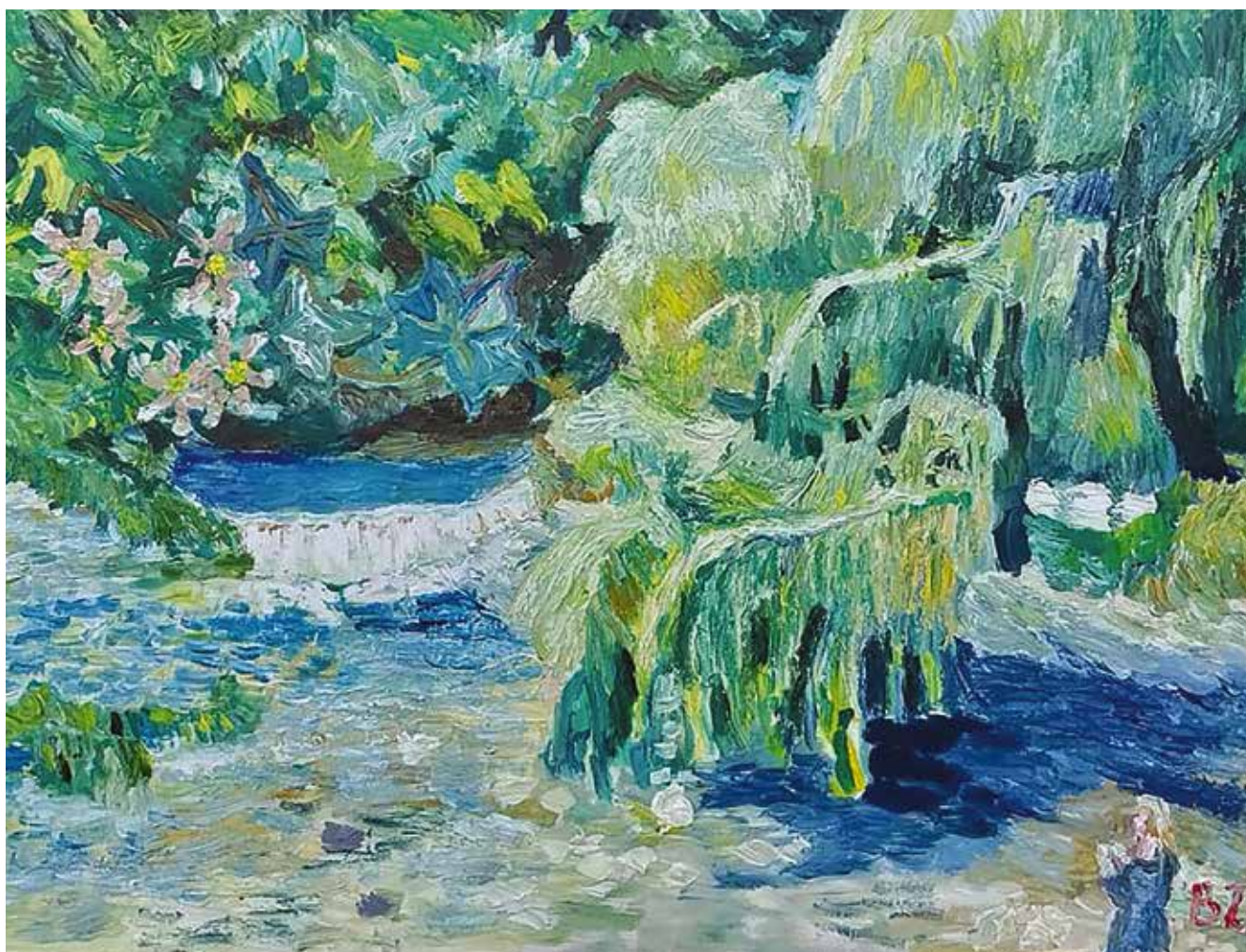
perspektívát vele, nem egy új festészeti technikát adott át, hanem egy új világlátást is. A természet nem csupán témát kínál a művészek számára, hanem egy nyelvet, mellyel kifejezhetik legbensőbb érzéseiket, gondolataikat és a világhoz való viszonyukat. Nem a táj pontos másolatán van a hangsúly, hanem azon, hogy a művész hogyan érzékeli azt. Egy naplemente, egy hegyvonulat vagy egy zöldellő mező nem tájképként jelenik meg a vásznon, hanem mint az emberi érzelmek, remények és álmok tükré. Ez volt az egyik legmeghatározóbb tanítás, amit a barátjától kapott.

Ekkor már tudta, hogy ez a megközelítés kihívást jelent számára, hiszen arra ösztönzi, hogy mélyebben ássa bele magát saját érzéseibe, és azokat a természettel való kapcsolatán keresztül fejezze ki. Amikor Botos Zoltán a tanításokat magába szívva festeni kezdett, már a látványon túl az érzelmi utazást is megörökítette, amit a természet szépsége váltott ki belőle. Ezen a ponton a táj és a kép közötti viszony teljesen átalakul. A természet nem csak inspirációt nyújt, hanem aktív résztvevővé válik a művészeti alkotás folyamatában.

Buszból látott táj

Öreg fűzfa

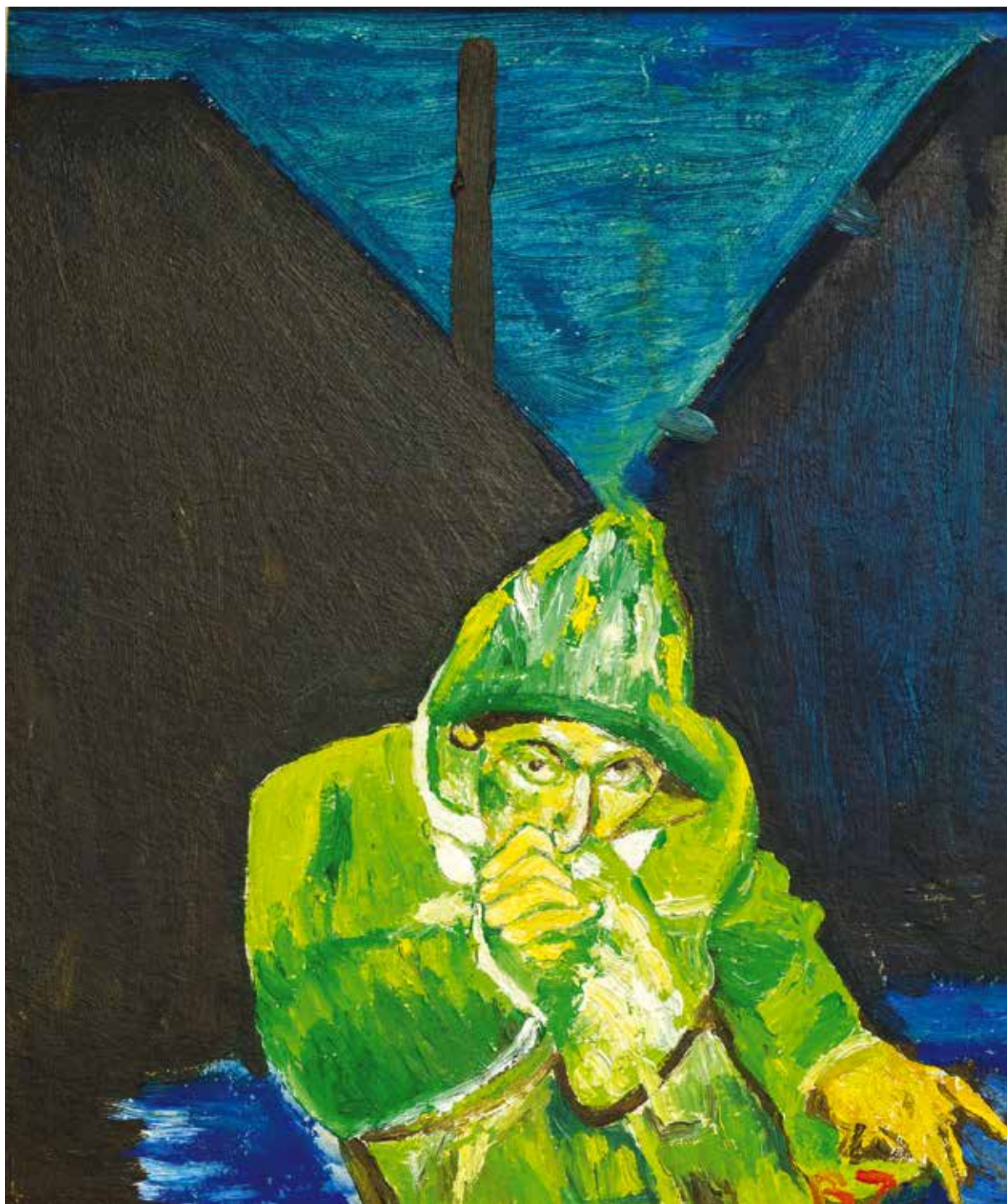

A lepel

A fazékáros egy
kőpárkányon állva

Szipusfiú tánca

Botos Zoltán művészetében a táj nem háttér vagy téma; sokkal inkább egy érzelmekkel és személyes történetekkel teli színtér, ahol minden egyes ecsetvonás a művész belső világának kivetülése. A festményei által létrehozott világ, az ábrázolt jelenetek mögötti érzelmek és a személyes narratívák egy olyan egyedi és gazdag vizuális nyelvet alkotnak, amely képes szoros kapcsolatot teremteni a néző és az alkotás között.

Botos Zoltán művészeti útjának egyik meghatározó állomását jelentette, hogy a mentora lett Balázs János, a festőművész és költő. Balázs János nemcsak technikai útmutatást adott neki, hanem sokkal többet: egy olyan életszemléletet, amelyben a művészet és az élet szenvedélyesen összefonódik. A nagyszerű mentor egy életre szóló inspirációt is jelent. A költészet iránti szenvedély, amit Balázs Jánostól örökölt, szorosan összekapcsolódott a festészettel, lehetővé téve számára,

Én is voltam egykoron...

Az utolsó
mosoly

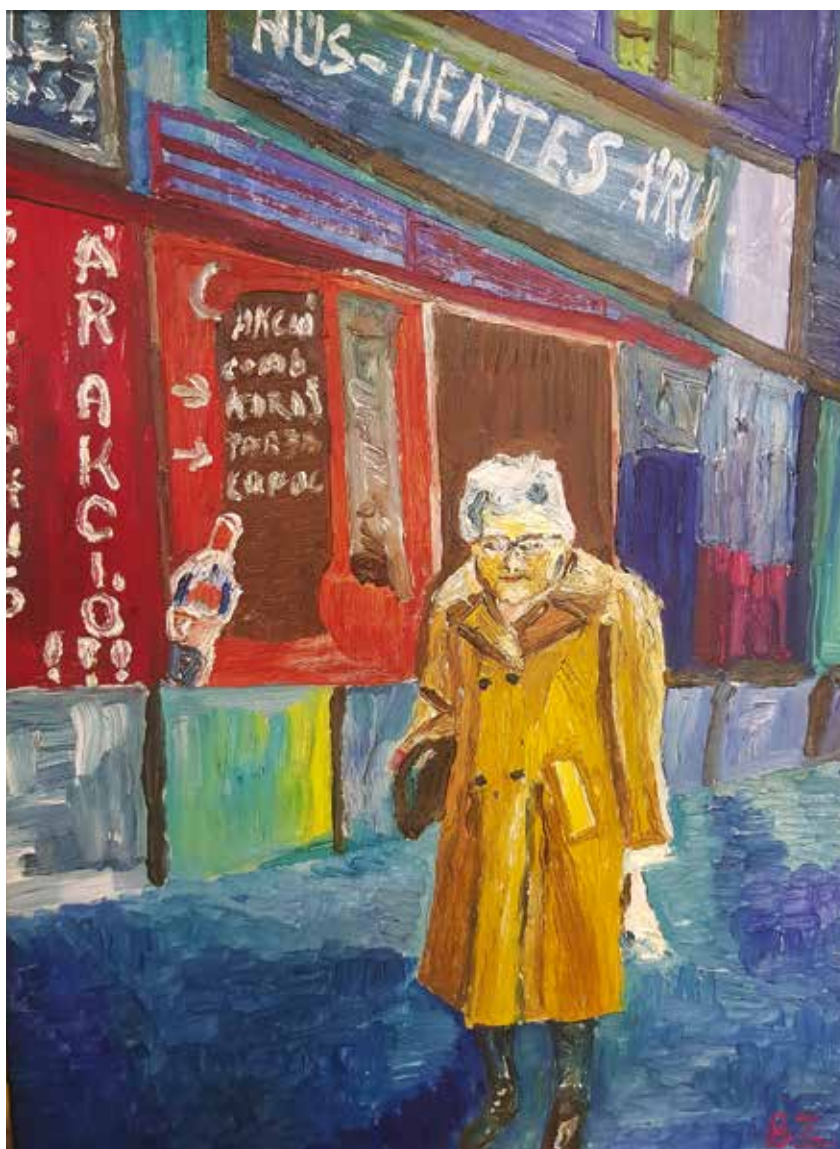

hogy műveiben a vizuális és verbális kifejezésformák egyedi ötvözetét hozza létre. Ez a megközelítés arra ösztönözte, hogy műveivel mélyebb érzelmi és intellektuális rétegeket szólíthasson meg. A festmények és versek nemcsak a szépség megjelenítésére szolgálnak, hanem arra is, hogy kérdéseket tegyenek fel, provokáljanak és ösztönözzenek, hogy mélyebben gondolkodjunk el a világról és saját helyünkről benne.

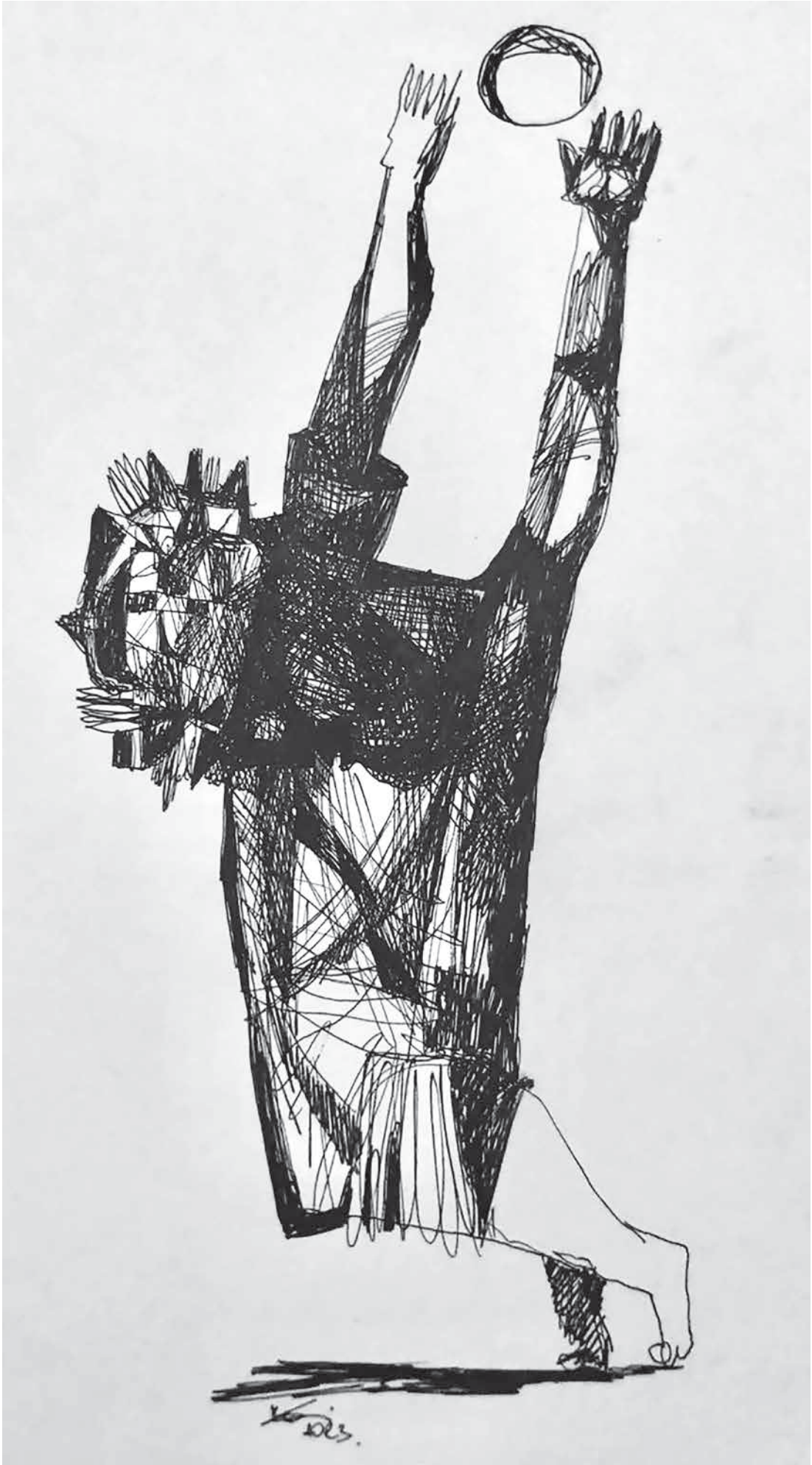
Botos Zoltán élete és munkássága olyan utazásra invitálja az érdeklődőt, ahol a színek, emlékek és közösségek történetei keresztezik és gazdagítják egymást. A Cigánydomb szelleme és a világ színei által ihletett művek a szemnek, a léleknek is üzennek, emlékeztetve arra, hogy minden alkotás mögött egy történet, egy élet, egy közösség szíve rejtőzik.

VÁRI-HEGEDŰS OLGA Csóklopás

Vettem valamit

03